

ЗЕМЛЕУСТРІЙ, КАДАСТР І МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ науково-виробничий журнал

№ 3

щоквартальник

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до розміщення статті в журналі та на сайті журналу:

- назва статті;
- ім'я та прізвище автора (авторів);
- анотація — 3-6 речень;
- чітка постановка проблеми;
- стислі, але зрозуміло викладені результати інших дослідників;
- мета дослідження;
- виклад дослідження;
- чітко сформульовані та виділені головні думки;
- акцентоване подання наукової новизни, нового знання;
- висновки наприкінці статті (про досягнуті результати, користь від них та про подальші розробки).

У статті має бути переклад англійською (сумарним обсягом не менше, ніж 1000 знаків): назви статті; ім'я та прізвища автора (авторів); анотації на 3-6 речень головних думок, важливих тез і формулювань, тексту, що виявляє наукову новизну (нове знання).

Обов'язковим є список використаних джерел наприкінці статті (праці не лише вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу працю мають позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером цієї праці за списком використаних джерел.

Рекомендований обсяг статті – 16-28 тис. знаків, шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, придатними для сканування.

Додатково надсилають:

інформацію про автора (авторів): ім'я, прізвище, наукове звання, вчений ступінь, посада – усе це українською та англійською мовами (додатково: адреса з поштовим індексом, телефон); заяву з підписами авторів про те, що надіслану статтю не було надруковано і не подано до інших видань. Бажано також супроводити матеріали рекомендаціями до друку науковців та фахівців у даній галузі.

Категорично не приймаються описові статті (сукупність загальновідомих характеристик та оцінок об'єкта дослідження або сукупність запозичених характеристик і тез).

Редакція залишає за собою право на скорочення, незначне редагування та виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Постановою президії АК Міністерства освіти і науки України від 31.05.2013 р. № 654 науково-виробничий журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» включено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Журнал включено до бібліографічних баз даних: РИНЦ, Ulrichsweb, Index Copernicus; DOAJ; Research Bible індексується Google Scholar, MIAR, BASE.

Свідцтво про реєстрацію KB №23126-12966ПР від 11.12.2017

Засновник: Національний університет біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 11 від 22.06.2018)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Йосип Дорош, д. е. н.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Іван Ковальчук, д. геогр. н., проф.

Антон Третяк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Євген Бутенко, к. е. н., доц.

ЧЛЕНИ КОЛЕГІЇ

Зигмунт Бабіньскі, д. геогр. н., проф. (Польща)

Штефан Бойнець, д. е. н., проф. (Словенія)

Олександр Волчек, д. геогр. н., проф. (Білорусь)

Ярослав Голєб'євський, д. е. н., проф. (Польща)

Віргінія Гурськіне, д. техн. н., проф. (Литва)

Януш Жмія, д. е. н., проф. (Польща)

Ольгерд Кемпа, д. техн. н. (Польща)

Кароль Нога, д. техн. н., проф. (Польща)

Сергій Бортник, д. геогр. н., проф.

Степан Войтенко, д. техн. н., проф.

Григорій Гуцуляк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Дмитро Добряк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Ольга Дорош, д. е. н., проф.

Тарас Євсюков, д. е. н., доц.

Шаміль Ібатуллін, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Світлана Кохан, д. техн. н., доц.

Роман Курильців, д. е. н., доц.

Андрій Мартин, д. е. н., доц.

Костянтин Мезенцев, д. геогр. н., проф.

Леонід Новаковський, д. е. н., проф., акад. НААНУ

Лев Перович, д. техн. н., проф.

Степан Позняк, д. геогр. н., проф.

Іван Ровенчак, д. геогр. н., проф.

Валентина Третяк, д. е. н., проф.

Михайло Хвесик, д. е. н., проф., акад. НААНУ

Роман Шульц, д. техн. н., проф.

Літературний редактор С. І. Дудіна

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Видавельц НУБіП України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свід. ДК № 4097 від 17.06.2011

МАКЕТ, ВЕРСТКА ТА ДРУК

Підписано до друку 7.07.2018
Формат 70х100/16 Умовн. друк. арк.: 6
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим. Зам. № 12392

При передруку посилання на «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» обов'язкове. Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція журналу «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» залишає за собою право на незначне скорочення та літературне редагування авторських матеріалів зі збереженням стилю автора і головних висновків.

© Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2018

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

Третяк А. М., Дорош Й. М., Третяк В. М., Дюміна К. О. Просторове планування землекористування у системі наукових досліджень НААН	4
Харитоненко Р. А. Побудова прогнозно-математичних моделей при плануванні ефективного використання орних земель на регіональному рівні	14

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Третяк А. М., Мельничук А. Ю. Поняття та сутність землекористування оборони в Україні	21
--	----

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Третяк А. М., Третяк Н. А., Кірова М. О. Методика оцінки екологічної небезпеки міського землекористування для життєдіяльності населення	35
Осипчук С. О., Козак М. В., Миргород М. М., Колганова І. Г. Теоретико-методологічні основи різнорідних видів природного районування земель	46

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Шарковська С. О. Попит і пропозиція на ринку соняшнику в Україні	59
Горай А. О. Вплив децентралізації на формування місцевих бюджетів в Україні	66
Голуб Р. Т. Біоенергетика: сучасний стан, перспективи, зарубіжний досвід	74
Ващенко І. В. Ринок зернових в Україні: аналіз сучасного стану	80
Ващенко В. В. Аналіз ринку нафти та нафтопродуктів в Україні	86

CONTENTS

MANAGEMENT OF LAND RESOURCES AND LAND USING

- A. Tretyak, Y. Dorosh, V. Tretyak, K. Dyumina** Spatial planning of land use in the scientific research system of the national academy of agrarian sciences of Ukraine 4
- R. Kharytonenko** The construction of predictive-mathematical models in planning the effective use of arable land at the regional level.....14

LAND RELATIONS

- A. Tretyak, A. Melnichuk** The concept and essence of land-use defense in Ukraine21

ECONOMY AND ECOLOGY OF LAND USE

- A. Tretyak, N. Tretyak, M. Kirova** Method of estimation of environmental hazard of urban land using for vital activity of population35
- S. Osipchuk, M. Kozak, M. Mirgorod, I. Kolhanova** Theoretical and methodological basics of diverse types of natural zoning of lands.....46

PAGE OF YOUNG SCIENTIST

- S. Sharkovska** Demand and offer in the sunflower market in Ukraine59
- A. Goraj** The influence of decentralization on formation of local budgets in Ukraine66
- R. Golub** Bioenergetics: current state, perspectives, foreign experience74
- I. Vashchenko** Market of grains in Ukraine: analysis of the modern state80
- V. Vashchenko** Analysis of the oil and petroleum market in Ukraine86

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

УДК 332.2:332.3

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.01>

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У СИСТЕМІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НААН

А. М. Третяк, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України
E-mail: tretyak2@ukr.net

Й. М. Дорош, доктор економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

В. М. Третяк, доктор економічних наук, професор

К. О. Дюміна, аспірантка*

E-mail: belchina1991@gmail.com

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України

Анотація. Досліджено питання просторової організації та взаємодій, впливу процесів просторового розвитку науково-дослідницького землекористування в системі НААН. Просторовий розвиток багатомірних еколого-економічних систем у сучасних умовах потребує нового методологічного обґрунтування підходів до синергетичного вивчення економіки наукових досліджень як взаємодії мікроекономічних агентів, регіональних, національних і глобальних взаємодій, у т. ч. дослідження різних просторових форм організації землекористування наукових установ і підприємств як осередків координації та акумуляції екологічних, економічних і соціальних взаємозв'язків між окремими економічними суб'єктами, територіальними громадами чи регіонами.

Обґрунтовано, що в системі НААН ефективність просторової економіки науково-дослідницького землекористування зумовлена зональними, територіальними та внутрігосподарськими особливостями організації науково-дослідницького землекористування. Відповідно, обґрунтовано необхідність встановлення диференційованого режиму використання, охорони та відтворення земельних (грунтових) та інших природних ресурсів згідно з функціональним зонуванням науково-дослідницького землекористування, зокрема виділення таких його зон: 1) зона науково-дослідних полів; 2) зона

виращування елітного насіння та садивного матеріалу сільськогосподарських культур; 3) зона регульованого використання; 4) зона збереження цінних для аграрної науки агроґрунтових, природоохоронних та історико-культурних комплексів і об'єктів; 5) господарська зона.

Ключові слова: просторове планування, науково-дослідницьке землекористування, територіальний землеустрій.

Актуальність.

Дослідження розвитку економічної думки свідчить, що більшість вчених – представників класичних економічних шкіл при вивченні проблем розвитку національної економіки спираються, у першу чергу, на часову складову, не приділяючи при цьому належної уваги просторовим аспектам. У цьому аспекті, англійський дослідник професор М. Блауг відзначав ізольованість просторової науки від класичних економічних теорій та дослідження останніми економічних явищ поза їх просторовими характеристиками [1, с. 568].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Ігнорування класичними школами просторових факторів досліджували чимало всесвітньовідомих вчених сучасності, зокрема Х. Бос, У. Ізард, П. Кругман. На необхідність врахування просторових факторів в економічних дослідженнях звертає увагу й Нобелівський лауреат з економіки (2008 р.) П. Кругман (США), який зауважує, що «економіка існує та посідає місце на мапі...» [2].

Незважаючи на те, що низка провідних українських вчених, зокрема, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, В. С. Кравців, А. Г. Мазур, І. Р.

Михасюк, Л. Т. Шевчук та багато інших розглядають у своїх працях цю проблематику, дослідження проблем просторового розвитку ще не перебувають у центрі уваги української економічної науки в цілому, і аграрної зокрема.

Водночас, процес формування загальної цілісної методології дослідження проблем просторового розвитку аграрної науки та створення ефективного механізму його регулювання в дослідженнях наукових установ НААН ще далекий від вимог сучасної просторової економіки. На нашу думку, він повинен здійснюватись у напрямі максимального використання наукового доробку представників різних галузей знань, предметом яких є планування і землевпорядкування територіального простору землекористування наукових установ та підприємств в системі НААН.

Саме через узагальнення вихідних положень численних наукових теорій є можливим теоретичне обґрунтування комплексної системи управління просторовим розвитком землекористування установ та підприємств НААН та підвищення ефективності його функціонування в цілому, забезпечить підвищення ефективності аграрних досліджень. Усе вищезазначене й зумовлює потребу у вивченні їх систематизації та адаптації до умов сьогодення. Недостатнє врахування

* Науковий керівник - доктор економічних наук, професор В. М. Третяк

просторових (територіальних) особливостей розвитку науково-дослідницького землекористування суттєво звужує практичну цінність рекомендацій вчених НААН.

Мета дослідження – визначення просторових (територіальних) особливостей розвитку науково-дослідницького землекористування НААН України.

Результати дослідження та їх обговорення.

Кожний етап соціально-економічного та суспільного поступу трансформує умови просторової організації, у тому числі самоорганізації, підприємницької діяльності відповідно до нових викликів і завдань просторового розвитку бізнесу та суспільства загалом. Значна частина українських учених поділяє думку, що в основі поняття «територіальна організація» закладено ознаку розміщення об'єктів для отримання економічного та соціального ефекту. Адже територіальна організація потребує обґрунтування наукових основ розміщення виробництва і підприємств з урахуванням їх економічної ефективності та можливої екологічної шкоди [3].

Наприклад, А. М. Третяк [4, с. 285–286] вводячи поняття «територіальний землеустрій» як просторову землевпорядну організацію території, констатує, що він охоплює різні галузі економіки, різного характеру організації, підприємства, установи: сільськогосподарські, промислові, транспортні і т. д. Характерною рисою територіального землеустрою, на його думку, є те, що «територіальний землеустрій» одночасно проводиться на території рад або групи землеволодінь і землекористувань, а іноді й на території цілих адміністративних районів.

Отже, просторова організація включає комплекс процесів цілеспрямованої економічної діяльності суб'єктів підприємництва, у тому числі і науково-дослідницької в аграрній сфері (доповнено авторами), на певній території і є результатом (продуктом) територіальної економічної діяльності в минулому і сучасному періоді, механізмом розміщення нових об'єктів, системою відносин між суб'єктами господарювання і місцевою владою та громадами, формою територіальної інтеграції виробництва і розселення населення [5, с. 16].

Разом з тим, питання просторової організації науково-дослідницької діяльності в аграрній сфері виходять за межі наявних моделей та інструментів сучасної економічної теорії, адже у межах аграрної науки вже існує частина теоретичних можливостей відповіді на питання оптимального розміщення факторів наукових аграрних досліджень для одержання найкращого мікроекономічного ефекту, впливу просторових економічних процесів на рівень і динаміку розвитку національної аграрної науки, які механізми державної економічної політики необхідні для стимулювання економічних суб'єктів у контексті просторового розміщення науково-дослідницького землекористування. Проте експериментальні можливості поки що відсутні.

Розглянемо дану проблему на прикладі організації науково-дослідної діяльності у сфері аграрної науки одного із землекористувань системи НААН – Державного підприємства дослідного господарства «Асканійське». Так, у контексті просторового розвитку наукових досліджень НААН у Херсонській області важливими є напрями:

- збереження природного біорізноманіття;
- зменшення розораності земель та боротьба із опустелюванням;
- зменшення деградаційних процесів на зрошуваних землях та підвищення ефективності їх використання і водних ресурсів;
- формування системи інтеграційного управління землекористуванням та водокористуванням;
- забезпечення просторової стабільності землекористування, що використовується для наукових цілей.

Зупинимося коротко на окремих із них. Напрямок збереження природного біорізноманіття пов'язаний із розміщенням землекористування ДПДГ «Асканійське» у буферній зоні Біосферного заповідника «Асканія Нова», який теж перебуває у системі наукових досліджень НААН. Включення заповідника «Асканія-Нова» до міжнародної системи біосферних заповідників стало не лише підтвердженням особливої унікальності та наукової ваги екосистем, що охороняються, але й передбачило його участь у глобальній системі біосферного моніторингу. Статус біосферного заповідника передбачає утримувати «крім найважливіших біомів світу, ландшафти, які виникли в результаті застосування традиційних методів землеробства, а також деградовані екосистеми, які не втратили здатність до відновлення» [6]. Згідно з цим положенням, Територія біосферного заповідника «Асканія-Нова», загальною площею 33 397,6 га, включає [7,8]:

- заповідне ядро площею 11 054 га у складі Північної та Південної ділянок цілинного степу та пасовищ Великого Чапельського поду;
 - буферну смугу навколо заповідного ядра (куди входить і землекористування ДПДГ «Асканійське», рис. 1);
 - зону дослідно-експериментального господарювання в межах дослідних господарств «Асканія-Нова», «Молочне», «Маркєєво» Інституту тваринництва степових районів та «Асканійське» Інституту зрошуваного землеробства Української Академії Аграрних наук.
- Таке просторове зонування біосферного заповідника передбачає на дуже компактній території практично повний і послідовний ряд усіх характерних для даного регіону природно-господарських геосистем. Серед них:
- цілинний степ з різним режимом (абсолютно заповідна, перелogi, сінокоси, пасовища Великого Чапельського поду) і терміном заповідання (з 1898, 1927, 1966 р.);
 - богара з давністю освоєння 25, 40, 80 років;
 - зрошені землі (термін зрошення від 15 до 35 років), куди входять і землі ДПДГ «Асканійське», (рис. 2);
 - зрошуваний ботанічний парк (термін зрошення дерев від 20 до 100 років);
 - пасовища в межах землекористування господарств.

Територія біосферного заповідника межує із заповідним степом, через який пролягає стародавній Азово-Чорноморський міграційний шлях птахів (рис. 3). Буферна смуга біосферного заповідника сприяє зосередженню птахів під час прольотів. Разом з тим, встановлення ширини та меж буферної смуги потребують додаткових досліджень.

Проблеми напряму зменшення розораності та боротьби із опустелюванням характеризує землекористування ДПДГ «Асканійське», яке має

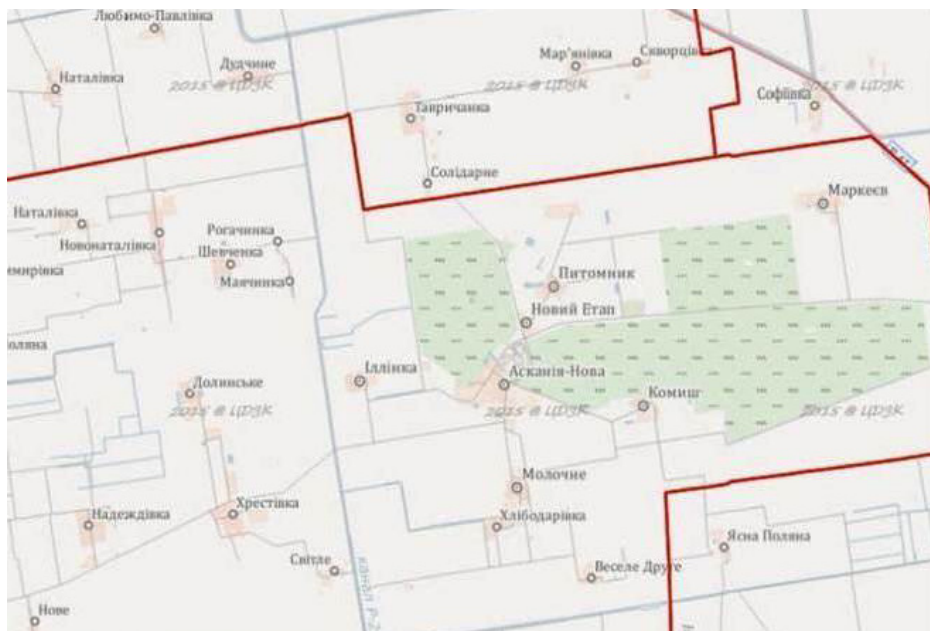

Рис. 1. Межі буферної смуги Біосферного заповідника «Асканія Нова» із включенням землекористування ДПДГ «Асканійське»

1. Землекористування ДПДГ «Асканійське»

2. Фрагмент системи землекористування у буферній смузі Біосферного заповідника «Асканія Нова»

Рис. 2. Характеристика зрошуваних земель у системі землекористування ДПДГ «Асканійське»

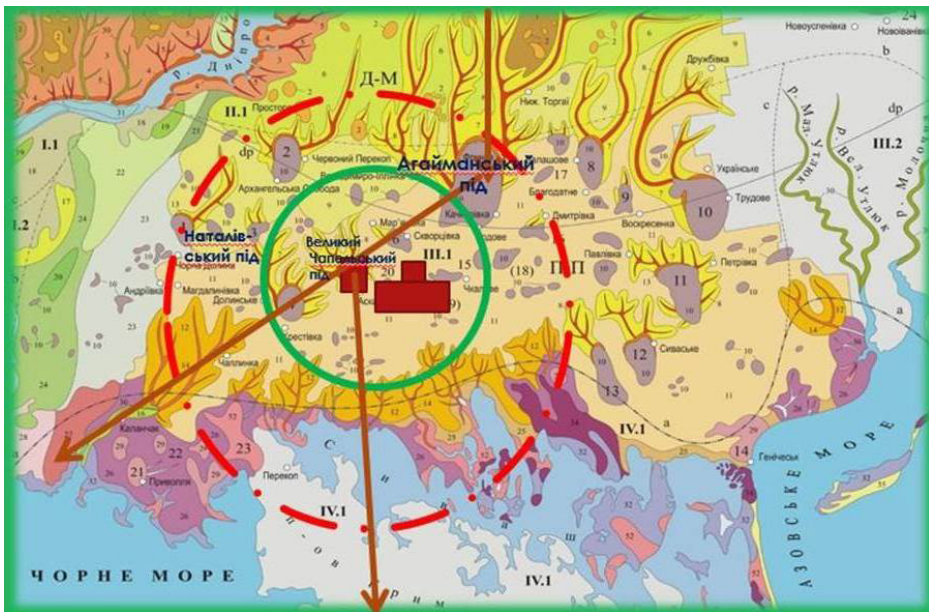

Рис. 3. Добова взаємодія рідкісних птахів Біосферного заповідника «Асканія Нова» із навколишніми землекористуваннями

високий (критичний) рівень сільськогосподарської освоєності – 95,5%, тоді як по Україні він становить 53,9%, а по Херсонській області – 51,5% (див. таблицю). Рівень розораності сільськогосподарських угідь, відповідно, сягає 99,4%, 78,4 % та 90,3%.

Тільки завдяки зрошенню в межах землекористування створюється необхідний мікроклімат для вирощування сільськогосподарських культур. Проте такий стан інтенсивного використання земель потребує постійного моніторингу і відповідного наукового обґрунтування щодо екоагросистеми землекористування та землеробства.

Зазначені фактори, що впливають на просторове розміщення системи науково-дослідницького землекористування мають зональний характер. Проте, до просторового його формування має відношення територі-

альна та внутрішня організація використання і охорони земель ДПДГ «Асканійське». Зокрема, це встановлення диференційованого режиму використання, охорони та відтворення земельних (грунтових) та інших природних ресурсів згідно з функціональним зонуванням науково-дослідницького землекористування, зокрема виділення таких його зон [10, 11]:

- *зона науково-дослідних полів* – призначена для здійснення фундаментальних досліджень у сфері землеробства, у т.ч. на зрошуваних і осушених землях, рослинництва, садівництва, виноградарства, охорони ґрунтів та відновлення найбільш цінних корисних властивостей землі й природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених Положенням про науково-дослідні поля, яке за-

**Порівняльна характеристика рівня розораності земельного фонду
ДПДГ «Асканійське» станом на 01.01.2016 року [9]**

Регіон, область, господарство	Рілля		
	Загальна площа, тис. га	Від загальної площі земель, %	Від загальної площі с.-г угідь, %
Україна	32541,3	53,9	78,4
Херсонська	1777,9	51,5	90,3
ДПДГ «Асканійське»	5,57	95,5	99,4

тверджується президією НААН за поданням вчених рад науково-дослідних установ;

- *зона вирощування елітного насіння та садивного матеріалу сільсько-господарських культур* – призначена для розміщення селекційно-насінницьких сівозмін ділянок вирощування нових сортів плодово-ягідних, винограду та хмелю з урахуванням умов вирощування оригінального та елітного насіння, дотримання технологій та сортової агротехніки, режим якої визначається проектом землеустрою щодо організації території;
- *зона регульованого використання* – призначена для розміщення спеціальних кормових сівозмін із вирощуванням кормів для потреб племінного поголів'я худоби, експериментальних досліджень на зрошуваних і осушених землях, пропаганди наукових розробок, випробування нової техніки і технологій, режим якої визначається проектом землеустрою щодо організації території;
- *зона збереження цінних для аграрної науки агроґрунтових, природоохоронних та історико-культурних комплексів і об'єктів*, режим якої визначається законодавством України та Президією НААН України;
- *господарська зона* – у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання

завдань, покладених на наукову установу, у тому числі дослідне господарство та підприємство.

Внутрішня організація використання і охорони земель та інших природних ресурсів зумовлена проектуванням розміщення (організацією) дослідних та полів і їх робочих ділянок сівозмін.

Висновки і перспективи.

На сьогодні процес теоретичного й методологічного осмислення наукової системи, яка б описувала питання просторової організації та взаємодій, впливу процесів просторового розвитку науково-дослідницького землекористування в системі НААН з урахуванням макро- і мікроекономічної динаміки, перебуває на початковій стадії і потребує подальшого вивчення. Адже просторовий розвиток багатомірних еколого-економічних систем у сучасних умовах потребує нового методологічного обґрунтування підходів до синергетичного вивчення економіки наукових досліджень як взаємодії мікроекономічних агентів, регіональних, національних і глобальних взаємодій, у т. ч. дослідження різних просторових форм організації землекористування наукових установ і підприємств як осередків координації та акумуляції екологічних, економічних і соці-

альних взаємозв'язків між окремими економічними суб'єктами, територіальними громадами чи регіонами. У системі землекористування НААН ефективність просторової економіки зумовлена зональними, територіальними та внутрігосподарськими особливостями організації науково-дослідницького землекористування.

Список використаних джерел:

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг ; пер. с англ. ; 4-е изд. – М. : Дело Лтд, 1994. – 720 с., с. 568.
2. Кругман П. Пространство: последний рубеж / П. Кругман // Пространственная экономика. – 2005. – № 3. – С. 121–126.
3. Ковальська Л. Л. Територіальна організація роздрібної торговельної мережі регіонів України: оцінка та механізми забезпечення її раціональності : монографія / Л. Л. Ковальська, О. Ю. Чужкова ; Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2011. – 216 с., с. 320.
4. Третяк А. М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія : монографія / А. М. Третяк. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. – 488 с.
5. Фашевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства / М. І. Фашевський // Територіальна організація суспільства: розуміння категорії : матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / наук. ред. Г. П. Підгрушний ; Інститут географії НАН України. – 2010. – Вип. 1. – С. 15–18.
6. Екологічне законодавство України : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 416 с.
7. Моніторинг та науково-методологічні засади збереження природних екосистем / В. В. Шаповал, І. К. Поліщук, В. П. Думченко [та ін.] // Охорона, дослідження та пропаганда збереження біорізноманіття в Біосферному заповіднику «Асканія-Нова». – Асканія-Нова, 2017. – С. 12–21.
8. Проект організації території та охорони природних комплексів біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна, селище Асканія-Нова Чаплинського району, Херсонської області. ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою. – 2003. – 673 с.
9. Екологія землекористування : навч. посіб. / [А. М. Третяк, О. С. Будзяк, В. М. Третяк та ін.]. К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.
10. Про особливості правового режиму земель сільськогосподарських науково-дослідних установ та навчальних закладів : проект закону України. Авт. колектив : А. М. Третяк, В. М. Другак. – НААН, 2016. – 12 с.
11. Третяк А. М. Правові та екологічні проблеми внутрішньої організації території землекористувань підприємств, установ, організацій і громадян в Україні / А. М. Третяк, В. М. Третяк, К. О. Дюміна // Землеустрій, кадастр та моніторинг земель. – 2018. – № 2. – С. 91–96.

References

1. Blaug, M. (1994). Ekonomicheskaia mysl v retrospektive [Economic Thought Retrospective.] (M. Blaug, Trans.) 4th ed. Mykolaiv, 568.
2. Krugman, P. (2005). Prostranstvo: poslednii rubezh [Space: the last boundary.] Spatial economy, 3, 121–126.
3. Kovalska, L. L., Chuzhkova, O. Yu. (2011). Terytorialna orhonzatsiya rozdribnoi torhiv-elnoi merezhi rehioniv Ukrainy: otsinka ta mekhanizmy zabazpechenay ii ratsionalnosti. Monografiia [Territorial organization of the retail trade network of the regions of Ukraine: assessment and mechanisms for ensuring its rationality: Monograph]. Lutsk, 320.
4. Tretiak A. (2013). Zemleustrii v Ukrainy: teoriya, metodolohiya. Monografiia. [Land Management in Ukraine: Theory, Methodology. Monograph.] Kherson, 488.

5. Fashchivsky M. I. (2010). Metodolohichni zasady terytoialnoi orhanizatsii hospodarstva [Methodological principles of territorial organization of economy]. Terytorialna orhanizatsiia suspilstva: rozuminnia katehorii. [Territorial organization of society: understanding category]. Materialy teoretyko-metodolohichogo seminaru. [Materials of theoretical and methodological seminar], Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1, 15–18.
6. Ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy: zbirnyk normatyvnyh aktiv (2001). [Environmental Law of Ukraine: Coll. Normat. Act. – K.: Yurinkom Inter, 2001].
7. Gavrilenko, V. C. Shapoval, V. V., Polishchuk I. K. (2017). Monitorynh ta naykovo-metodolohichni zasady zberezhenia ekosystem [Monitoring and scientific and methodological principles of conservation of natural ecosystems]. Ohorona, doslidzhennia ta propahanda zberezhenia bioriznomanittia v Biosfernomu zapovidnyku Askaniia-Nova, 12–21 [Protection, research and promotion of biodiversity conservation in the Askaniya-Nova Biosphere Reserve] – Askaniya-Nova.
8. Proekt orhanizatsii terytorii ta ohoronu pryrodnyh kompleksiv biosfernoho zapovidnyka Askaniia-Nova im. E. Falz-Fein [Project of organization of territory and protection of natural complexes of biosphere reserve “Askaniya-Nova” them. F. E. Falz-Fein], settlement Askaniya-Nova Chaplinsky district, Kherson region. State Enterprise “Main Research and Design Institute of Land Management, 2003, 673.
9. Tretiak, A., Budziak, O. S., Tretiak, V. eds. (2017). Ekolohiia zemlekorystuvannia [Ecology of land use: teaching.] K.: Institute for Environmental Management and Sustainable Use. (Library of Environmental Knowledge), 178 [in Ukraine].
10. Proekt zakonu Ukrainy «Pro osoblyvosti pravovoho rehymu zemel naukovo-doslidnyh ustanov ta navchalnyh zakladiv. Avtory: Tretiak, A., Druhak, V. (2016) [Draft Law of

Ukraine “On the Peculiarities of the Legal Regime of Land of Agricultural Research Institutions and Educational Institutions”. Authors: Tretiak A., Drugak V.], NAAS, 12.

11. Tretiak A., Tretiak V., Diumina K. (2018). Pravovi ta ekolohichni problemy vnutrishnei orhanizatsii terytorii zemlekorystuvan pidpnyemstv, ustanov, orhanizatsii i hromadian v Ukraini. [Legal and environmental problems of internal organization of land use areas of enterprises, institutions, organizations and citizens in Ukraine]. Zemleustrii, kadastr ta monitorynh zemel [Land system, inventory and land monitoring], 2, 91–96 [in Ukraine].

Tretyak A., Dorosh Y, Tretyak V., Dyumina K.

SPATIAL PLANNING OF LAND USE IN THE SCIENTIFIC RESEARCH SYSTEM OF THE NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.01>

Abstract. *The issue of spatial organization and interactions, the influence of spatial development processes of research land use in the NAAS system is investigated. The spatial development of multidimensional ecological-economic systems in modern conditions requires a new methodological substantiation of approaches to the synergetic study of the economics of scientific research as the interaction of microeconomic agents, regional, national and global interactions, including the study of various spatial forms of land-use organization of scientific institutions and enterprises as centers coordination and accumulation of environmental, economic and social relationships between individual economic entities, territorial associations or regions.*

It has been substantiated that, in the NAAS system, the effectiveness of the spatial economy of research land use is determined by the zonal, territorial, and intrafarm features of the organi-

zation of research land use. Also justified is the need to establish a differentiated mode of use, protection and reproduction of land (soil) and other natural resources in accordance with the functional zoning of research land use, in particular, the allocation of such zones: 1) the area of research fields; 2) the area of growing elite seeds and planting material of agricultural crops; 3) a zone of regulated use; 4) the zone of conservation of agro-soil, environmental, historical and cultural complexes and objects valuable for agrarian science; 5) economic zone.

Keywords: space planning, research land use, territorial land management.

**Третьяк А. Н., Дорош И. М.,
Третьяк В. Н., Дюмина К. О.**

**ПРОСТРАНСТВЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ
НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НААН**

[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.01](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.01)

Аннотация. Исследован вопрос пространственной организации и взаимодействия, влияния процессов пространственного развития научно-исследовательского землепользования в системе НААН. Пространственное развитие многомерных эколого-экономических систем в современных условиях требует нового методологического обоснования подходов к синергетическому изучению экономики научных исследований как взаимодействия микроэкономических агентов, региональ-

ных, национальных и глобальных взаимодействий, в т. ч. исследование различных пространственных форм организации землепользования научных учреждений и предприятий как центров координации и аккумуляции экологических, экономических и социальных взаимосвязей между отдельными экономическими субъектами, территориальными объединениями или регионами.

Обосновано, что в системе НААН эффективность пространственной экономики научно-исследовательского землепользования обусловлена зональными, территориальными и внутрихозяйственными особенностями организации научно-исследовательского землепользования. Также обоснована необходимость установления дифференцированного режима использования, охраны и воспроизводства земельных (почвенных) и других природных ресурсов в соответствии с функциональным зонированием научно-исследовательского землепользования, в частности выделение таких его зон: 1) зона научно-исследовательских полей; 2) зона выращивания элитных семян и посадочного материала сельскохозяйственных культур; 3) зона регулируемого использования; 4) зона сохранения ценных для аграрной науки агропочвенных, природоохранных и историко-культурных комплексов и объектов; 5) хозяйственная зона.

Ключевые слова: пространственное планирование, научно-исследовательское землепользование, территориальное землеустройство.

ПОБУДОВА ПРОГНОЗНО-МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Харитоненко Р. А., аспірант *

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: KharitonenkoRA@email.ua

Анотація. Прогнозування є невід’ємним елементом наукового пізнання. Це дає змогу зробити висновки про розвиток досліджуваних процесів у майбутньому, враховуючи вплив внутрішніх і зовнішніх чинників існуючих процесів. У землепорядкуванні земля є об’єктом прогнозування і відіграє значну роль у прийнятті управлінських рішень щодо ефективного використання земельних ресурсів. Сільськогосподарські землі є найціннішими, але їх відносять до важковідновлюваних ресурсів. Отже, прогнозування управління земельними ресурсами має особливо важливе значення. Поєднанням методів прогнозування з математичним моделюванням забезпечується в перспективі передбачення більш точних майбутніх реалій щодо впливу деградаційних процесів на врожайність культур та простежування різних сценаріїв прийняття управлінських рішень ґрунтово-охоронних заходів.

Об’єктом прогнозування є орні землі з проявами деградаційних процесів у Лісостеповій зоні Правобережній провінції Київської області. Розрахунок проведено на основі математичного моделювання прогнозно-адаптивного методу, що враховував в обрахунку статистичні дані. Основною метою розрахунку є простежування різної інтенсивності впливу деградаційних процесів на продуктивність орних земель, що дозволило спрогнозувати максимальне збільшення врожайності зернових культур.

Ключові слова: математичне моделювання, прогнозування, оптимізація, деградаційні процеси.

Актуальність.

Під час прийняття ефективних управлінських рішень у різних галузях економіки спираються на передбачувані наслідки від реалізації заходів. Такі передбачення вирахову-

ються за допомогою різних методів та моделей прогнозування. У сільському господарстві, на відміну від інших галузей, для отримання постійного економічного прибутку потрібно враховувати якість ґрунтів та кліматичні особливості. Для земельних ресурсів

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент Є. В. Бутенко

прогнозування має особливе значення, адже понад 90 % від земельного фонду залучено до сільськогосподарського використання, що значно впливає на екологічне навантаження агроландшафтів. Розроблення прогнозів у землеустрої необхідне для прийняття оптимальних управлінських рішень, що сприятиме впровадженню заходів ефективного збереження та раціонального використання земельних ресурсів на віддалену перспективу [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичній базі прогнозування та планування дієвих заходів у ефективному використанні земельних ресурсів присвячено ряд наукових праць С. Ю. Булигіна, Й. М. Дороша [4], А. М. Третьака, А. Г. Мартина, О. М. Чумаченка [6], І. П. Купріяничик [5]. Питання визначення, оцінки і згодом прогнозування дієвості заходів впровадження оптимізаційних заходів використання земельних ресурсів на прикладі орних земель потребують постійного дослідження через математичне прогнозне моделювання.

Мета дослідження – побудова прогнозної моделі для проведення розрахунку різних варіантів інтенсивності прояву деградаційних процесів, що впливають на врожайність зернових культур у межах орних земель Лісостепової зони Правобережної провінції Київської області.

Матеріали і методи дослідження.

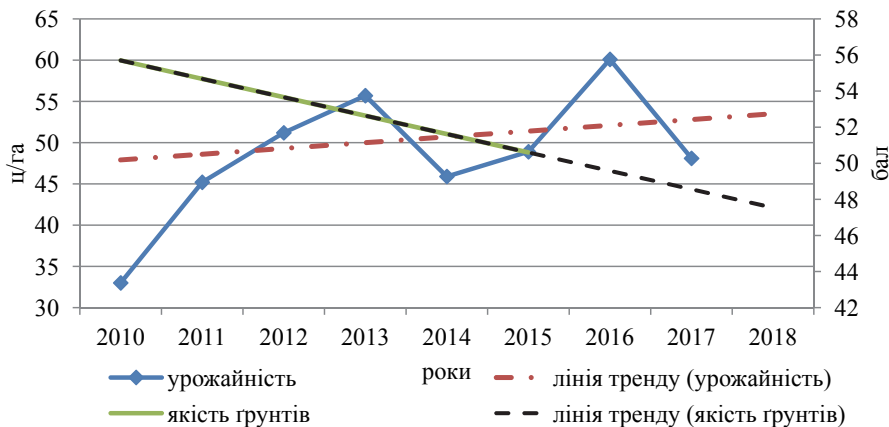
Для прогнозування зміни якості ґрунтів, раціонального використання земельних ресурсів та впливу деградаційних процесів на врожайність зер-

нових культур було використано метод екстраполяції, який ґрунтується на виявленні тенденцій за певний проміжок часу. Для виявлення кривих зростання під час обрахунку прогнозно-математичного моделювання було застосовано адаптивний метод прогнозування, що визначав у часі наступне значення прогнозного показника з урахуванням впливу попередніх чинників. Для визначення різних варіантів зміни заданих показників застосовували морфологічний аналіз прогнозування [5].

Результати дослідження та їх обговорення.

Лісостепова зона Правобережна провінція Київської області за масштабістю дослідження належить до зонального рівня, оскільки має споріднені ґрунтові, кліматичні, виробничі умови, а також типову спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. Якість ґрунтів і врожайність зернових культур будуть досліджуваними об'єктами в прогнозній математичній моделі.

Для якісного передбачення та отримання точних кількісних вимірів імовірних можливостей на початковому етапі прогнозування використаємо статистичні дані якості ґрунтів обстежень турів 2010 та 2015 років та врожайність зернових культур за період з 2010 до 2017 року. Початком прогнозування буде обрано 2018 рік. Недостатні дані якості ґрунтів з 2011 до 2014 р. та з 2016 до 2018 р. та врожайність зернових культур на 2018 р. буде визначено методами екстраполяції та лінії тренду. Ці методи ґрунтуються на припущенні за незмінності факторів, що визначають розвиток об'єкта й розповсюдження закономірностей розвитку в минулому на майбутнє [6].

Побудова трендових ліній прогнозування з використанням статистичних даних та методу екстраполяції для Лісостепової зони Правобережної провінції Київської області

На відміну від якості ґрунтів, на врожайність культур впливають кліматичні особливості (посуха, надмірна вологість та інше). Спрогнозувати кліматичні умови на один рік можливо за короткострокового прогнозу, що не буде відповідати параметрам даного дослідження. Тому для збереження точності прогнозування врожайності зернових культур використаємо лінію тренду [5] (див. рисунок і табл. 1).

За прогнозного дослідження зміни якості ґрунтів існуюча тенденція використання орних земель досягне свого порогового значення у 40 балів через 10 років у 2027 році. За таких умов ґрунти перейдуть до групи з низькою якістю і вирощування більшості культур потребуватиме значного застосування підвищених доз добрив, меліоративних та інших агротехнічних заходів. Тому для виявлення структури часового ряду, необхідного для

1. Початковий етап прогнозування з використанням статистичних даних та методу екстраполяції для Лісостепової зони Правобережної провінції Київської області

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Урожайність зернових культур, ц/га	33	45,2	51,2	55,7	45,9	48,9	60,1	48,1	-
Лінія тренду (урожайність), ц/га	47,9	48,6	49,3	50	50,7	51,4	52,1	52,8	53,5
Еколого-агрохімічна оцінка, бали	55,7	-	-	-	-	50,6	-	-	-
Лінія тренду (якість ґрунтів), бал	55,7	54,7	53,7	52,6	51,6	50,6	49,6	48,6	47,5
Примітка									
Прогнозний розрахунок			Статистична інформація						

Джерело: розроблено автором на основі даних [2, 3]

2. Формування змінних варіаційного ряду прогнозування методом екстраполяції даних якості ґрунтів на період 2018–2027 років

Показники	Роки									
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
	Еколого-агрохімічна оцінка, бали									
Варіант відновлення	47,5	48,7	49,8	51,0	52,2	53,4	54,5	55,7	56,9	58,0
середній показник у 5 років	49,8					55,7				

Джерело: розроблено автором

побудови прогнозної математичної моделі, встановлюємо період прогнозування на 10 років з 2018 до 2027 року. Параметр зміни якості ґрунтів пропонується розділити на варіанти. Один із варіантів продовжить існуючу негативну тенденцію погіршення якісних властивостей ґрунтів за відсутності заходів з оптимізації використання орних земель.

Інший прогнозний варіант передбачає відновлення якості ґрунтів, взявши тур обстеження 2010 р. з показником 55,7 балів із можливістю подальшого відновлення ґрунтів, з виведенням із обробітку всіх деградованих та малопродуктивних орних земель, які за попередніми дослідженнями розрахунку економіко-математичного моделювання найбільше впливають на збільшення врожайності зернових культур [1] (табл. 2).

Для ефективного прийняття рішення у процесі побудови прогнозної моделі на основі класифікації часових рядів у встановленому періоді прогнозування з 2018 до 2027 р. виокремлюємо рівновіддалений період інтервального часу по 5 років до 2022 року [5].

Для подальшого обрахунку прогнозно-адаптивної моделі застосуємо економіко-математичну модель для оптимізації використання орних

земель. За допомогою цієї моделі можемо обрахувати вплив якісних можливостей ґрунтів на подальшу зміну врожайності зернових культур.

Для дослідження варіанта відновлення приймаємо врожайність зернових культур на 2018 р., яку було знайдено прогнозною лінією тренду 53,5 ц/га.

Враховуючи зміну якості ґрунтів та врожайність зернових одиниць у досліджуваних періодах, для більш точного прогнозного обрахунку вводимо поправку на приріст врожаю. Коли необхідно порівняти мінливість ознак об'єкта, які виражені в різних одиницях вимірювання, поправку розрахуємо через коефіцієнт варіації. Поправку на приріст урожайності зернових одиниць через коефіцієнт варіації будемо використовувати між рівновіддаленими періодами інтервального часу в 5 років. Приріст врожаю для прогнозного варіанта становитиме 2,4 раза, враховуючи попередні дослідження авторів [1].

На першому рівновіддаленому періоді для варіанта відновлення ґрунтів урожайність становитиме 65,5 ц/га на 2022 рік. На другому рівновіддаленому періоді прогнозована врожайність становитиме 82,5 ц/га. За прогнозованим розрахунком, при впровадженні всіх оптимізаційних заходів урожайність зернових

3. Прогнозний розрахунок варіанта збільшення врожайності зернових одиниць у Лісостеповій зоні Правобережної провінції Київської області за період 2018–2027 років

Період дослідження, роки	Бал еколого-агрохі- мічної оцінки	Зернові одиниці. 1 бал = 0,41 ц/га	Коефіцієнт при- росту врожаю	Коефіцієнт водної ерозії	Коефіцієнт балансу поживних речовин	Урожайність зерно- вих культур, ц/га
Прогнозний розрахунок на період 2018–2022 років						
2014–2017	50,6	0,41	3,4	0,88	0,83	51,5
2018–2022	49,8	0,41	3,4	1	1	69,4
Різниця між балами в досліджуваних періодах, %	-2 %	Різниця між урожайністю в досліджуваних періодах, %				+26 %
Розрахунок поправки через коефіцієнт варіації $2,4 \frac{\text{ц}}{\text{га}} + \left(2,4 \frac{\text{ц}}{\text{га}} \times 26 \% \right) \div 100 \% = 3 \text{ ц/га за рік}$						
Врахування поправки для прогнозного розрахунку врожайності зернових одиниць						
Період дослідження, роки		2018	2019	2020	2021	2022
Зміна врожайності, ц/га		53,5	56,5	59,5	62,5	65,5
Поправка, приріст у ц/га за рік		-	3	3	3	3
Прогнозний розрахунок на період 2023–2027 років						
2018–2022	49,8	0,41	3,4	1	1	69,4
2023–2027	55,7	0,41	3,4	1	1	77,6
Різниця між балами в досліджуваних періодах, %	+12 %	Різниця між урожайністю в досліджуваних періодах, %				+12 %
Розрахунок поправки через коефіцієнт варіації $3 \frac{\text{ц}}{\text{га}} + \left(3 \frac{\text{ц}}{\text{га}} \times 12 \% \right) \div 100 \% = 3,4 \text{ ц/га за рік}$						
Введення поправки для прогнозного розрахунку врожайності зернових одиниць						
Період дослідження, роки		2023	2024	2025	2026	2027
Зміна врожайності, ц/га		68,9	72,3	75,7	79,1	82,5
Поправка, приріст у ц/га за рік		3,4	3,4	3,4	3,4	3,4

Джерело: розроблено автором

одиниць збільшиться за 10 років на 38 %. При аналогічному розрахунку існуючої негативної тенденції використання орних земель урожайність зернових культур за прогнозним розрахунком становитиме на 2027 р. 58,4 ц/га (табл. 3).

Висновки і перспективи.

Застосування прогнозно-математичної моделі дасть змогу отримати показники врожайності на період прогнозного дослідження. Вони стануть збалансованим показником між

оптимізаційними заходами та діяльністю підприємств.

Отримані результати за різних варіантів прогнозу свідчать про те, що при виведенні з обробітку ерозійних орних площ та поступовому відновленні балансу поживних речовин зростатиме врожайність сільськогосподарських культур. За існуючої тенденції використання орних земель на період 10 років урожайність зернових культур збільшиться з 53,5 до 58,4 ц/га, рівень рентабельності виходу зернової продукції зросте на 10 %. Максимальний показник при реалізації ґрунтово-охоронних заходів та оптимізації використання орних земель: урожайність зернових культур збільшиться з 53,5 до 82,5 ц/га, рівень рентабельності виходу зернової продукції зросте на 18 %.

Список використаних джерел:

1. Бутенко Є. В. Використання економіко-математичних моделей для оптимізації орних земель із проявом деградаційних процесів / Є. В. Бутенко, Р. А. Харитоненко // *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. – 2018. – № 1. – С. 81–87.
2. Головне управління статистики в Київській області. Сільське господарство. – URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/>
3. Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України». – URL: <http://www.iogu.gov.ua/>
4. Дорош Й. М. Прогнозування розвитку земельних відносин залежно від зміни структури регіонального землекористування / Й. М. Дорош // *Ефективна економіка*. URL: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=817>
5. Купріянич І. П. Прогнозування використання земельних ресурсів / І. П. Купріянич. – К., 2016. – 295 с.
6. Мартин А. Г. Математичні методи і моделі в землеустрої / Мартин А. Г., Чумаченко О. М., Кривов'яз Є. В. – К., 2016. – 629 с.

References

1. Butenko, Ye. V., Kharytonenko, R. A. (2018). *Vykorystannia ekonomiko-matematychnykh modelei dlia optymizatsii ornykh zemel iz proiavom dehradatsiynykh protsesiv*. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, 1, 81–87.
2. Holovne upravlinnia statystyky v Kyivskii oblasti. *Sil'ske hospodarstvo*. URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/>.
3. Derzhavna ustanova «Instytut okhrony gruntiv Ukrainy» URL: <http://www.iogu.gov.ua/>.
4. Dorosh, Y. M. *Prohnozuvannia rozvytku zemelnykh vidnosyn zalezno vid zminy struktury rehionalnoho zemlekorystuvannia*. *Efektivna ekonomika*. URL: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=817>.
5. Kupriianchyk, I. P. (2016). *Prohnozuvannia vykorystannia zemelnykh resursiv*. K., 295.
6. Martyn, A. H., Chumachenko, O. M., Kryvoviaz, Ye. V. (2016). *Matematychni metody i modeli v zemleustroi*. K., 629.

R. Kharytonenko

THE CONSTRUCTION OF PREDICTIVE-MATHEMATICAL MODELS IN PLANNING THE EFFECTIVE USE OF ARABLE LAND AT THE REGIONAL LEVEL

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.02>

Abstract. *Forecasting is an integral element of scientific knowledge. This allows us to draw conclusions about the development of the studied processes in the future, taking into account the influence of internal and external factors of existing processes. In land management, land is the object of forecasting and has a significant role in making managerial decisions for the efficient use of land resources. Agricultural lands are the most valuable, but they are classified as hard-to-renew resources. So, forecasting*

land management is particularly important. By combining the methods of forecasting with mathematical modeling, it is ensured in the perspective of predicting more accurate future realities about the impact of degradation processes on crop yields and the prodlisiness of various scenarios for making managerial decisions on soil conservation measures.

The object of forecasting is the use of arable lands, which have a negative manifestation of degradation processes in the forest-steppe Pravoberezhnaya province of the Kiev region. The calculation was carried out on the basis of mathematical modeling of the predictive-adaptive method, which took into account statistical data in the calculation. The main purpose of the calculation is to pollute the various intensity of the impact of degradation processes on the productivity of arable land, which allowed to predict the maximum increase in the yield of grain crops.

Keywords: mathematical model, forecasting, optimization, degradation processes.

Харитоненко Р. А.

ПОСТРОЕНИЕ ПРОГНОЗНО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ПРИ ПЛАНИРОВАНИИ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАХОТНЫХ ЗЕМЕЛЬ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.02>

Аннотация. Прогнозирование является неотъемлемым элементом научного познания. Это позволяет сделать выводы о развитии исследуемых процессов в

будущем, учитывая влияние внутренних и внешних факторов существующих процессов. В землеустройстве земля является объектом прогнозирования и имеет значительную роль в принятии управленческих решений эффективного использования земельных ресурсов. Сельскохозяйственные земли наиболее ценные, но их относят к трудновозобновляемым ресурсам. Итак, прогнозирование управления земельными ресурсами имеет особо важное значение. Соединением методов прогнозирования с математическим моделированием обеспечивается в перспективе предсказание более точных будущих реалий о влиянии деградиационных процессов на урожайность культур и прослеживание различных сценариев принятия управленческих решений почвенно-охранных мероприятий.

Объектом прогнозирования являются пахотные земли с проявлением деградиационных процессов в Лесостепной зоне Правобережной провинции Киевской области. Расчет проводился на основе математического моделирования прогнозно-адаптивного метода, который учитывал в расчете статистические данные. Основной целью расчета является прослеживание различной интенсивности воздействия деградиационных процессов на производительность пахотных земель, что позволило спрогнозировать максимальное увеличение урожайности зерновых культур.

Ключевые слова: математическая модель, прогнозирование, оптимизация, деградиационные процессы.

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.2

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.03>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ОБОРОНИ В УКРАЇНІ

Третяк А. М. доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України

Мельничук А. Ю., аспірант

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

E-mail: nniesco@ukr.net

Анотація. Досліджено сутність землекористування оборони в Україні та сформульовано його поняття. Встановлено, що регулювання правового режиму більшості різновидів земель оборони на сьогодні відсутнє, а Закон України «Про використання земель оборони» не відповідає своїй назві. У складі підкатегорій земель міністерства оборони за функціональним використанням виокремлюється сільськогосподарське, лісгосподарське, природоохоронне та містобудівне землекористування. На жаль, землекористування за функцією оборони не виокремлюється. Даний факт оцінюється особливо негативно, зважаючи на те, що частина 5 статті 20 земельного кодексу України відсилає саме до зазначеного закону в частині визначення особливостей правового режиму земель оборони. Для земель оборони характерний різний режим їх використання та охорони.

Констатовано, що поняття «землекористування» доцільно розглядати у спорідненості з поняттям «земельна ділянка». У Земельному кодексі України (частина 1 статті 79) під земельною ділянкою розуміється частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними правами щодо неї. При цьому, «право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд».

Відповідно, в оборонно-безпековому відношенні землекористування оборони являє собою земельний масив, який складається з однієї або кількох земельних ділянок, відмежованих на місцевості, які систематично використовують військові формування і мають особливий режим для забезпечення функціонування їх майнових об'єктів, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна. Також обґрунтовано, що особливості сутності землекористування оборони відображуються в його характеристиках як фізичного об'єкта економічних, правових, соціальних, екологічних та оборонно-безпекових земельно-майнових відносин в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: землекористування оборони, землі оборони, земельно-майнові відносини.

Актуальність.

На зламі тисячоліть проблеми національної безпеки держави вийшли на якісно новий рівень. При цьому силовий (насильницький) спосіб вирішення політичних суперечностей практично залишається безальтернативним. Закінчення епохи «холодної війни» ознаменувалося новим витком воєнного протистояння націй – початком фази «перманентних воєнних конфліктів» та «боротьби з тероризмом». Воєнні засоби, створені наприкінці минулого століття для протидії небезпеці індустріального та постіндустріального характеру, виявляються здебільшого малоефективними перед необхідністю подолання викликів та загроз нового походження. Ситуація потребує принципово іншого мислення та дій.

Спостерігається небезпечна тенденція перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права. Застосування сили і погрози силою повернулися до практики міжнародних відносин, у тому числі в Європі. В нових історичних реаліях значно зростає роль Збройних Сил України, які є ядром та головним інструментом забезпечення національної безпеки, і разом з іншими військовими формуваннями, органами державної влади та місцевого самоврядування, призначені для відбиття зовнішньої збройної агресії та інших воєнних загроз, пов'язаних із застосуванням військової сили проти України, і для виконання Україною міжнародних зобов'язань.

Роль, місце та завдання Збройних Сил України у забезпеченні обороноздатності держави було закладено ще у 1991 р., коли було ухвалено Закони України «Про Збройні Сили України», «Про оборону України»,

уточнені в Конституції України та інших законодавчих документах. На сьогодні Збройні Сили України забезпечують виконання визначених завдань, зокрема щодо відбиття, збройної агресії проти України, прикриття важливих об'єктів держави, угруповань своїх військ від ударів засобами повітряного нападу та ураження військ і об'єктів противника.

З цією метою вважається за доцільне з урахуванням викликів і загроз національній безпеці держави, її обороноздатності у найкоротший строк забезпечити вирішення питань і щодо землекористування оборони. Адже ринкова економіка змінила земельно-майнові відносини в державі. Землі оборони мають використовуватися лише в тих межах, які встановила держава.

Мета дослідження – визначення поняття та сутності землекористування оборони в Україні.

Результати досліджень та їх обговорення.

Останнім часом спостерігається тенденція вивільнення земельних ділянок цієї підкатегорії. Це призвело до нецільового та нерационального використання земельних та інших природних ресурсів, що просторово розміщені в межах земельно-майнових комплексів міністерства оборони. Встановлення чітких меж земель оборони і законодавчі механізми регулювання земельних відносин становлять проблему цього дослідження.

Згідно зі статтею 77 «Землі оборони» Земельного кодексу України, землями оборони визнаються землі, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів,

підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України [1]. Землі оборони можуть перебувати лише в державній власності. Навколо військових та інших оборонних об'єктів, у разі потреби, створюються захисні, охоронні та інші зони з особливими умовами користування.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про використання земель оборони», військовим частинам для виконання покладених на них функцій та завдань, земельні ділянки надаються у постійне користування відповідно до вимог Земельного кодексу України [2]. Особливості надання земельних ділянок військовим частинам під військові та інші оборонні об'єкти визначаються Кабінетом Міністрів України. Розміри земельних ділянок, необхідних для розміщення військових частин та проведення ними постійної діяльності, визначаються згідно із потребами на підставі затвердженої в установленому порядку проектно-технічної документації. Військові частини зобов'язані використовувати надані їм земельні ділянки відповідно до вимог земельного і природоохоронного законодавства та з дотриманням вимог щодо забезпечення безпеки населення у процесі проведення ними постійної діяльності.

Згідно з даними державного земельного кадастру (форма 6-зем), станом на 01.01.16 [3], землі оборони становлять 400,3 га (табл.1) або 0,7% від території держави, у тому числі міністерство оборони – 339,8 тис. га або 84,7% від загальної площі земель оборони, міністерство внутрішніх справ – 11,8 тис. га, національна гвардія – 10,0 тис. га, державний комітет у справах охорони державного кордону – 6,8

тис. га, товариство сприяння обороні України – 3,1 тис. га, іноземні військові формування – 18,2 тис. га, інші військові формування – 10,7 тис. га.

Як свідчить аналіз даних (табл.1), з 2005 до 2017 р. загальна площа земель оборони зменшилася на 7,4%, у тому числі земель міністерства оборони на 9,3%. Як свідчить статистика, законодавство України визначає землі оборони через їх склад, при цьому виходячи фактично із суб'єктного складу відносин із використання земель (що, на наш погляд, не узгоджується із положеннями про поділ земель на категорії «за основним цільовим призначенням» ст. 19 ЗКУ).

Як зазначає О. М. Пашенко [5], користувачами земель оборони можуть бути «установи, підприємства, організації і військово-навчальні заклади, які належать таким силовим структурам, як Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Адміністрація Державної прикордонної служби, війська Цивільної оборони, а також правоохоронні органи». Такий висновок науковець робить на підставі статті 12 Закону України «Про оборону України», згідно з 1 частиною якої, «участь в обороні держави разом зі Збройними Силами України беруть у межах своїх повноважень також Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, Державна спеціальна служба транспорту, а також відповідні правоохоронні органи». На думку вченого, з огляду на викладене, поняття «землі оборони» та «землі силових структур» потребують чіткого законодавчого визначення.

1. Характеристика землекористування частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони станом на 2017 рік

Види використання земель	Площа.	
	тис. га	%
Міністерства оборони	339,8	85,0
<i>в % від площі земель станом на 2005 р.</i>	90,7	-
Міністерства внутрішніх справ	11,8	2,7
Національної гвардії	10,0	2,5
Державний комітет у справах охорони державного кордону	6,8	1,7
Товариства сприяння обороні України	3,1	0,8
Іноземні військові формування	18,2	4,6
Інші військові формування	10,7	2,7
Всього, тис. га	400,3	100,0
<i>в % від площі земель станом на 2005 р.</i>	92,6	-

* Розроблено за даними державного земельного кадастру (форма 6-зем)

Згідно з частиною 2 статті 2 Закону України «Про використання земель оборони» [1], розміри окремих земельних ділянок зі складу земель оборони «визначаються згідно із потребами на підставі затвердженої в установленому порядку проектно-технічної документації». Разом з тим, згідно з положеннями Закону України «Про землеустрій» [5], такою документацією є проекти землеустрою щодо відведення земель.

Частина 2 статті 2 Закону України «Про використання земель оборони» містить вказівку щодо існування особливостей надання земельних ділянок військовим частинам під військової та інші оборонні об'єкти, які мають визначатися Кабінетом Міністрів України. На сьогодні Кабінет Міністрів України таких особливостей не визначив. Натомість, діє наказ Міністра оборони України від 22.12.97 № 483 «Про затвердження «Положення про порядок надання в користування земель (земельних ділянок) для потреб Збройних Сил України та ос-

новні правила користування наданими землями» і «Керівництва з обліку земель (земельних ділянок) в органах квартирно-експлуатаційної служби Збройних Сил України».

Таким чином, Закон України «Про використання земель оборони» хоча і прийнятий в розвиток положень статті 77 «Землі оборони» Земельного кодексу України, але практично не має регулятивного значення, оскільки є механічним відтворенням її положень та викладенням бланкетних норм. Тому, загалом, слід погодитися з О. М. Пащенко у тому, що правове регулювання правового режиму більшості різновидів земель оборони на сьогодні відсутнє, а Закон України «Про використання земель оборони» не відповідає своїй назві [4]. Даний факт слід оцінити особливо негативно, зважаючи на те, що частина 5 статті 20 Земельного кодексу України відсилає саме до зазначеного закону в частині визначення особливостей правового режиму земель оборони.

2. Розподіл земель міністерства оборони за функціональним та дозволеним їх використанням станом на 2017 рік

Види функціонального та дозволеного використання	Площа	
	тис. га	%
Сільськогосподарські землі	47,3	13,9
Сільськогосподарські угіддя	46,9	13,8
у т.ч.: рілля	20,1	5,9
багаторічні насадження	0,1	-
сінокоси і пасовища	26,7	7,8
Під господарськими дворами, шляхами і прогонами	0,4	0,1
Ліси	125,5	36,9
у т.ч.: для виробництва деревини	55,4	16,3
для захисної, природоохоронної та біологічної мети	36,0	10,6
Забудовані землі	106,0	31,3
у т.ч.: житлова	1,3	0,4
промислова	3,6	1,0
відкриті розробки	0,3	-
громадського призначення	90,6	26,7
змішаного використання	1,6	0,5
транспорту, зв'язку і технічної інфраструктури	8,5	2,5
для відпочинку	0,1	-
Болота	3,2	0,9
Вода	1,1	0,3
Відкриті землі без рослинного або з незначним рослинним покривом	56,7	16,7
Разом земель	339,8	100,0
З усіх земель природоохоронного призначення	52,2	-

Законодавчу базу правового інституту земель оборони становлять Земельний кодекс від 25.10.2001 № 2768-III [2], Закон України «Про використання земель оборони» від 27.11.2003 № 1345-IV [1], Закон України «Про оборону» від 06.12.1991 № 1932-XII [6], Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII [7], Закон України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» від 21.09.1999 № 1076-XIV [8], Закон України «Про

правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21.09.1999 № 1075-XIV [9], Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1282 «Про затвердження Порядку вилучення і передачі військового майна Збройних Сил» [10], Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 р. № 1919 «Про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил» [11], Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 р. № 1063 «Деякі питання реалізації та

управління військовим майном» [12], Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05. 2013 р. № 436 «Про затвердження Порядку відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільнюються у процесі реформування Збройних Сил і Державної спеціальної служби транспорту» [13], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 926-р «Про затвердження переліку земельних ділянок, які можуть бути відчужені разом з розташованими на них об'єктами нерухомого військового майна» [14], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 р. № 740-р «Про затвердження переліку об'єктів нерухомого військового майна, яке може бути відчужено окремо від земельних ділянок» [15], наказ Міністерства оборони «Положення про порядок надання в користування земель (земельних ділянок) для потреб Збройних Сил України...» від 22.12.1997 № 483 [16], наказ Міністерства оборони «Про порядок створення та діяльності комісій з оцінки вартості військового майна...» від 17.09.2001 № 333/1697 [17], Постанова Кабінету Міністрів України «Методика оцінки майна» від 12.12.2003 р. [18] та інші.

Особливістю правового режиму земель оборони є те, що вони можуть перебувати лише в державній та у комунальній (під об'єктами соціально-культурного, виробничого та житлового призначення) власності (частина 2 статті 77, пункт «в» частини 4 статті 84 Земельного кодексу України) [2]. Закон України «Про використання земель оборони» [1] передбачає, що землі оборони використовуються відповідними суб'єктами на титулі постійного корис-

тування (частина 1 статті 2), проте, стаття 4 кодексу також передбачає можливість надання таких земельних ділянок у вторинне користування для сільськогосподарських потреб: «військові частини за погодженням з органами місцевого самоврядування або місцевими органами виконавчої влади і в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, можуть дозволяти фізичним і юридичним особам вирощувати сільськогосподарські культури, випасати худобу та заготовляти сіно на землях, наданих їм у постійне користування».

Отже, для земель оборони характерний різний режим їх використання та охорони. У табл. 2 подано характеристику земель Міністерства оборони за функціональним та дозволеним їх використанням.

Згідно з даними, викладеними в табл. 2, у складі підкатегорії земель міністерства оборони за функціональним використанням виокремлюється сільськогосподарське, лісогосподарське, природоохоронне та містобудівне землекористування. На жаль, землекористування за функцією оборони не виокремлюється.

Коротко зупинимося на понятті та сутності землекористування. Поняття «землекористування» доцільно розглядати у спорідненості з поняттям «земельна ділянка». У Земельному кодексі України (частина 1 статті 79) під земельною ділянкою розуміється частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними правами щодо неї. При цьому, «право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту й на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих

та інших будівель і споруд». Отже, в Україні землекористування та землеволодіння, відповідно до статті 79 Земельного кодексу, включає систему таких понять [2]:

- земельна ділянка як частина земної поверхні із встановленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами;

- право власності, володіння та користування на таку земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться;

- право власності, володіння та користування на таку земельну ділянку, на відміну від інших країн світу, розповсюджується на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Особливості здійснення землекористування залежать від цільового призначення землі. У сучасних умовах поняття землекористування набуло суттєво глибшого економічного змісту. Так, А. М. Третяк вважає, що поняття землекористування необхідно розглядати як економічну категорію, оскільки в економічних відносинах функціонування землі в процесі виробництва може бути як раціональним, так і нераціональним; як ефективним, так

і неефективним [19]. Таке визначення суті землекористування, як зазначає В. М. Другак [20, с. 6], тільки з матеріально-речового боку має важливе значення у багатьох галузях знань, але явно недостатнє і далеко не вичерпує всієї сукупності ознак, властивих його змісту. У теорії та практиці слід розрізнявати поняття землекористування як матеріального (фізичного) об'єкта і комплексу соціальних, економічних, містобудівних, сільськогосподарських, екологічних, правових та інших відносин, які забезпечують спеціальний порядок використання, володіння і в окремих випадках розпорядження земельною ділянкою та особливу стійкість прав (рис. 1).

Наприклад, при використанні землі в сільському господарстві землекористування об'єднує часом десятки або й сотні земельних ділянок власників земельних часток (паїв), земельні ділянки спільної власності, меліоративні та інші комплекси. Таким чином, землекористування має ширше поняття ніж земельна ділянка. Разом з тим, термін «землекористування» застосовують у науковій літературі в подвійному значенні [21]. Під землекористуванням розуміють систему користування землею, регламентовану законодавством для різних категорій земель, власників землі та землекористувачів. Термін «землеко-

Рис. 1. Логічна схема поняття землекористування [20, с. 7]

* Доповнено автором

ристування» означає земельний масив, територію, що перебуває у власності чи користуванні. Так, згідно з Українською радянською енциклопедією (1979 р.), «землекористування – це земля, що надається в користування громадським організаціям, установам, колгоспам і громадянам у безплатне й безстрокове користування. Порядок і правила користування землями залежить від їх цільового призначення» [22].

Таким чином, як констатує В. М. Другак, землекористування визначається в трьох аспектах [23]: 1) як користування землею в установленому законом порядку (земельна ділянка); 2) як частина єдиного земельного фонду, що надана державою або надбута у власність чи оренду окремим користувачем для господарської або іншої мети, обмежена на місцевості; 3) як об'єкт права, об'єкт економічних, екологічних, містобудівних, сільськогосподарських та інших земельних відносин, на який землекористувачу видано документ, що посвідчує право на землю з визначеними межами, площею, складом угідь, майнових об'єктів та, за потреби, з геодезичними координатами межових знаків, що визначені в натурі. На рис. 2 наведено порівняльну характеристику сутності землекористування в контексті фізичного об'єкта, економічних, правових, соціальних та екологічних відносин [20, с. 8], яку ми доповнили оборонно-безпековими аспектами.

Разом з тим, як зазначає А. М. Третяк та В. М. Другак, формування землекористування і його функціонування має низку особливостей. Земля виступає як територіально-обмежений ресурс. Територіальна обмеженість зумовлює монополію на землю, як об'єкт власності та об'єкт

господарювання. Як об'єкт власності земля менш доступна через високу вартість. Як об'єкт господарювання земля більш доступна і приваблива. Тому в розвиненому економічному суспільстві виникає конкуренція з приводу використання визначеної земельної території, а у землевласника з'являється кілька варіантів оформлення земельної ділянки на різних правах власності [23, 195].

Отже, поняття землекористування доцільно розглядати в природному, правовому, економічному, екологічному, оборонно-безпековому та інших аспектах. Де, на думку В. М. Другак, у природному відношенні землекористування являє собою земельний масив, який складається з однієї або кількох земельних ділянок, відмежованих на місцевості, які систематично використовують у різних галузях економіки або потенційно мають умови для такого використання [23].

В оборонно-безпековому відношенні землекористування оборони являє собою земельний масив, який складається з однієї або кількох земельних ділянок, відмежованих на місцевості, які систематично використовують військові формування і мають особливий режим для забезпечення функціонування їх майнових об'єктів, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна.

Військові частини використовують закріплені за ними земельні ділянки і військове майно, що розміщене на них, лише за цільовим та функціональним призначенням. Згідно з «Класифікацією видів цільового призначення земель», [25] у категорії земель оборони (розділ 15) виділяється таке цільове їх призначення: підрозділ 15.1 – для розміщення та постійної

Рис. 2. Характеристика землекористування як фізичного об'єкта, економічних, правових, соціальних, екологічних та оборонно-безпекових відносин [20, с. 8, 24, с. 19]

* Доповнено автором

діяльності Збройних Сил України; підрозділ 15.7 – для розміщення та постійної діяльності інших, створених відповідно до законів України військових формувань; підрозділ 15.8 – для цілей підрозділів; 15.01–15.07, 15.09, 15.10 – для збереження та використання земель природно-заповідного фонду. Разом з тим, розміщення і обслуговування військового майна та специфічної господарської діяльності [26] потребує й іншого цільового призначення земель.

Законодавство України визначає особливим видом суб'єктів земельного права суб'єктів господарської діяльності з особливим режимом використання земель у Збройних Силах України. Особливий режим викори-

стання земель, відповідно до частини 3 статті 77 Земельного кодексу України, передбачене зовнішнє зонування земель – створення навколо оборонних об'єктів захисних, охоронних та інших зон з особливими умовами користування. Проте, спеціальний Закон України «Про використання земель оборони» лише відтворив це положення, не конкретизувавши режиму відповідних зон та порядку їх встановлення.

Висновки і перспективи.

Землекористування оборони – це земельні масиви, які складаються з однієї або кількох земельних ділянок, відмежованих на місцевості, які систематично використовують військові

формування і мають особливий режим для забезпечення функціонування їх майнових об'єктів, збереження озброєння, військової техніки та іншого військового майна.

Особливості сутності землекористування оборони відображаються в його характеристиках як фізичного об'єкта, економічних, правових, соціальних, екологічних та оборонно-безпекових земельно-майнових відносин в умовах ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Про використання земель оборони : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1345-15>
2. Земельний Кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07>
3. Державний земельний кадастр (форма 6-зем) станом на 01.01.2016 р. Держгеокадастр України.
4. Пашенко О. М. Особливості правового режиму земель оборони / О. М. Пашенко // Земельне право України: теорія і практика. – 2007. – № 1. – С. 32–36.
5. Про землеустрій : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15/print1476586411943513>
6. Про оборону : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/print1510080742877383>
7. Про Збройні Сили України : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
8. Про господарську діяльність у Збройних Силах України : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1076-14>
9. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1075-14>
10. Про затвердження Порядку вилучення і передачі військового майна Збройних Сил : постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – 2002. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1282-2002-%D0%BF>
11. Про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил : постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – 2000. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1919-2000-%D0%BF>
12. Деякі питання реалізації та управління військовим майном : постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063-2007-%D0%BF>
13. Про затвердження Порядку відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільнюються у процесі реформування Збройних Сил : постанова Кабінету Міністрів України № 436 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-2013-%D0%BF>
14. Про затвердження переліку земельних ділянок, які можуть бути відчужені разом з розташованими на них об'єктами нерухомого військового майна : розпорядження Кабінету Міністрів України № 926-р [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/926-2013-%D1%80>
15. Про затвердження переліку об'єктів нерухомого військового майна, яке може бути

- відчужено окремо від земельних ділянок : розпорядження Кабінету Міністрів України № 740-р [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-%D1%80>
16. Положення про порядок надання в користування земель (земельних ділянок) для потреб Збройних Сил України : наказ Міноборони № 483 [Електронний ресурс]. – 1997. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/view/fin35028?an=82>
 17. «Про порядок створення та діяльності комісій з оцінки вартості військового майна..» : наказ Міноборони [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0871-01>
 18. Методика оцінки майна : постанова Кабінету Міністрів України № 1891 [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>
 19. Третяк А. М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування : монографія / А. М. Третяк. – Херсон, 2012. – 438 с. – (Грінь Д. С.). – С. 13–14.
 20. Другак В. М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування / В. М. Другак. – К. : ЦЗРУ, 2004. – 129 с.
 21. Нестеров Ю. В. Практичні поради зі збереження біорізноманіття у сільськогосподарських угіддях / Ю. В. Нестеров. – К. : Wetlands International Black Sea Programme, 2005. – 48 с.
 22. Українська радянська енциклопедія. – К. : Наукова думка, 1979. – 659 с.
 23. Другак В. М. Економіка сільськогосподарського землекористування: теорія, методологія та практика : дис. ... доктора екон. наук : 08.00.06 / Другак Валентина Миколаївна. – К., 2010. – 461 с.
 24. Лобунько Ю. В. Формування природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин : дис. ... канд. екон. наук / Лобунько Ю. В. – Київ, 2006. – 235 с.
 25. Класифікація видів цільового призначення земель : наказ Державного комітету України із земельних ресурсів № 548 [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>
 26. Про затвердження переліку видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил : постанова Кабінету Міністрів України № 1171. – Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – 2000. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1171-2000-n>

References

1. The Law of Ukraine "Use of Land of Defense (2004). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/134>.
2. Land Code of Ukraine (2002). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/~laws/show/2874%D0%B0-07>.
3. State Land Cadastre (Form 6-Land) (01.01.2016).
4. Pashchenko O. M. (2007) Osoblyvosti pravovoho rezhymu zemel oborony. Zemelne pravo Ukrainy: teoriia i praktyka. [Features of the legal regime of lands of defense Land law of Ukraine: theory and practice]. №1, 32–36.
5. Law of Ukraine "Land Management" (2003). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15/print1476586411943513>.
6. The Law of Ukraine "On Defense" (1992). Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/print1510080742877383>.
7. Law of Ukraine "The Armed Forces of Ukraine" (1992). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
8. The Law of Ukraine "On Economic Activity in the Armed Forces of Ukraine» (1999).

- Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1076-14>.
9. The Law of Ukraine "The Legal Status of Property in the Armed Forces of Ukraine" (1999). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1075-14>.
 10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Approval of the Procedure for the Seizure and Transfer of Military Property of the Armed Forces" (2002). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1282-2002-%D0%BF>.
 11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Procedure of Alienation and Sale of Military Property of the Armed Forces" (2000). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1919-2000-%D0%BF>.
 12. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some Issues in the Realization and Management of Military Property" (2007). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1063-2007-%D0%BF>.
 13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Approval of the Procedure for Alienation of Land Plots in which Real Estate Military Property Objects Subject to Realization and Land Plots Released in the Process of the Reform of the Armed Forces and the State Special Transport Service are located. (2013). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-2013-%D0%BF>.
 14. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Approval of the list of land plots that can be alienated together with 3 objects of immovable military property located on them" (2013). Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/926-2013-%D1%80>.
 15. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Approval of the list of objects of immovable military property that may be alienated separately from land plots." (2015). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-%D1%80>.
 16. Order of the Ministry of Defense "Regulation on the procedure for the use of land (land plots) for the needs of the Armed Forces of Ukraine" №483 (1997). Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/fin35028?an=82>.
 17. Order of the Ministry of Defense "The Procedure for the Establishment and Operation of Commissions for the Estimation of the Cost of Military Property" (2001). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0871-01>.
 18. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Methodology of valuation of property" №1891 (2003). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>.
 19. Tretiak A. M. (2012). *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration]. Kherson, 438.
 20. Druhak V. M. (2004). *Teoretychni ta metodychni osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia* [Theoretical and methodological principles of land use economics]. Kyiv, 129.
 21. Nesterov Yu. V. (2005). *Praktychni porady zi zberezhennia bioriznomanittia u silskohospodarskykh uhiddiakh* [Practical tips on biodiversity conservation in agricultural lands]. Kyiv, Wetlands International Black Sea Programme, 48.
 22. *Ukrainskaadianska entsyklopediia*. (1979). [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Naukovadumka, 659 s.
 23. Druhak V. M. (2010). *Ekonomika silskohospodarskoho zemlekorystuvannia: teoriia, metodolohiia ta praktyka* [Economics of Agricultural Land Use: Theory, Methodology and Practice]. Kyiv, 461.
 24. Lobunko Yu. V. (2016). *Formuvannia pryrodookhoronnoho zemlekorystuvannia v umovakh novykh zemelnykh vidnosyn* [Formation of protected land use in conditions of new land relations]. Kyiv, 235 s.

25. Classification of types of land intended for use was approved by the order of the State Committee of Ukraine for Land Resources № 548 (2010). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>.
26. Approval of the list of types of economic activity, the implementation of which is allowed military units of the Armed Forces, №1171 (2000). Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1171-2000-p>.

Tretyak A., Melnichuk A.**THE CONCEPT AND ESSENCE OF LAND-USE DEFENSE IN UKRAINE**

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.03>

Abstract. Researched the essence of land use of defense in Ukraine and formulated its definition. Installed that the regulation of the legal regime of most types of land of defense is absent today, and the Law of Ukraine "On use of lands of defense" doesn't respond to its name. In the subcategories of the land of the Ministry of Defense, for functional use, agricultural, forestry, nature conservation and urban land use are allocated. Unfortunately, land use is not allocated to the defense function, but part 5 of Article 20 of the Land Code of Ukraine refers precisely to the said law in terms of determining the peculiarities of the legal regime of land defense.

The peculiarity of the legal regime of the land of defense is that they can be only state or communally owned (under the objects of socio-cultural, industrial and residential purposes) property (Article 2, part 2, paragraph "c", paragraph 4 of Article 84 of the Land Code of Ukraine) [2]. The Law of Ukraine "On use of land of defense" [1] provides that land use by the relevant subjects in the title of permanent use (Article 2 (1), but also provides (Article 4) the possibility of granting such land plots for secondary use for agricultural purposes: "military units, in coordination with local executive bodies or authorities

and according to they procedure determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine, can permit natural persons and legal persons to grow crops, graze livestock and (harvested) hay on land provided to them for permanent use".

Analysis of scientific works shows that the concept of land use should be considered in the natural, legal, economic, environmental, defense and security and other aspects. In sense defense and security terms, land-use of defense is a land mass, which consists of one, or several land plots separated on the ground, which are systematically used by military units and have a special regime to ensure the functioning of their properties, the storage of weaponry and military equipment.

Consequently, land-use defense is a land mass, which consists of one, or several land plots isolated on the ground, which systematically use military formations and have a special regime for ensuring the functioning of their property objects, the preservation of weapons, military equipment and other military property. The essence of land use of defense is reflected in its characteristics as a physical object, economic, legal, social and environmental defense-security land-property relations in a market economy.

Keywords: land use of defense, land of defense, land and property relations.

Третяк А. М., Мельничук А. Ю.
ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ЗЕМЛЕ-
ПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОНЫ В УКРАИНЕ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.03>

Аннотация. Исследована сущность землепользования обороны в Украине и сформулировано его понятие. Установлено, что регулирование правового режима большинства разновидностей земель обороны на сегодня отсутствует, а Закон Украины «Об использовании земель обороны» не соответствует своему названию. В составе подкатегории земель министерства обороны по функциональному использованию

выделяется сельскохозяйственное, лесохозяйственное, природоохранное и градостроительное землепользование. К сожалению, землепользование по функции обороны не выделяется. Данный факт оценивается особенно негативно, несмотря на то, что часть 5 статьи 20 Земельного кодекса Украины отсылает именно к указанному закону в части определения особенностей правового режима земель обороны. Для земель обороны характерен различный режим их использования и охраны.

Констатировано, что понятие «землепользование» целесообразно рассматривать в родстве с понятием «земельный участок». В Земельном кодексе Украины (часть 1 статьи 79) под земельным участком понимается часть земной поверхности с установленными границами, определенным местом расположения, с определенными правами в отношении нее. При этом, «право собственности на земельный участок распространяется на пространство, находящееся над и под поверхностью

участка на высоту и на глубину, необходимые для возведения жилых, производственных и других зданий и сооружений».

Соответственно, в оборонно-безопасном отношении землепользование обороны представляет собой земельный массив, состоящий из одного или нескольких земельных участков, ограниченных на местности, которые систематически используют военные формирования и имеют особый режим для обеспечения функционирования их имущественных объектов, сохранения вооружения, военной техники и другого военного имущества. Также обосновано, что особенности сущности землепользования обороны отражаются в его характеристиках как физического объекта экономических, правовых, социальных, экологических и оборонно-безопасных земельно-имущественных отношений в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: землепользование обороны, земли обороны, земельно-имущественные отношения.

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

УДК 332.2

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.04>

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ МІСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДЛЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

*Третяк А. М., професор, член-кореспондент НААН України,
доктор економічних наук,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління,
Третяк Н. А., кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України,
Кірова М. О., аспірант
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Email: nniesco@ukr.net*

Анотація. Зауважено, що глобальна актуалізація екологічної проблематики наприкінці XX – початку XXI століття, безперечна важливість екологічної складової людського буття зумовлюють нагальну потребу збалансованого, цілісного, комплексного підходу до аналізу і розв’язання питань забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення, у тому числі міського. Разом з тим, на законодавчому рівні екологічна безпека визначена одним із пріоритетних завдань у державній політиці України з метою досягнення сталого розвитку. Доведено, що забезпечення екологічної безпеки залишається основним способом розв’язання екологічних проблем, що гарантує громадянам розвиток і проживання в гармонії з навколишнім середовищем та відкриває нові можливості для інших форм діяльності у сфері природокористування, зокрема політичної, економічної, соціальної тощо. Обґрунтовано методичний підхід до оцінки екологічної небезпеки міського землекористування для життєдіяльності населення та розширення класифікації забудованих земель і зелених насаджень. Відповідно до запропонованого методичного підходу визначено, що загрози стосовно екологічної нестабільності землекористування, а, відповідно, і загрози екологічній безпеці життєдіяльності населення міста, залишаються, що свідчить про недостатність зміни структури землекористування вже протягом багатьох років.

Ключові слова: екологічна безпека, міське землекористування, оцінка екологічної небезпеки, типізація землекористування зелених насаджень.

Актуальність.

Сучасну екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як критичну. Наслідком цього є те, що більшість великих міст нині мають ряд серйозних еколого-економічних проблем, які не дають змоги повною мірою забезпечити охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, досягти раціонального їх використання і відновлення, поліпшити демографічну ситуацію та стан здоров'я населення.

Забезпечення екологічної безпеки залишається основним способом розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам розвиток і проживання в гармонії з навколишнім середовищем та відкриває нові можливості для інших форм діяльності у сфері природокористування, зокрема політичної, економічної, соціальної тощо. Зокрема, для оцінювання адекватності структури міського землекористування вимогам екологічної безпеки, вивчаються тенденції зміни структури земельного фонду на території міста. Відповідно, співвідношення у загальній площі земельних угідь та земель за функціональним використанням для кожної міської території є важливим показником стану екологічної безпеки.

Серед багатьох питань, пов'язаних із забезпеченням екологічної безпеки міського землекористування, особливо актуальними стають проблеми обґрунтування шляхів і напрямів екологізації в умовах ринкових трансформацій, адже структура міського землекористування характеризується різним ступенем антропогенного навантаження відповідно до типізації земель за напрямами господарського використання.

Оптимальне землекористування, на відміну від раціонального, передбачає встановлення екологічно доцільних і економічно вигідних співвідношень між різними типами і підтипами землекористування, які, у свою чергу, залежні від видів земельних угідь та земель із різним функціональним використанням.

Зокрема, статтею 33 «Нормативи оптимального співвідношення земельних угідь» закону України «Про охорону земель» визначено, що нормативи оптимального співвідношення земельних угідь встановлюються для запобігання надмірному антропогенному впливу на них. До нормативів оптимального співвідношення земельних угідь належать [1]:

- оптимальне співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів;

- оптимальне співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах.

Статтею 48 «Охорона земель у процесі містобудівної діяльності» цього закону визначено, що при здійсненні містобудівної діяльності передбачаються заходи щодо максимального збереження площі земельних ділянок з ґрунтовим і рослинним покривом [1].

Для оцінки екологічного стану міського землекористування використовується опис типів земельних угідь, згідно з Класифікацією видів земельних угідь (КВЗУ) (додаток 4 до Порядку ведення Державного земельного кадастру) та їх співвідно-

шення за ступенем антропогенного навантаження і порушення екологічної рівноваги (забудовані землі і рілля мають найвищі бали щодо порушення екологічної рівноваги, а лісові площі, луки, пасовища та землі під водою відіграють екологостабілізуючу роль). Разом з тим, за даними КВЗУ, землі під забудовою характеризуються різноманітним складом за функціональним використанням. Наприклад, малоповерхова забудова на присадибних ділянках, які належать окремим громадянам (одно- і двоповерховою житловою забудовою) відрізняється за екологічністю від багатоповерхової несадибної житлової забудови з трьома і більше поверхами. Або інший приклад: землі під промисловою забудовою, на яких проводяться головним чином промислові види діяльності, які є значними забруднювачами повітря, і землі під господарськими дворами держлісгоспів (склади лісоматеріалів, пилорами тощо). Також можна навести приклад земель, які використовуються для технічної інфраструктури: теплові електростанції та гідроелектростанції, електропідстанції, лінії електропередач високої напруги.

Відповідно, типізація земельних угідь та земель за функціональним використанням за ступенем антропогенного навантаження має здійснюватися для кожного міста окремо не тільки залежно від ступеня антропогенного навантаження на землекористування, а й від наявності підприємств-забруднювачів та рівня викидів автотранспортом.

Мета дослідження – оприлюднення методичних рекомендацій оцінки екологічної небезпеки міського землекористування для життєдіяльності населення.

Результати дослідження та їх обговорення.

Оскільки екологічна безпека міського землекористування передбачає певний стан захищеності, постає потреба своєчасної ідентифікації небезпечних станів, явищ, чинників і процесів, джерел походження небезпек, систематизації за окремими ознаками для розробки заходів щодо уникнення негативних наслідків, запобігання й нейтралізації небезпек. Визначимося з термінами у цьому дослідженні.

Небезпека – об'єктивна закономірність, що зумовлює процеси кількісних і якісних змін у системах, які створюють загрозу життєво важливим інтересам населення відповідної території. Ризик (більш вузьке поняття), як можливість виникнення несприятливих ситуацій, являє собою небезпеку потенційно можливої (ймовірної) втрати ресурсів або недоотримання доходів, тобто небезпека витрат, втрат і зменшення доходу, яка реально усвідомлюється і з визначеною ймовірністю оцінюється [2].

Екологічна небезпека міського землекористування – це рівень можливих негативних змін у складових процесу земле- й природокористування та процесу споживання екологічних послуг у міському середовищі. Сутність небезпек міського землекористування виявляється в об'єктивному існуванні ймовірних негативних змін, що можуть призвести до екологічно небезпечних наслідків, які обмежують або унеможливають ефективне використання природних благ на території міста. Необхідно розрізнявати реальні та потенційні небезпеки, тобто небезпеки прихованого характеру, які переходять у реальні у разі виникнення певних умов.

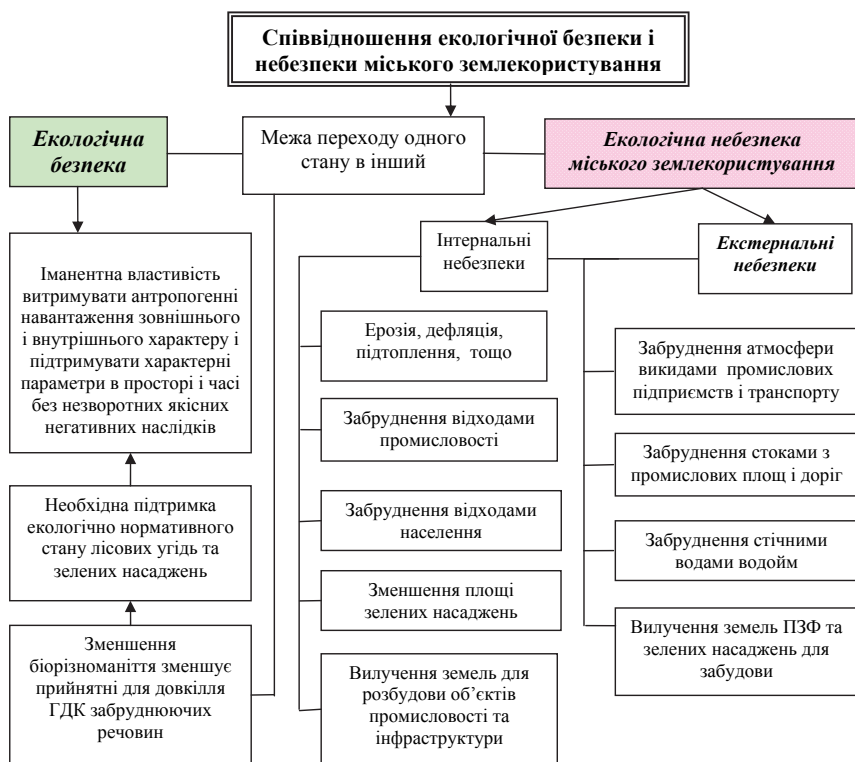
З точки зору системного підходу, екологічні ризики розглядаються як можливі фінансово-економічні втрати в процесі міського землегосподарювання на рівні одного, окремо взятого, землекористувача, на рівні підприємств або групи (об'єднання) підприємств – крізь призму ефективності управлінських систем в організації превентивних заходів.

Ідентифікація визначень екологічної безпеки і небезпеки міського землекористування дає змогу охарактеризувати їх як два полярні стани, перехід від одного стану в інший відбувається при досягненні відповідної межі – втрати властивості землекористування протистояти внутрішнім і зовнішнім антропогенним небезпекам. При цьому збільшується мі-

грація й акумуляція забруднюючих речовин і, тим самим, зменшується рівень прийнятних гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин, здатних поглинатися без зниження якісних властивостей природних ресурсів, хаотично активізуються деградаційні процеси з кумулятивним накопиченням регресивного потенціалу.

Співвідношення екологічної безпеки і небезпеки як протилежних станів міського землекористування в контексті визначення необхідної системи заходів наведено на рисунку.

Для оцінки впливу складу земельних угідь та земель за функціональним використанням на екологічну стабільність землекористування застосовуються екологічні

Екологічна безпека і небезпека міського землекористування

1. Значення коефіцієнтів екологічної стабільності та балів антропогенного навантаження земельних угідь і земель за функціональним використанням для міського землекористування

№ з/п	Земельні угіддя та землі за функціональним використанням	Коефіцієнт екологічної стабільності, Клі	Бал антропогенного навантаження, Ба.н.
1	Землі автомобільного транспорту (під дорогами): із викидами у повітря вищими за рівень ГДК із допустимим рівнем ГДК	- 0,10* 0,00*	5* 4,5*
2	Землі промисловості: із викидами у повітря вищими за рівень ГДК із допустимим рівнем ГДК	- 0,10* 0,00*	5* 4,5*
3	Три- і більше поверхова житлова забудова, інші забудовані землі, вулиці тощо	0,00	5*
4	Одно- і двоповерхова житлова садибна забудова	0,10*	4,5*
5	Рілля	0,14	4
6	Лінійні зелені насадження	0,38*	3,5*
7	Фруктові сади, Чагарники	0,43	4
			2
8	Площадні зелені насадження (сквери тощо)	0,45*	3,5*
9	Землі оздоровчого використання	0,50*	3*
10	Сінокоси	0,62	3
11	Пасовища	0,68	3
12	Землі під водою і болота природного походження	0,79	1*
13	Національні природні та регіональні ландшафтні парки	0,85*	2,5*
14	Ліси природного походження, що використовуються не з природоохоронною метою	0,95*	2*
15	Лісові заказники	1,00*	1*

Примітка. *Авторські пропозиції

показники, запропоновані Методичними рекомендаціями оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування [3], а саме: коефіцієнт екологічної стабільності землекористування; бал антропогенного навантаження.

Оцінка впливу складу земельних угідь та земель за функціональним використанням на екологічну стабільність міського землекористування, стійкість якого залежить від рівня освоєності земельних та інших

природних ресурсів, інтенсивності землекористування (промисловості, житлової багатоповерхової забудови території тощо), характеризується коефіцієнтом екологічної стабільності та рівнем антропогенного навантаження земельних угідь та земель за функціональним використанням.

У табл. 1 подано значення коефіцієнтів екологічної стабільності та балів антропогенного навантаження земельних угідь та земель за функціональним використанням із авторськими доповненнями.

Для міського землекористування експертно-розрахунковим шляхом розширена класифікація земельних угідь та земель за функціональним використанням задля оцінки стану екологічної безпеки. Зокрема, виокремлено землі під дорогами з інтенсивними транспортними потоками та землі промисловості, які в містах є підвищеним джерелом забруднення довкілля; три- і більше поверхову житлову забудову; інші забудовані землі й вулиці; одно- і двоповерхову житлову садибну забудову.

Враховуючи, що зелені насадження в містах мають різне функціональне призначення, виокремлено лінійні зелені насадження, площадні зелені насадження (сквери тощо), зелені насадження в межах оздоровчого землекористування, національні природні та регіональні ландшафтні парки, ліси природного походження, що використовуються не з природоохоронною метою, та лісові заказники.

Відповідно, на прикладі міста Києва, експертно-розрахунковим шляхом продиференційовано значення коефіцієнта екологічної стабільності земельних угідь та земель за функціональним використанням за формулою 1, який застосовується для визначення коефіцієнта екологічної стабільності землекористування відповідної території (Кек.ст.) [3]:

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_{il} \times P_{il} + \dots + K_{in} \times P_{in}}{\sum P_{il} + \dots + P_{in}} \times K_p, \quad (1)$$

де $K_{il} \dots K_{in}$ – коефіцієнт екологічної стабільності земельних угідь та земель і-го виду за функціональним використанням;

$P_{il} \dots P_{in}$ – площа земельних угідь та земель і-го виду за функціональним використанням;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p = 1,0$ – для стабільних територій і $K_p = 0,7$ для нестабільних територій).

Якщо одержане значення $K_{ек.ст.}$ менше за 0,33, територія є екологічно нестабільною, якщо змінюється від 0,34 до 0,50 – належить до стабільно нестійкої, якщо знаходиться у межах від 0,51 до 0,66 – переходить до середньої стабільності, якщо перевищує 0,67 – територія є екологічно стабільною.

Структура і екологічна незбалансованість міського землекористування суттєво погіршує стан екологічної безпеки, зокрема, оцінка екологічної стабільності землекористування в межах міста Києва шляхом розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності за авторськими доповненнями свідчить (табл. 2), що екологічна стабільність землекористування належить до стабільно нестійкої ($K_{ек.ст.} = 0,50$).

Бал антропогенного навантаження ($Б_{а.н.}$) характеризує рівень впливу діяльності людини на стан довкілля, серед іншого на земельні ресурси.

Він розраховується за формулою 2 [3]:

$$B_{а.н.} = \frac{\sum B_{il} \times P_{il} + \dots + B_{in} \times P_{in}}{\sum P_{il} + \dots + P_{in}}, \quad (2)$$

де $P_{il} \dots P_{in}$ – площа земельних угідь та земель з відповідним рівнем антропогенного навантаження, га;

$B_{il} \dots B_{in}$ – бал відповідної площі земельних угідь та земель з певним рівнем антропогенного навантаження (вимірюється за 5-бальною шкалою).

Високий ступінь антропогенного навантаження (5 балів) мають землі промисловості, транспорту, населені пункти; значний ступінь (4 бали) – рілля, багаторічні насадження; середній ступінь антропогенного

2. Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності землекористування для міста Києва станом на 01.01.2016 р.*

Земельні угіддя та землі за функціональним використанням	Коефіцієнт екологічної стабільності угідь та земель, K_{li}	Площа угідь та земель, тис. га (P_i)	$K_{li} \times P_i$	Коефіцієнт екологічної стабільності землекористування ($K_{ек.ст.}$)
Землі під дорогами (із викидами у повітря вищими за рівень ГДК)	-0,1	0,4	-0,04	
Землі промисловості (із викидами у повітря вищими за рівень ГДК)	-0,1	3,5	-0,35	
Три- і більше поверхова житлова забудова, інші забудовані землі та вулиці	0	26,7	0,00	
Одно- і двоповерхова житлова забудова	0,1	1,2	0,12	
Рілля	0,14	0,6	0,08	
Лінійні зелені насадження	0,38	1,8	0,68	
Фруктові сади й чагарники	0,43	3,5	1,51	
Площадні зелені насадження	0,45	3,3	1,49	
Землі оздоровчого використання та присадибні	0,5	0,2	0,10	
Сінокоси (природно кормові угіддя)	0,62	0,6	0,37	
Пасовища	0,68		0,00	
Землі під водою і болота природного походження	0,79	6,7	5,29	
Національні природні та регіональні ландшафтні парки	0,85	10,4	8,84	
Ліси природного походження, що використовуються не з природоохоронною метою	0,95	22,8	21,66	
Лісові заказники	1	2	2,00	
Всього		83,6	41,75	0,50

Примітка. *Розраховано авторами за формулою 1 та з використанням авторських пропозицій табл. 1

навантаження (3 бали) – природні кормові угіддя (сінокоси, пасовища), залужені балки; незначний (2 бали) – лісосмуги, чагарники, ліси, болота, під водою; низький ступінь (1 бал) – мають мікрозаповідники [4].

У табл. 3 наведено розрахунок балу земельних угідь та земель за функціональним використанням залежно від рівня забрудненості повітря в межах міського землекорис-

тування за розширеною авторами класифікацією.

Рівень антропогенного навантаження для міського землекористування пропонується класифікувати за такою шкалою: низький – менше, ніж 3 бали; середній – від 3,01 до 4,00 балів; високий – від 4,01 до 4,50; критичний – від 4,51 до 5,00. Антропогенне навантаження землекористування в місті Києві належить до середнього рівня ($K_{ан.} = 3,28$).

3. Розрахунок балу антропогенного навантаження землекористування в межах території міста Києва станом на 01.01.2016 р. *

Земельні угіддя та землі за функціональним використанням	Бал антропогенного навантаження земельних угідь та земель, Бі	Площа угідь та земель, тис. га (Pi)	Бі x Pi	Бал антропогенного навантаження землекористування (Ба.н.)
Землі під дорогами (із викидами у повітря вищими за рівень ГДК)	5	0,4	2	
Землі промисловості (із викидами у повітря вищими за рівень ГДК)	5	3,5	17,5	
Три- і більше поверхова житлова забудова, інші забудовані землі та вулиці	5	26,7	133,5	
Одно- і двоповерхова житлова забудова	4,5	1,2	5,4	
Рілля	4	0,6	2,4	
Фруктові сади	4	3,3	13,2	
Лінійні зелені насадження	3,5	1,8	6,3	
Чагарники	2	0,2	0,4	
Площадні зелені насадження (сквери тощо)	3,5	3,3	11,55	
Землі оздоровчого використання та присадибні	3	0,2	0,6	
Сінокоси	3	0,6	1,8	
Пасовища	3		0	
Землі під водою і болота природного походження	1	6,7	6,7	
Національні природні та регіональні ландшафтні парки	2,5	10,4	26	
Ліси природного походження, що використовуються не з природоохоронною метою	2	22,8	45,6	
Лісові заказники	1	2	2	
Всього		83,6	274,95	3,28

Примітка. *Розраховано авторами за формулою 2 та з використанням авторських пропозицій табл. 1

Отже, екологічна стабільність землекористування та рівень антропогенного навантаження залежать від структури землекористування та за функціями використання земель, зокрема, чим більша питома вага землекористування, що має негативний вплив на довкілля, тим вищий ступінь небезпеки землекористування.

З огляду на це, пропонується для оцінки екологічної небезпеки застосувати коефіцієнт екологічної небезпеки ($K_{ек.неб}$), який визначається за формулою 3:

$$K_{ек.неб} = 1 - K_{ек.ст} \quad (3)$$

Індикатором характеристики екологічної небезпеки землекористу-

вання є запропонована шкала (Кек. неб): критичний рівень екологічної небезпеки землекористування – 1,00 – 0,67; високий рівень – 0,66 – 0,51; середній рівень – 0,50 – 0,34; низький рівень – 0,33 – 0,00.

У табл. 4 оцінено стан екологічної небезпеки землекористування, у розрізі районів міста Києва.

Отже, проведені в табл. 4 розрахунки свідчать, що ситуація з екологічним станом у розрізі районів міста

Києва є дуже складною. Так, у 5-ти районах міста ситуація є екологічно нестабільною. Зазначимо, що рівень екологічної небезпеки землекористування в розрізі районів міста Києва тісно переплітається з рівнем антропогенного навантаження і в 5-ти районах характеризується як критичний.

Таким чином, загрози щодо екологічної нестабільності землекористування, а, відповідно, і загрози екологічній безпеці життєдіяльності

4. Оцінка екологічного стану та небезпеки землекористування в розрізі районів міста Києва*

Адміністративно-територіальна одиниця	Кек. ст.	Значення екологічної стабільності землекористування	Бан. н.	Рівень антропогенного навантаження території	Кек. неб.	Рівень екологічної небезпеки землекористування
м. Київ	0,50	стабільно нестійка	3,28	середній	0,50	Середній
Голосіївський	0,52	середня стабільність	3,81	середній	0,48	Середній
Дарницький	0,55	середня стабільність	3,70	середній	0,45	Середній
Деснянський	0,66	середня стабільність	3,20	середній	0,34	Середній
Дніпровський	0,62	середня стабільність	3,18	середній	0,38	Середній
Оболонський	0,18	екологічно нестабільна	4,63	критичний	0,82	Критичний
Печерський	0,11	екологічно нестабільна	4,85	критичний	0,89	Критичний
Подільський	0,16	екологічно нестабільна	4,76	критичний	0,84	Критичний
Святошинський	0,34	стабільно нестійка	4,06	високий	0,66	Високий
Солом'янський	0,20	екологічно нестабільна	4,53	критичний	0,80	Критичний
Шевченківський	0,13	екологічно нестабільна	4,81	критичний	0,87	Критичний

Примітка. *Розраховано за формулами 1, 2 та 3 з використанням експертно-аналітичних та окремих офіційних джерел про стан землекористування в розрізі районів міста Києва

населення міста залишаються, що свідчить про недостатність зміни структури землекористування вже впродовж багатьох років.

Для зняття суперечностей між економічними вигодами приватних власників і суспільством потрібна розробка й впровадження в практику управління особливих економічних і правових механізмів, що стимулюють і заощаджують природокористування. Таке впровадження може бути досягнуте в межах створення системи еколого-економічного управління землекористуванням відповідної території, тобто системи, що дає змогу реалізувати конкретні завдання охорони природи методами земельного планування й економічним впливом на землекористувачів.

Висновки і перспективи.

Діагностика та індикація екологічної безпеки міського землекористування, як базової основи здоров'я міського населення, характеризується системою показників, до яких належать, зокрема, екологічна стабільність та рівень екологічної небезпеки землекористування, антропогенне навантаження території. Рівень екологічної небезпеки міського землекористування відображується за допомогою коефіцієнта екологічної небезпеки, який запропоновано розраховувати за запропонованою формулою.

Список використаної літератури:

1. Про охорону земель : закон України від 19.06.2003 № 962-IV. Законодавство України. Верховна Рада України. Режим доступу : [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/~show/962-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/~show/962-15)
2. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособие для вузов / Л. Н. Тэпман. – М., 2002. – 380 с.

3. Третьак А. М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агро-ландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А. М. Третьак, Р. А. Третьак, М. І. Шквир. – К., 2001. – 15 с.
4. Організація землекористування структурних елементів екомережі України на місцевому рівні : монографія / А. М. Третьак, В. М. Третьак, Л. А. Гунько, Ю. В. Лобушко. – К., 2016. 163 с.

References

1. Pro okhoronu zemel. Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 № 962-IV. Zakonodavstvo Ukrayiny. Verkhovna Rada Ukrayiny. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
2. Tapman, L. N. (2002). Riski v ekonomike [Risks in the economy]. Moscow, UNITY-DANA Publ., 380.
3. Tretyak, A. M., Tretyak, R. A., Shkvyr, M. I. (2001). Metodichni rekomendatsiyi otsinky ekolohichnoyi stabilnosti ahrolandshaftiv ta silskohospodarskoho zemlekorystuvannya [Methodical recommendations for assessing the ecological stability of agro-landscapes and agricultural land use]. Kiev, 15.
4. Tretyak, A. M., Tretyak, V. M., Gunko, L. A., Lobunko, Yu.V. (2016). Orhanizatsiya zemlekorystuvannya strukturnykh elementiv ekomerezhi Ukrayiny na mistsevomu rivni [Organization of land use of structural elements of the ecological network of Ukraine at the local level]. Kiev, Kompryg Publ., 163.

A. Tretyak, N. Tretyak, M. Kirova
METHOD OF ESTIMATION OF ENVIRONMENTAL HAZARD OF URBAN LAND USING FOR VITAL ACTIVITY OF POPULATION

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.04>

Abstract. It is noted that the global updating of the ecological problems at the end of the XX – the beginning of the XXI centuries, the undeniable importance of the ecological component of human existence, causes the urgent need for a balanced, holistic, integrated approach to the analysis and solution of issues of ensuring the ecological safety of the vital activities of the population, including the city. At the same time, at the legislative level, environmental safety is identified as one of the priority tasks in the state policy of Ukraine in order to achieve sustainable development.

It is proved that the provision of environmental safety remains the main way of solving ecological problems, which guarantees citizens the development and living in harmony with the environment and opens up new opportunities for other forms of activity in the field of nature management, in particular, political, economic, social, etc. The methodical approach to an estimation of ecological danger of urban land use for vital activity of the population and typification of land use of green plantings is grounded. An assessment of the state of ecological danger for the city of Kiev is given. On the basis of the proposed methodical approach, it is justified that today there are threats to the ecological stability of land use, and accordingly, environmental insecurity of land use, which indicates a lack of change in the structure of land use for many years.

Keywords: environmental safety, urban land using, environmental hazard assessment, land using typology of green plantations.

**Третьяк А. Н., Третьяк Н. А.,
Кирова М. А.**

**МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
ОПАСНОСТИ ГОРОДСКОГО ЗЕМЛЕПОЛЬ-
ЗОВАНИЯ ДЛЯ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ
НАСЕЛЕНИЯ**

[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.04](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.04)

Аннотация. Отмечено, что глобальная актуализация экологической проблематики в конце XX – начале XXI века, бесспорная важность экологической составляющей человеческого бытия обуславливают настоятельную необходимость сбалансированного, целостного, комплексного подхода к анализу и решению вопросов обеспечения экологической безопасности жизнедеятельности населения, в том числе городского. Вместе с тем, на законодательном уровне экологическая безопасность определена одной из приоритетных задач в государственной политике Украины с целью достижения устойчивого развития.

Доказано, что обеспечение экологической безопасности остается основным способом решения экологических проблем, гарантирует гражданам развитие и проживание в гармонии с окружающей средой и открывает новые возможности для других форм деятельности в сфере природопользования, в частности политической, экономической, социальной и т. п. Обоснован методический подход к оценке экологической опасности городского землепользования для жизнедеятельности населения и типизации землепользования зеленых насаждений. Приведена оценка состояния экологической опасности для города Киева. На основании предложенного методического подхода определено, что на сегодня существуют угрозы экологической стабильности землепользования, а соответственно, экологическая небезопасность землепользования, что указывает на недостаточность изменения структуры землепользования в течение многих лет.

Ключевые слова: экологическая безопасность, городское землепользование, оценка экологической опасности, типизация землепользования зеленых насаждений.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РІЗНОРІДНИХ ВИДІВ ПРИРОДНОГО РАЙОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Осипчук С. О., вчений секретар, кандидат геолого-мінералогічних наук

E-mail: osipchuk_sp@ukr.net

Козак М. В., начальник відділу проблем екології та ґрунтових обстежень
Державне підприємство «Науково-дослідний та проектний інститут
землеустрою»

E-mail: 4242362@ukr.net

Миргород М. М., кандидат економічних наук, доцент

Харківський аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

Колганова І. Г., асистент кафедри землевпорядного проектування
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: Kolganova_i@ukr.net

Анотація. Наведено теоретико-методологічні основи різномірних видів природного районування земель, які полягають у систематизації та типізації типів і видів районування, розробці принципів та обґрунтуванні класифікаційних ознак районування. Подано приклади окремих (розроблених) видів районування земель та визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: районування, типи районування, види районування, класифікаційні ознаки районування, логічні варіанти районування.

Актуальність.

Статтею 26 Закону України «Про охорону земель» визначено, що для раціонального використання земель та ґрунтів здійснюються різномірні види районування (зонування) земель, зокрема природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та ін. Для потреб сільського господарства здійснюється також районування земель за ступенем забезпечення ґрунтів поживними речовинами, мікроелементами і за придатністю ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур та ін.

Зазначені види природного районування – спеціальні види фізико-географічного або ландшафтного районування, оскільки і земля, і ґрунти, і рослинність є складовими компонентами ландшафту. На сьогодні районування розглядається як один із методів систематизації знань про природні та антропогенні характеристики земель, оцінки їх продуктивності (родючості) та неоднорідності. Особливо значна роль методів районування при середньо- і дрібномасштабних роботах, що дає змогу розглядати природне районування як найважливіший метод регіональних досліджень.

Матеріали природного районування використовуються при встановленні вимог щодо раціонального використання земель, визначення територій, які потребують особливого захисту від антропогенного впливу, регламентації необхідних видів екологічних обмежень у використанні деградованих земель і відновленні їх продуктивності, для визначення екологічно чистих зон виробництва сировини для дитячого і дієтичного харчування та отримання екологічно чистих харчових продуктів і продовольчої сировини та ін.

Тому на сучасному етапі земельної реформи в умовах формування збалансованих і екологічно стійких землеволодінь та землекористувань розроблення теоретико-методологічних основ різnorідних видів природного районування земель набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Працями вітчизняних учених В. В. Докучаєва, Г. І. Танфільєва, А. І. Воейкова, Б. Л. Лічкова, Г. М. Висоцького, П. А. Тутковського, В. П. Попова, В. Л. Сименка, І. Ф. Мукомеля та інших розкрито значення природних факторів та ресурсів для сільського господарства. Вони обґрунтували загальногеографічний підхід до їх вивчення, обліку та використання і розробили перші схеми природного районування території України.

У праці «Естественно-историческое районирование СССР» (1947 р.), яка по-суті, завершувала довоєнний етап робіт щодо комплексного районування території колишнього СРСР, територія України віднесена до трьох фізико-географічних країн – Східноєвропейської рівнини, Карпат і Кримсько-Кавказької. Східноєвропейська рівнина поділена на чотири зони – лісову, лісосте-

пову, степову і посушливо-степову. Охарактеризовано природні ресурси виокремлених таксономічних одиниць для сільського господарства.

Результатом робіт із фізико-географічного районування, виконаних географами університетів України, є велика монографія «Физико-географическое районирование Украинской ССР» (1968 р.). У ній вперше за єдиним принципом подано характеристику всіх регіональних одиниць включно до районів для цілей сільського господарства.

Агрогрунтове районування – поділ території на ґрунтово-біокліматичні пояси, області, агрогрунтові зони, підзони, провінції, підпровінції, райони, підрайони, мікрорайони, що відображає основні закономірності поширення переважаючих ґрунтів, розроблене у складі Карти ґрунтів Української РСР. – Масштаб 1:750 000. – Київ, 1972.

На сучасному етапі питаннями розроблення теоретико-методологічних основ різnorідних видів природного районування земель займалася значна кількість науковців, серед них О. М. Маринич, П. Г. Шищенко, Я. П. Дідух, Ю. Р. Шеляг-Сосонко, К. Л. Холупяк, М. К. Шикла, О. П. Канаш, М. І. Полупан, І. А. Розумний, Ю. Л. Грубрін, Е. Т. Палієнко, С. О. Осипчук, С. Ю. Булігін, В. А. Барановський, С. П. Погурельський, М. В. Козак та ін. У них значну увагу приділено розробленню нормативно-правових актів щодо здійснення зазначеного районування земель.

Зокрема, відповідно до статті 179 Земельного кодексу України, Кабінет Міністрів затвердив Постанову «Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель» від 26 травня 2004 р. № 681 [8], в якій ви-

значено механізм здійснення зазначених видів районування земель.

Положення даного Порядку деталізують розроблені методичні рекомендації щодо здійснення окремих видів (природно-сільськогосподарського, ерозійного та ін.) районування (зонування) земель [5–6], тоді як інші їх види (землеоцінне, геоботанічне, придатності ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур, напрямів рекультиватії порушених земель та ін.) потребують подальших наукових досліджень і розробок.

Мета дослідження – узагальнити й систематизувати теоретико-методологічні основи різнорідних видів природного районування земель, сформулювати принципи та запропонувати класифікаційні ознаки зазначених видів районування і визначити перспективи подальших наукових досліджень.

Результати дослідження та їх обговорення.

На сьогодні дослідники в поняття районування земель вкладають різний зміст. Районування – це поділ територій за певними ознаками – адміністративними, економічними, фізико-географічними, сільськогосподарськими, геоморфологічними, геологічними, гідрографічними, сейсмічними та ін. Це процес і результат розчленовування території на райони або виявлення, виокремлення і розмежування ареалів у будь-якому середовищі. Районуванню завжди передують конкретна мета – від зручності дослідження і відображення феноменів, що вивчаються, до розв’язання прикладних задач адміністративно-територіального поділу, управління, впливу на економіку при директивному або індикативному плануванні, проведення регіональної політики тощо.

Районування – це також спосіб диференціації єдиного заходу щодо існуючих територіальних одиниць із урахуванням їх специфіки, наприклад, районування сортів сільськогосподарських культур, цін і податків, заробітної плати тощо.

Найбільш прийнятним є таке визначення районування – поділ досліджуваної території на співрозмірні таксономічні елементи, що характеризуються внутрішньою спільністю і зовнішніми відмінностями природних та інших умов. Крім того, потрібно мати на увазі, що це не тільки поділ і описання, але, перш за все, виявлення, а потім уже виділення таксономічних одиниць. Результатом районування є мережа районів, що відображає специфіку районуваного простору і внутрішню властиву територіальній організації ієрархічність геосистем. При цьому райони як одного, так і різних рівнів ієрархії повинні відповідати наперед заданим типологічним і класифікаційним характеристикам.

Дослідники часто застосовують термін «зонування» земель. На нашу думку, зонування або зонінг проводиться в межах населених пунктів, тому з великою долею умовності до зонування можна віднести окремі види оцінного районування земель [10].

У практиці застосовуються різні теоретико-методологічні варіанти районування земель. Вони розділені на 2 типи, 5 видів та декілька різновидів.

Перший тип районування – природно-історичне районування, при якому на основі певних принципів і класифікаційних ознак виявляють, виокремлюють, класифікують територіальні одиниці різного порядку. Другий тип – оцінне районування, яке передбачає оцінку складності природних і антропогенних умов різнома-

нітних територіальних комплексів на основі використання різних якісних і кількісних показників, у тому числі економічних.

Використовується три види природно-історичного районування: регіональний (індивідуальний), типологічний і змішаний. При регіональному виді районування досліджувана місцевість розділяється на територіальні одиниці різного порядку (рангу), причому кожна наступна одиниця виділяється з попередньої (більшої) поділом її на окремі частини на основі вибраних дослідником класифікаційних ознак (здійснюється логічна операція «розчленування цілого на частини»). При цьому будь-яка територіальна одиниця виокремлюється як цілісний, безперервний у просторі елемент, роз'єднаний (оточений) іншими територіальними одиницями. Кожна така одиниця характеризується ясно вираженою індивідуальністю, отримує персональну характеристику і, як правило, власну назву.

Регіональний вид природно-історичного районування маючи певні переваги (перш за все, такі, що кожен контур, виділений на карті, отримує власну характеристику), має і ряд недоліків. Основний недолік такого районування полягає в труднощі екстраполяції даних, отриманих при вивченні однієї територіальної одиниці, на інші територіальні одиниці одного з нею рангу, так як залишається невідомим: 1) де розташовуються територіальні одиниці, що мають подібність за умовами з досліджуваною; 2) у чому полягає і який ступінь подібності та відмінності між порівнюваними одиницями.

Типологічний вид природно-історичного районування передбачає виявлення і виокремлення певних типів територіальних одиниць того

чи іншого порядку на основі врахування найбільш загальних і суттєвих ознак, властивих їм, і відмови від обліку багатьох індивідуальних особливостей цих одиниць. При цьому характеристика дається не кожному конкретному контуру, виділеному на карті (як при регіональному виді районування), а групі контурів даного типу. Виокремлені типологічні територіальні одиниці на відміну від регіональних можуть існувати як розрізнені ділянки, розташовані в різних частинах досліджуваної території, на будь-якій відстані одна від одної. Вони можуть чергуватися з територіальними одиницями інших типів.

Слід підкреслити, що в практичній роботі типологічний вид районування дуже часто використовують після здійснення регіонального. При його виконанні проводять типізацію раніше виділених регіональних територіальних одиниць, причому вона може проводитися на будь-якому рівні – на рівні регіонів, зон, провінцій, областей, районів, підрайонів і т.д. Однак на кожному етапі типізації воно проводиться стосовно до будь-якого, але одного таксономічного рівня.

Проте типологічне районування має і недоліки. Вище було зазначено, що виявлення і виділення типів територіальних одиниць будь-якого порядку проводиться на основі врахування найбільш загальних і суттєвих ознак. Специфічні індивідуальні риси окремих територіальних одиниць даного порядку (рангу) при цьому доводиться не враховувати. Часткове зменшення цього недоліку можливе у разі збільшення числа типів територіальних одиниць даного рангу, що виділяються в процесі районування. Повністю цей недолік виключається лише в тому випадку, коли число

типів одиниць даного рангу дорівнює числу індивідуальних одиниць, тобто, коли типологічне районування перетворюється в індивідуальне. Але тут ми знову отримуємо ряд недоліків і, головне, втрачаємо переваги типологічного районування.

Регіональний і типологічний види природно-історичного районування суворі з позицій формальної логіки (при першому здійснюються операції, подібні розчленування цілого на частини, при другому – подібні поділу поняття). Змішувати їх не можна. Однак це змішування неприпустиме лише на одному і тому самому ступені (стадії) районування. У процесі практичної роботи на певних її етапах часто буває доцільно переходити від одного виду природно-історичного районування до іншого, а потім, на наступному етапі, нерідко здійснювати зворотній перехід. Такий вид районування названий змішаним, у практиці він досить поширений. Зазвичай найбільші територіальні одиниці виокремлюються як регіональні (індивідуальні), а більш-дрібні – як типологічні одиниці.

Кожен вид природно-історичного районування поділяється за змістом на два різновиди.

У першому з них – загальному районуванні на оглядових, дрібно- і середньомасштабних картах виявляються і виокремлюються території, близькі за всіма основними параметрами, які визначають їх вигляд. Такі карти по суті багатоцільові. Вони, у першу чергу, призначені для вирішення питань, пов'язаних з плануванням і проектуванням використання земель. Під час великомасштабних, а нерідко і середньомасштабних робіт, зазвичай переходять до спеціального різновиду районування, у процесі виконання якого на картах територіаль-

ні елементи виявляються і виокремлюються з урахуванням специфіки певного виду освоєння земель, наприклад, для вирощування олійних сільськогосподарських культур.

Оцінне районування поділяється на два види – порівняльне (якісне і кількісне) і природно-економічне (кількісне). Перший вид за своїм змістом, подібно до видів природно-історичного районування, може бути загальним і спеціальним; вони можуть широко застосовуватися при всіх видах досліджень. Другий вид оцінного районування повинен ширше використовуватися під час великомасштабних робіт. Здебільшого цей вид районування повинен мати спеціальний характер.

Оцінне районування, безумовно має самостійне і дуже важливе практичне значення, його здебільшого доцільно використовувати на другому етапі робіт із природного районування. Його краще проводити на основі результатів природно-історичного районування. За такої послідовності воно повинно полягати в оцінці складності природних умов виділених територіальних одиниць. У цьому випадку, оцінне районування стане більш глибоким за змістом, а формальні категорії складності отримують матеріальне обґрунтування і зміст (наприклад, однакові за складністю природні умови в одному випадку можуть бути зумовлені винятково сильною заболоченістю земель, в іншому – складним, сильнорозчленованим рельєфом, у третьому – розвитком неоднорідних ґрунтів і т.д.).

Принципи і класифікаційні ознаки (*критерії*) природного районування земель

Природне районування виконується за відповідними принципами на основі вибраних дослідником класифікаційних

ознак. Принципи і ознаки районування – поняття різні, змішувати їх не можна. Принципи – ті логічні правила, найважливіші методичні положення, яких потрібно дотримуватися під час проведення будь-якого типу, виду і різновиду районування. Під ознаками (класифікаційними) районування розуміють ті вибрані та обґрунтовані дослідником ознаки, на основі яких відбувається розподіл території при регіональному (індивідуальному) районуванні, класифікація (типізація) територіальних одиниць певного рангу при типологічному районуванні або оцінці складності природних умов при оцінному районуванні.

Формулювання принципів природного районування території України започаткував у своїх працях В. В. Докучаєв. На основі узагальнення опублікованих робіт [1–2, 4–6, 8, 10–11], ми сформулювали основні принципи зазначеного районування, які полягають у тому, що:

1. Районування має проводитися за речово-морфологічними, глибоко природними ознаками, які відображують найважливіші закономірності просторової мінливості природних умов, що зумовлена взаємодією регіональних і зональних природних факторів.

2. Сума виділених при районуванні територіальних одиниць повинна дорівнювати об'єму (площі) поділюваної території при регіональному виді районування або об'єму класифікованого (діленого) поняття в разі типологічного і оцінного районування.

3. При районуванні повинна дотримуватися вимога співрозмірності – територіальні комплекси, які виділяються на відповідному ступені районування, повинні відноситися до одного порядку (рангу).

4. Ознаки, за якими проводиться поділ території (або класифікуються

територіальні одиниці), повинні вибиратися так, щоб кожна точка (територіальна одиниця) потрапляла тільки в одну з виділених категорій.

5. У межах однієї (будь-якої) таксономічної одиниці всі межі одиниць наступного, більш високого, рангу повинні проводитися за ознаками одного порядку. Класифікаційна ознака може змінюватися від одного ступеня районування до іншого.

6. Кожна група між виділюваними таксономічними одиницями повинна проводитися за цілком визначеною (в ідеалі – однією) класифікаційною ознакою.

7. Принцип комплексності, який полягає в необхідному комплексному розгляді всіх основних факторів природного районування в їхньому взаємозв'язку.

8. Системний принцип, згідно з яким, таксономічні одиниці районування нижчого рангу розглядаються як підсистеми єдиного цілого вищого рангу.

9. Принцип пріоритетності – першочергова роль екологічних проблем у системі взаємодії природи та суспільства.

10. Принцип перспективної спрямованості – необхідне досягнення довготривалих господарських інтересів.

Питання про класифікаційні ознаки районування також мають важливе значення. Адже правильний вибір тих чи інших ознак по суті визначає зміст і глибину природного районування. Це питання надзвичайно принципове ще й тому, що вибір і систематизація класифікаційних ознак являє собою перший етап районування, який передусе виявленню і виділенню територіальних одиниць різного рангу, проведенню на карті границь між виділеними одиницями в тих місцях, де ці ознаки змінюються (другий етап районування).

Районування поділяють на одиничне і загальне. За одиничного районування використовується будь-яка одна провідна ознака: компонент природного середовища або вид діяльності (галузь господарства). При загальному районуванні – поєднання ознак, що дає змогу виділяти комплексні або інтегральні райони за характерними поєднаннями природних або суспільних ознак.

Розглянемо конкретні ознаки, які використовуються при районуванні земель.

Районування земель здійснюється за такими ознаками:

- природно-сільськогосподарське – ступінь тепло- та вологозабезпеченості території, гідротермічний коефіцієнт, сума активних температур вища за +10 °С, склад і характеристика ґрунтів (питома вага еродованих, гідроморфних, засолених, підтоплених ґрунтів тощо) та ступінь дренажності території;
- еколого-економічне – рівень перетворення природного середовища, його стійкість до антропогенного навантаження та ступінь ураженості території негативними геологічними процесами;
- протиерозійне – інтенсивність ерозійних процесів, їх причини, ступінь та динаміка еродованості ґрунтів, однотипність протиерозійних заходів;
- інших видів – кількісний вміст токсичних забруднюючих речовин (пестициди, важкі метали, радіонукліди тощо), мікроелементів та ступінь придатності ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур та ін.

За результатами робіт з районування земель складаються відповідні схеми (карти), на яких відображуються такі дані:

- природно-сільськогосподарського – структура земельних (у тому числі сільськогосподарських) угідь, ґрунтовий покрив, його якісний стан, наявність особливо цінних, а також деградованих і малопродуктивних ґрунтів, класифікаційні показники придатності орних земель для вирощування сільськогосподарських культур тощо;
- еколого-економічного – ступінь перетворення природного середовища внаслідок антропогенного впливу, рівень використання (залучення) природних ресурсів, характеристика природно-ресурсного потенціалу, стійкості природного середовища до антропогенного навантаження, рівня цього навантаження, несприятливі природно-антропогенні процеси та еколого-економічна оцінка території;
- протиерозійного – стан еродованості ґрунтів, інтенсивність ерозійних процесів, їх динаміка, природні та антропогенні передумови розвитку ерозії;
- екологічного – забруднення ґрунтів пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо.

З питанням про класифікаційні ознаки тісно пов'язане питання про логічні варіанти районування. При природному районуванні використовуються три логічні варіанти районування (за Д. Л. Армандом): а – з єдиною класифікаційною ознакою; б – з класифікаційними ознаками, що вводяться послідовно; в – з біфуркацією ознак.

У практиці робіт найчастіше застосовують логічні варіанти а і б. Варіант а передбачає введення щедалі більш жорстких якісних або кількісних обмежень щодо класифікаційних ознак в процесі районування. При загальному природно-історичному районуванні цей суворий логічний варі-

ант використовувати важко, оскільки природні умови являють собою складну багатокомпонентну систему. Однак він може широко використовуватися при виконанні спеціального природно-історичного районування в так званому аналітичному варіанті.

Варіант б передбачає виявлення і виокремлення територіальних одиниць спочатку за однією ознакою, потім вводиться друга ознака, третя і т.д. Саме такий варіант використовується найбільш широко в практиці робіт.

Наведемо приклади окремих (розроблених) видів районування земель України.

На сьогодні природно-сільськогосподарське районування земель розроблене на загальнодержавному рівні [7] і потребує уточнення на внутріобласному рівні.

В основу загальнодержавного природно-сільськогосподарського районування покладено варіант районування з класифікаційними ознаками, що вводяться послідовно. При цьому досліджувана місцевість поділена на територіальні одиниці різного порядку (рангу), причому кожна наступна одиниця виділяється з попередньої поділом її на окремі частини на основі вибраних дослідниками класифікаційних ознак.

Зазначене районування передбачає виділення підпорядкованих територіальних таксономічних одиниць – від природно-сільськогосподарських зон до природно-сільськогосподарських округів у межах рівнинної частини України і від гірських природно-сільськогосподарських областей до гірських природно-сільськогосподарських округів у межах гірських систем України. Кожна така одиниця характеризується ясно вираженою індивідуальністю, отримує персональну характеристику і власну назву.

Внутріобласне районування передбачає виділення в межах адміністративно-територіальних утворень України тільки природно-сільськогосподарських районів. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» від 7 лютого 2018 р. № 105, було уточнено природно-сільськогосподарське районування та створено схему (карту) природно-сільськогосподарського районування земель адміністративно-територіальних утворень України.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо здійснення природно-сільськогосподарського районування (зонування) земель [6], уточнено межі природно-сільськогосподарських таксономічних виділів (таксонів) адміністративно-територіальних утворень. У сучасних умовах, як елементарну одиницю природно-сільськогосподарського районування, доцільно розглядати територію сільських (селищних, міських) рад, що характеризується більш-менш сталими межами, на відміну від землеволодінь та землекористувань, які базуються на орендних відносинах та приватній власності на землю і не є сталими.

При виділенні природно-сільськогосподарських районів дотримувалися таких вимог:

- поєднання меж районів із межами територій сільських (селищних, міських) рад;
- у межах районів кожна окрема агровиробнича група ґрунтів повинна відзначатися подібністю процесів ґрунтоутворення, зумовлених генетичною однорідністю, гранулометричним складом, сту-

пенем їхньої окультуреності, впливом негативних процесів (ерозія, дефляція, заболочування тощо), динамікою гідрологічного режиму в зонах зрошення та осушення;

- кількість сільських (селищних, міських) рад, які входять у район, має бути достатньою для опрацювання статистичної інформації, тобто, як правило, не менше, ніж 15.

Усього було розроблено схеми природно-сільськогосподарського районування земель для двадцяти п'яти адміністративно-територіальних утворень України в масштабі 1:200 000.

Необхідність ерозійного районування земель викликана великим розмаїттям природних умов України, що зумовлює диференціацію підходів до протиерозійного захисту земель, їх охорони та здійснення заходів щодо відновлення продуктивності еродованих ґрунтів.

В Інституті землеустрою УААН свого часу було розроблено новий методичний підхід щодо ерозійного районування, в основу якого покладено не тільки ступінь еродованості ґрунтів, але і розрахункову інтенсивність ерозійних процесів, їх динаміку, природні та антропогенні фактори ерозії та ін. З урахуванням цього, О. П. Канаш і С. О. Осипчук здійснили наукове обґрунтування і розробили схему (карту) ерозійного районування сільськогосподарських земель України [4]. Таке районування дає змогу пояснити різноманітний характер ерозійних процесів, що розвиваються в різних частинах країни та розробити для кожної з них науково обґрунтований комплекс необхідних протиерозійних заходів.

В її основу покладено логічний варіант районування з класифікаційними

ознаками, що вводяться послідовно. На першому етапі районування ерозійні зони виділяли на основі загальних втрат ґрунту від водної та вітрової ерозії. Територію, де сумарна розрахункова інтенсивність ерозійних процесів нижча від допустимих втрат ґрунту (нижча від інтенсивності ґрунтоутворення), виокремлюють в зону, ерозійно безпечну з локальним розвитком ерозійних процесів. Інші території, де сумарна розрахункова інтенсивність ерозійних процесів перевищує допустимі втрати ґрунту (вища від інтенсивності ґрунтоутворення), виділяють у зону, ерозійно небезпечну.

На наступному етапі районування зону, ерозійно небезпечну за переважанням чи поєднанням різних типів ерозії, поділяли на області:

- переважного розвитку водної ерозії;
- сумісного розвитку водної та вітрової ерозії;
- переважного розвитку вітрової ерозії.

Критерієм для виокремлення ерозійних областей є географічне поширення водної та вітрової ерозії на території України.

Надалі область переважного розвитку водної ерозії поділяли на округи за основною природно-генетичною характеристикою схилового стоку й змиву – співвідношенням змиву при випаданні дощів (злив) і змиву, при весняному сніготаненні. Виокремили два типи округів:

- переважного впливу дощового стоку;
- переважного впливу талого стоку.

Критерієм для виокремлення ерозійних округів є інтенсивність того чи іншого виду ерозії, що перевищує 50 % у загальній інтенсивності ерозії.

Округи поділяли на ерозійні райони, які відповідають основному таксоно-

мічному рівню районування. Ерозійні райони виокремлювали за питомою вагою еродованих ґрунтів у структурі ґрунтового покриву й просторово узгоджували із геоморфологічними районами. Для ерозійних районів, які характеризуються поширенням процесів лінійної ерозії, наводили ступінь ураженості території ярами (га/км²). Для ерозійних районів наведено показники, які визначають характер використання земель – розораність, лісистість, співвідношення просапних культур і багаторічних трав у структурі посівних площ тощо. Назву ерозійним районам давали за їх географічним положенням.

У межах зони, ерозійно безпечної з локальним розвитком ерозійних процесів виокремлювали підрайони.

Зазначена схема ерозійного районування сільськогосподарських земель України може бути подана в такому вигляді:

I – зона, ерозійно безпечна з локальним розвитком ерозійних процесів: ерозійні підрайони (зокрема, Словечансько-Овруцький, Новгород-Сіверський, Понорницький та ін.);

II – зона, ерозійно небезпечна;

IIA – область переважного розвитку водної ерозії;

IIAa – округ переважного впливу дощового стоку;

IIAb – округ переважного впливу талого стоку;

IIb – область сумісного розвитку водної та вітрової ерозії;

IIbB – область переважного розвитку вітрової ерозії;

1–62 – ерозійні райони.

Необхідність еколого-економічного районування земель викликана функціонуванням народногосподарського комплексу, що призводить до незбалансованої експлуатації природних ресурсів, виснаження ресурсного по-

тенціалу території та забруднення навколишнього природного середовища.

Головна мета еколого-економічного районування земель – знайти оптимальне співвідношення між діяльністю людини і природним середовищем у просторі й часі, що зумовлено необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та вирішенням комплексу екологічних проблем в умовах соціально-економічного зростання. Це дасть змогу визначити території, для яких потрібні природоохоронні та відновлювальні заходи, більш раціональне розміщення виробництва, а також установити екологічний стан конкретних регіонів. Тобто, еколого-економічне районування земель може бути використане для розробки такої господарської структури економіки, в якій би забезпечувались оптимальні умови для життя і діяльності людини.

В основі еколого-економічного районування земель покладено не тільки різноманітність існуючих еколого-економічних особливостей і зв'язків, але й екологічні й господарські аспекти перспективного використання територій. Тому створення схеми еколого-економічного районування (зонування) земель можливе тільки на базі надійної інформації щодо сучасного стану довкілля регіону, на знанні перспектив розвитку національної економіки й особливо тих її галузей, які найбільш істотно впливають на якість природних комплексів.

На сьогодні найбільш прийнятною є схема еколого-економічного зонування (районування) території України яку розробив В. А. Барановський [1]. Автор здійснив еколого-економічну оцінку території України і провів її диференціацію за синтетичним еколого-економічним потенціалом

(ЕЕП) з виділенням еколого-економічних зон із певними екологічними обмеженнями виробництва, шкідливого для навколишнього природного середовища і населення, зокрема:

- з низьким ЕЕП і максимальним обмеженням виробництва (лімітує в цілому розвиток такого виробництва);
- нижче від середнього ЕЕП і частковим обмеженням виробництва (доцільність розміщення окремих виробництв);
- середнім ЕЕП і помірним обмеженням виробництва (вибіркові вимоги до поліпшення виробничих технологій);
- вище від середнього ЕЕП і практично без обмежень виробництва (у межах потенціалу стійкості природних ландшафтів);
- високим ЕЕП і практично без обмежень виробництва (у межах потенціалу стійкості природних ландшафтів).

Еколого-економічна зона – це територія, для якої характерний наближено однаковий рівень перетвореності природного середовища внаслідок техногенного впливу, що зумовлює певну гостроту екоситуації, ступінь регіонального природокористування, охорони природи і здоров'я населення.

Критеріями визначення ЕЕП потенціалу є величина техногенного навантаження на природне середовище, яка складається з соціально-економічної освоєності території та забрудненості навколишнього середовища; потенціалу стійкості природного середовища; ступеня ураженості території несприятливими природно-антропогенними процесами та природно-ресурсного потенціалу території.

Таким чином, при еколого-економічному районуванні земель з'яв-

ляється можливість поліпшення територіальної організації суспільства з комплексним вирішенням завдань подальшого розвитку суспільного виробництва й збереження природного середовища.

Постала потреба у здійсненні геоботанічного районування природних кормових угідь України, в основу якого слід покласти результати геоботанічних обстежень. Геоботанічні обстеження – це вивчення рослинного покриву у взаємозв'язку з природними умовами задля виявлення перспектив і способів підвищення продуктивності природних кормових угідь. Вивчення рослинного покриву та картографування його контурів проводять за допомогою огляду та опису кожного виділу в натурі. Для підтримки матеріалів геоботанічних обстежень на належному рівні повторні обстеження необхідно проводити не рідше, ніж через 8–10 років, тобто щорічно повинно обстежуватися не менш ніж 10 % від площі природних кормових угідь [3].

При розробленні геоботанічного районування доцільно застосувати типологічний підхід із використанням номенклатури типів природних кормових угідь запропонованих М. М. Бортняком.

Потребує оновлення і землеоцінне районування земель України, яке було проведене у 80-х роках минулого століття [11]. Зазначене районування нині широко застосовується при визначенні розмірів втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, зокрема при визначенні Кінт – коефіцієнт інтенсивності використання сільськогосподарських угідь (відношення показника диференціального доходу оцінки ріллі землеоцінного району, в якому від-

водиться земельна ділянка, до аналогічного показника в цілому по Автономній Республіці Крим, області, містах Києву та Севастополі) [9]. Слід пам'ятати, що даний коефіцієнт визначений за результатами господарювання великих сільськогосподарських підприємств (колгоспів, радгоспів та ін.) більш як 30 років тому і нині потребує уточнення.

Висновки і перспективи.

Наведені теоретико-методологічні основи різномірних видів природного районування земель, які полягають у систематизації та типізації типів і видів районування, розробці принципів та обґрунтуванні класифікаційних ознак районування.

Список використаних джерел:

1. Барановський В. А. Україна. Еколого-економічне зонування території. Масштаб 1:3 000 000 / В. А. Барановський. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2001. – 1 аркуш.
2. Грубрин Ю. Л. Геоморфологическое районирование / Ю. Л. Грубрин // Природные условия и естественные ресурсы СССР : Украина и Молдавия. – М. : Наука, 1972. – С. 62–68.
3. Дідух Я. П. Стратегія розвитку геоботаніки в Україні / Я. П. Дідух // Український ботанічний журнал. – 2014. – № 4. – С. 399–412.
4. Канаш О. П. Схема ерозійного районування сільськогосподарських земель України / О. П. Канаш, С. О. Осипчук // Землевпорядкування. – 2003. – № 1. – С. 47–53.
5. Методичні рекомендації щодо здійснення ерозійного районування (зонування) земель // Землевпорядний вісник. – 2005. – № 1. – С. 40–43.
6. Методичні рекомендації щодо здійснення природно-сільськогосподарського райо-

нування (зонування) земель // Землевпорядний вісник. – 2004. – № 4. – С. 53–56.

7. Осипчук С. О. Природно-сільськогосподарське районування України / С. О. Осипчук. – К. : Урожай, 2008. – 192 с.
8. Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель : постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 681 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 21. – Ст. 1429.
9. Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню : постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 47. – Ст. 40.
10. Теоретичні засади зонування земель в Україні / [Дорош О. С., Ісаченко Н. В., Осипчук С. О. та ін.]. – К. : Медінформ, 2011. – 183 с.
11. Указания по землеоценочному районированию Украинской ССР. – К. : Укрземпроект, 1978. – 38 с.

References

1. Baranovsky, V. A. (2001). *Ukraine. Ekologo-ekonomichne zonuвання terytorii. Masshtab 1:3 000 000* [Ukraine. Ecological and economic zone zoning. Scale 1: 3.000 000]. Kiev : Center for Environmental Education and Information, 1 sheet.
2. Grubrin, Yu. L. (1972). *Heomorfologicheskoye raionyrovanye. Pryrodnye uslovyia y estestvennye resursy SSSR : Ukrayna y Moldaviya* [Geomorphological zoning. Natural conditions and natural resources of the USSR : Ukraine and Moldavia]. Moscow, Russia: Science, 228.
3. Didukh, Ya. P. (2014). *Stratehiia rozvytku heobotaniky v Ukraini* [Strategy of development of geobotany in Ukraine]. *Ukrainian Botanical Journal*, 4, 399-412.

4. Kanash, O. P., Osipchuk, S. O. (2003). Skhema eroziinoho raionuvannia silskohospodarskykh zemel Ukrainy [The scheme of erosion zoning of agricultural land of Ukraine]. Land management, 1, 47–53.
5. Metodychni rekomendatsii shchodo zdiisnennia eroziinoho raionuvannia (zonuvannia) zemel [Methodological recommendations for the implementation of erosion zoning (zonation) of lands] (2005). Land Management, 1, 40–43.
6. Metodychni rekomendatsii shchodo zdiisnennia pryrodno-silskohospodarskoho raionuvannia (zonuvannia) zemel [Methodical recommendations for the implementation of natural and agricultural zoning (zonation) of lands] (2004). Land Management, 4, 53–56.
7. Osipchuk S. O. (2008). Pryrodno-silskohospodarske raionuvannia Ukrainy [Natural-agricultural regionalization of Ukraine]. Harvest, 192.
8. The Official Bulletin of Ukraine (2004), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Procedure for the implementation of natural-agricultural, ecological-economic, anti-erosion and other types of zoning (zonation) of land», Official Bulletin of Ukraine, 21, 1429.
9. The Official Bulletin of Ukraine (1997), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Amounts and Procedure for Determining Agricultural and Forest Production Losses Reimbursed», Official Bulletin of Ukraine, 47, 40.
10. Dorosh, O. S., Isachenko, N. V., Osipchuk, S. O. (2011). Teoretychni zasady zonuvannia zemel v Ukraini [Theoretical principles of zoning of lands in Ukraine]. Kiev, Ukraine: IEC «Medinform», 183.
11. Ukazanyia po zemleotsenochnomu raionirovanyiu Ukraynskoï SSR [Instructions on land valuation zoning of the Ukrainian SSR] (1978). Kiev, Ukraine: Ukrzemproekt, 38.

**S. Osipchuk, M. Kozak, M. Mirgorod,
I. Kolhanova**

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
BASICS OF DIVERSE TYPES OF NATURAL
ZONING OF LANDS**

[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.05](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.05)

Abstract. Presented the theoretical and methodological basics of diverse types of natural zoning of lands, which is based on systematization and typization of zoning types and kinds, development of principles and justification of classification features of zoning. Shown examples of individual (developed) types of zoning of lands and defined prospects for further scientific research.

Keywords: zoning, zoning types, zoning kinds, classification features of zoning, logical options of zoning.

**Осипчук С. А., Козак М. В.,
Миргород М. Н., Колганова И. Г.**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ОСНОВЫ РАЗНОРОДНЫХ ВИДОВ ЕСТЕ-
СТВЕННОГО РАЙОНИРОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ**

[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.05](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.05)

Аннотация. Приведены теоретико-методологические основы разнородных видов естественного районирования земель, заключающиеся в систематизации и типизации типов и видов районирования, разработке принципов и обосновании классификационных признаков районирования. Приведены примеры отдельных (разработанных) видов районирования земель и определены перспективы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: районирование, типы районирования, виды районирования, классификационные признаки районирования, логические варианты районирования.

ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА РИНКУ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ

Шарковська С. О., аспірант кафедри економічної теорії*
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: svetylya@ukr.net

Анотація. Україна є одним із найбільших світових виробників та експортерів насіння соняшнику і продуктів його переробки. Нинішній урожай цієї олійної культури не поступатиметься торішньому, тому Україна може зміцнити свої позиції на світовому ринку. Разом з цим, зростатиме залежність вітчизняних виробників та переробників від кон'юнктури світового ринку.

Соняшник вважається однією з небагатьох сільськогосподарських культур, яка користується високим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, дає змогу аграрним підприємствам отримувати високі прибутки. Насіння соняшнику використовується як цінний продукт харчування і широко застосовується різноманітними галузями переробної промисловості. Насіння соняшнику має сталий попит у різні періоди року, що свідчить про його високу ліквідність та експортну привабливість. Для забезпечення зростання виробництва соняшнику велике значення має концентрація посівів в регіонах із найбільш сприятливими умовами, тому виробництво соняшнику за останні декілька років є одним із найбільш високорентабельних виробництв у сільському господарстві. Соняшник став традиційною культурою для сучасного аграрного бізнесу в Україні. Цьому сприяв стабільний попит зовнішніх ринків на соняшникову олію. Як наслідок, привабливі закупівельні ціни внутрішнього ринку на насіння соняшнику сприяли розширенню посівних площ та запровадженню сучасних технологій його вирощування.

Ключові слова: ринок, виробництво, попит, пропозиція, ціна, рентабельність, олійні культури.

Актуальність.

Одним із найважливіших сегментів продовольчого ринку країни є ринок

соняшнику, функціонування якого зумовлено як загальними ринковими законами і закономірностями, так і його специфічними особливостями. На сьо-

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. П. Талавиця

годні насіння соняшнику – єдина прибуткова культура в аграрному виробництві України, що має стійкий попит на світовому агроринку. Наша держава займає перше місце у світі з продажу насіння соняшнику, освоївши ринки країн ЄС, Близького Сходу та Північної Африки. В Україні це виробництво щорічно збільшується, чому сприяє, перш за все, його висока ліквідність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження питань формування і розвитку ринку соняшнику висвітлюється у працях вчених-економістів: А. Алтухова, Д. Вермеля, В. Гончарова, Н. Дворядкіна, В. Логінова та інших. Питанню економічної ефективності технології вирощування соняшнику присвячені роботи Н. Бондаренка, Л. Манько, О. Постернака, В. Лисогора, О. Маслака. Значний теоретичний і практичний інтерес мають праці В. Бартнева, Д. Васильєва, В. Лошакова, В. Пустовойта та інших.

Мета дослідження – визначити вплив попиту та пропозиції на ринок соняшнику в Україні.

Матеріали і методи дослідження.

Під час написання статті було використано такі основні методи дослідження, як метод порівняння, економіко-статистичний, аналітичний та логічний методи, метод аналізу та синтезу, розрахунково-конструктивний метод.

Результати дослідження та їх обговорення.

Соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої є безсум-

нівною, за ступенем рентабельності вона займає провідне місце. Через низькі затрати обігових коштів та високу ціну продукції виробництво соняшнику навіть за врожайності 15 ц/га забезпечує прибуток господарству. Товарне насіння соняшнику можна визначити як один із найбільш привабливих видів продукції на аграрно-продовольчому ринку, попит на яку дуже високий і часто випереджає пропозицію [3].

Соняшник належить до основних сільськогосподарських культур України. Завдяки високому вмісту жиру та білка, продукти його переробки використовуються у харчовій та кондитерській промисловості, у годівлі тварин, мають технічне застосування.

Основними перевагами олійних культур серед інших сільськогосподарських є стабільний попит на них, що підкріплено високими закупівельними цінами з боку місцевих переробників і з боку світового ринку.

В Україні близько 90 % від усіх площ олійних зайнято під соняшником, унаслідок чого відбувається деградація земель, виникає загроза зараження ґрунту та поширення хвороб соняшнику. Україна обрала напрям інтеграції у світову економіку, тому стратегія розвитку галузі повинна відповідати принципам ефективного її функціонування, забезпечення пріоритету національного сільського господарства.

Сільгосппідприємства, що вирощують соняшник, здебільшого не дотримуються технологічних вимог щодо його розміщення. Протягом останнього десятиріччя площі посівів зросли більше, ніж у 1,5 раза. Недостатньо поширюється його реалізація на організованому ринку. У зв'язку з високим попитом на насіння

**Баланс попиту і пропозиції олій рослинних (тис. тонн)
(уточнений станом на 01.02.2018)**

	2017/18 маркетинго- вий рік	вересень – січень 2017/18 маркетинго- вого року (факт)
Пропозиція продукції	6320	2503
Внутрішнього ринку – всього	6100	2390
у тому числі:		
власне виробництво	6100	2400
з нього олії соняшникової	5800	2310
зміна запасів	0	10
Зовнішнього ринку (імпорт)	220	113
з нього олії соняшникової	0	0
Попит на продукцію	6320	2503
Внутрішнього ринку – всього	583	258
у тому числі:		
фонд споживання	553	245
з нього олії соняшникової	420	175
інше споживання	30	13
Зовнішнього ринку (експорт)	35737	2245
з нього олії соняшникової	5380	2132
Споживання на особу, кг за період	13	×

Дана таблиця відображає баланси попиту та пропозиції соняшнику впродовж досліджуваного періоду [7].

соняшнику і рівнем рентабельності цієї культури, відбулося значне розширення посівних площ соняшнику, яке, на жаль, супроводжується зниженням його врожайності [2].

Основною причиною цього вважається порушення сівозмін і скорочення періоду повернення соняшнику на місце попереднього вирощування. Це призводить до масового враження рослин хворобами, шкідниками та значного засмічення посівів бур'янами. Отже, аграрним підприємствам потрібно збільшувати валовий збір не за ра-

хунок збільшення посівних площ, а за рахунок збільшення врожайності, сівозміни, якісного селекційного насіння.

Отже, для підвищення ефективності виробництва соняшнику суттєве значення має підвищення врожайності за рахунок якісного посадкового матеріалу. В Україні соняшник є традиційною культурою, а її рентабельність повинна підштовхувати аграріїв до вирощування даної культури [5].

Соняшник вважається відносно теплолюбною культурою, вимогливою до вологості, хоча вважається рос-

линою посухостійкою. Ця культура дуже вибаглива до інтенсивного сонячного освітлення, добре росте на чорноземах різних типів та каштанових ґрунтах, гірше на важких глинистих, схильних до заболочування та піщаних і супіщаних. В Україні соняшник вирощують в усіх регіонах, проте найбільше в південних та центральних областях. Так, у 2017 р. сівба соняшнику на площах понад 500 тис. га проводилася у Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській та Миколаївській областях, на площах понад 400 тис. га – у Харківській та Одеській.

Попит на соняшник в Україні дещо знизився на тлі збільшення пропозицій від виробників та скорочення експортного попиту на соняшникову олію, зумовлене значними запасами нерафінованої олії в портах та перенасиченням ринку.

Ціни на соняшкову олію знизилися на 10 \$/т до 755-765 \$/т на FOB, що зменшує маржу переробників, які змушені задля залучення необхідних обсягів тримати високі закупівельні ціни на соняшник.

З початку тижня ціни на соняшник знизилися на 50–100 грн/т до 12 600–13 000 грн/т на заводі або 12 500–12 600 грн/т на FCA-господарство.

Аналітики АПК-Інформу зменшили, порівняно з попереднім звітом, оцінку експорту соняшникової олії з України у 2017/18 МР на 3% до 5,15 млн т, що на 12% поступатиметься рекордному експорту 2016/17 МР у 5,85 млн т.

Протягом вересня – квітня 2017/18 МР експорт соняшникової олії становив 3,7 млн т, що на 8% менше від показника аналогічного періоду минулого сезону. З урахуванням оновленого прогнозу експортний потенціал

поточного МР реалізований на 70%, а за наступні 4 місяці планується експортувати ще 1,5 млн т олії [7].

У Росії ціни на соняшник навпаки зростають завдяки сезонному скороченню запасів у виробників. Слідом за цінами на соняшник на поточному тижні зросли ціни на нерафіновану соняшникову олію.

Упродовж вересня – березня 2017/18 МР було вироблено майже 3 млн т соняшникової олії, що на 0,8% поступається показнику аналогічного періоду минулого сезону. Експорт олії протягом зазначеного періоду зріс, порівняно з відповідним періодом минулого МР, на 3% до рекордних 1,3 млн т. А загалом експерти оцінюють експорт олії у 2017/18 МР в межах 2 млн т.

Активно експортує соняшкову олію Казахстан, який за 7 місяців поточного МР реалізував на світових ринках 39,7 тис т, що на 7% перевищує загальний експорт 2016/17 МР.

Світове споживання соняшнику зменшиться. Поточного сезону попит на цю олійну культуру оцінюється в обсязі 46,6 млн т, що менше, порівняно з торішнім показником майже на 1%. При цьому, на відміну від попереднього сезону, обсяги споживання перевищать його виробництво. Це вплине на суттєве зменшення світових кінцевих запасів. На завершення нинішнього сезону вони очікуються в обсязі майже 2,2 млн т, що на 14,9% менше від попереднього рівня [7].

Обсяги світової торгівлі соняшником знизяться. На зовнішніх ринках очікується реалізувати близько 1,99 млн т. Світовими лідерами з експорту насіння стануть країни ЄС-27, які, за прогнозами, експортують близько 17,6%, Аргентина – 13,5% та Україна – 7,5% від загального обсягу зовніш-

ніх продажів. Основними імпортерами соняшнику залишаються Туреччина та країни ЄС-27, які мають наміри придбати понад половину світового експортного фонду.

Для покращення ефективності вирощування соняшнику необхідним є врахування товаровиробниками таких факторів: удосконалення регіонального розміщення посівів цієї культури, виходячи з її ботанічних і біологічних особливостей, вимог до умов (насамперед гідротермічного режиму), технологій вирощування, підбору сортів, застосування відповідних засобів захисту; неухильне додержання вимог чергування посівів соняшнику в полях сівозміни; застосування інтенсивних технологій вирощування і збирання з метою зниження витрат на одиницю продукції, впровадження високоврожайних гібридів з високим вмістом олії; залучення необхідних для розвитку галузі коштів та матеріальних ресурсів (техніки, добрив, насіння, гербіцидів, десикантів) шляхом пошуку потенційних інвесторів і кредиторів, зваженого відбору пропозицій з урахуванням різновигідності учасників інвестиційних угод; інтегрування в агропромислові та кооперовані формування з метою вирішення проблем виробництва і раціонального використання врожаю [6].

Висновки і перспективи.

Сприятлива цінова ситуація та привабливий рівень рентабельності стимулюватимуть аграріїв вирощувати соняшник. При цьому доцільно дотримуватися сівозміни та агротехнології, що, своєю чергою, сприятиме отриманню прогнозованих урожаїв та належної якості продукції. Наразі

ринку потрібен якісний та недорогий товар. Тож резерви збільшення доходів – у ретельному дотриманні агротехнологічних заходів.

Отже, виробництво соняшнику в Україні останніми роками стає дедалі розвиненішою та прибутковішою сферою, але необхідно враховувати певні особливості. Одним зі шляхів підвищення ефективності виробництва соняшнику є впровадження сучасних технологій його виробництва й зокрема, велике значення має застосування ресурсозберігаючих технологій і на цій основі ріст урожайності.

Список використаних джерел:

1. Talavyria M., Talavyria O. (2015). Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*, 3, 147–149.
2. Бабенко Ю. В. Ринок соняшнику: втрачені надії / Ю. В. Бабенко. – Пропозиція. – 2008. – № 4. – С 43–45.
3. Кучеренко С. Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні / С. Ю. Кучеренко // *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди* – 2015. – № 24/1. – С. 45–48.
4. Маслак О. Сучасні тенденції ринку соняшнику / О. Маслак // *Техніка і технології АПК*. – 2011. – № 5 (8). – С. 35–38.
5. Пастернак О. Перспективи ринку ріпаку і соняшнику // О. Пастернак // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2011. – № 3. – С. 40–44.
6. Рослинництво України : статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 180 с.
7. Статистична інформація. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Talavyria, M., Talavyria, O. (2015). Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*, 3, 147–149.
2. Babenko, Yu. V. (2008). Sunflower Market: Lost Hope [Rinok sonyashniku: vtracheni nadiyi]. *Offer*, 4, 43–45.
3. Kucherenko, S. Yu. (2015). Organizational-economic principles of effective production of sunflower in Ukraine [Organizacijno-ekonomichni zasadi efektyvnogo virobnictva sonyashniku v Ukrayini]. *Economic Herald of the Pereyaslav-Khmelnytsky DPU named after Gregory Skovoroda*, 24/1, 45–48.
4. Maslak, O. (2011). Modern trends in the market for sunflower [Suchasni tendenciyi rinku sonyashniku]. *Machinery and technology of agroindustrial complex*, 5 (8), 35–38.
5. Pasternak, O. (2011). Prospects of the market for rapeseed and sunflower [Perspektivi rinku ripaku i sonyashniku]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 40, 40–44.
6. Roslinnictvo Ukrayini [Plant growing in Ukraine] (2013). *State Statistics Service of Ukraine*. Kyiv: 180.
7. Statistical information. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Sharkovskaya S.

DEMAND AND OFFER IN THE SUNFLOWER MARKET IN UKRAINE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.06>

Abstract. *Ukraine is one of the world's largest producers and exporters of sunflower seeds and products for its processing. The current harvest of this oil crop will not be the same as last year, and therefore Ukraine can strengthen its position on the world market. At the same time, the dependence of domestic producers and processors on world market conditions will increase.*

Sunflower is considered to be one of the few crops that is in high demand both on the domestic and foreign markets, and allows agricultural enterprises to receive high profits. Sunflower seeds are used as valuable food products and are widely used by various industries in the processing industry. Sunflower seeds have a steady demand in different periods of the year, indicating its high liquidity and export attractiveness. In order to ensure the growth of sunflower seed production, the concentration of crops in the regions with the most favorable conditions is of great importance, therefore, the production of sunflower has been one of the most profitable agricultural enterprises in the last few years.

Sunflower has become a traditional culture for modern agrarian business in Ukraine. This was facilitated by the stable demand of foreign markets for sunflower oil. As a result, attractive domestic market prices for sunflower seeds contributed to the expansion of sown areas and the introduction of modern technologies for its cultivation.

Keywords: *market, production, demand, supply, price, profitability, oil crops.*

Шарковская С. О.

СПРОС И ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА РЫНКЕ ПОДСОЛНЕЧНИКА В УКРАИНЕ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.06>

Аннотация. *Украина является одним из крупнейших мировых производителей и экспортеров семян подсолнечника и продуктов его переработки. Нынешний урожай этой масличной культуры не будет уступать прошлогоднему, а потому Украина может укрепить свои позиции на мировом рынке. Вместе с этим, будет расти зависимость отечественных производителей и переработчиков от конъюнктуры мирового рынка.*

Подсолнечник считается одной из немногих сельскохозяйственных культур, которая пользуется высоким спросом как на внутреннем, так и на внешнем рынке, позволяет

аграрным предприятиям получать высокие прибыли. Семена подсолнечника используются как ценный продукт питания и широко применяются различными отраслями перерабатывающей промышленности. Семена подсолнечника имеют устойчивый спрос в разные периоды года, что свидетельствует о его высокой ликвидности и экспортной привлекательности. Для обеспечения роста производства подсолнечника большое значение имеет концентрация посевов в регионах с наиболее благоприятными условиями, поэтому производство подсолнечника за последние несколько лет является одним из самых

высокорентабельных производств в сельском хозяйстве.

Подсолнечник стал традиционной культурой для современного аграрного бизнеса в Украине. Этому способствовал стабильный спрос внешних рынков на подсолнечное масло. Как следствие, привлекательные закупочные цены внутреннего рынка на семена подсолнечника способствовали расширению посевных площадей и внедрению современных технологий его выращивания.

Ключевые слова: рынок, производство, спрос, предложение, цена, рентабельность, масличные культуры.

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

Горай А. О., аспірант кафедри економічної теорії *

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Анотація. На сьогодні основою розвитку демократичної держави є забезпечення підвищення рівня добробуту кожного окремого громадянина.

Досвід розвинених європейських країн свідчить, що досягнення даної мети можливе лише за умов якісного державного управління, яке посилює демократичні інститути, ліквідує нерівну можливість доступу до суспільних благ, підвищує якість суспільних послуг і рівень життя населення.

На сучасному етапі Україна, відповідно до основних положень Європейської хартії місцевого самоврядування, продовжує спрямовувати свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу з розвитку місцевої і регіональної демократії. І саме децентралізація є на сьогодні однією з найуспішніших реформ, ефективно впроваджуваних у країні.

В умовах реформування системи публічних фінансів актуальною є тенденція до децентралізації у державному управлінні, у результаті чого виконання певного ряду повноважень передається місцевим органам влади.

Так, фінансова децентралізація дає змогу збалансувати механізми надання суспільних послуг із потребами та уподобаннями жителів місцевих громад.

Ключові слова: місцеве самоврядування, децентралізація, бюджет, місцевий бюджет, фінанси, доходи місцевих бюджетів, бюджетна децентралізація.

Актуальність.

Актуальність проблеми формування місцевих бюджетів і використання їхніх коштів зростає в умовах фінансово-економічної кризи. Забезпечення місцевого самоврядування стабільними та достатніми фінансовими ресурсами є запорукою становлення дієздатної та ефективної місцевої влади. Вплив

децентралізації на місцеві бюджети в Україні є нині актуальною темою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемам бюджетної децентралізації, визначенню ролі місцевих бюджетів та їх взаємодії з Державним бюджетом, ефективності реалі-

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. П. Талавиря

зації реформи бюджетної системи на центральному та місцевому рівнях присвячено багато досліджень відомих учених, таких як О. Дроздовська [6] та В. М. Опаріна.

Проблема децентралізації бюджетних коштів та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування знайшла відображення у працях М. П. Талавирі [1, 2], М. В. Харитончук [7], В. В. Байдали. Але на сьогодні не існує єдиної думки щодо оптимального механізму реформування місцевих бюджетів відповідно до критерію ефективності розподілу фінансових ресурсів, які формуються саме на місцевому рівні.

Мета дослідження – розгляд теоретичних засад фінансової децентралізації, систематизація особливостей фінансової децентралізації в Україні та чинників її впливу на формування доходів місцевих бюджетів.

Матеріали і методи дослідження.

Під час написання статті були використані такі основні методи дослідження, як метод порівняння, економіко-статистичний, аналітичний та логічний методи, метод аналізу та синтезу, розрахунково-конструктивний метод.

Результати дослідження та їх обговорення.

Основним завданням виробництва суспільних благ є задоволення потреб населення. Для підвищення результативності даного завдання важливою є щонайбільша зацікавленість та участь громадян у формуванні бюджетів і розпорядженні коштами на місцевому рівні.

У сучасних дослідженнях децентралізацію визначено як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може відбуватися винятково задля нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах [3]. Розглянемо різні підходи до визначення децентралізації в таблиці.

На підставі аналізу попередніх думок визначено, що бюджетна децентралізація – це процес передачі повноважень управління доходами та видатками задля збільшення ефективності реалізації даних повноважень та ретельнішого управління бюджетними коштами громад.

Децентралізація передбачає підвищення ефективності роботи державного механізму та активізації розвитку регіонів на засадах демократії, а показниками такої ефективності й активізації є повноцінне забезпечення прав, законних інтересів та обов'язків місцевого населення, структурованого в комунально-муніципальні та регіональні колективи, а також органи територіальної самоорганізації [6].

Досвід економічно розвинених країн свідчить про те, що найбільш дієвим та ефективним способом забезпечення фінансової стійкості органів місцевого самоврядування є бюджетна децентралізація, тобто розширення фінансової бази територіально-адміністративних одиниць за рахунок передачі їм потужних фінансових джерел, які раніше були за-

Визначення категорії «децентралізація»

Визначення	Автор
Поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам.	Харитончук М. В. [7]
Право незалежного та самостійного прийняття рішень децентралізованими одиницями.	Дроздовська О. С. [4]
Передача частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем.	Оболенський О. Ю. [3]
Розширення компетенції місцевих адміністративних органів, що діють у межах своєї компетенції незалежно від центральної влади.	Авалов З.
Скасування або послаблення функцій центру з появою цих функцій в інших організаційних структурах, які мають певну самостійність.	Кукарцев О. [5]
Спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень по визначених питаннях або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї.	Гурне Б.

кріплені як доходи центрального бюджету. Тому в проголошеній реформі бюджетних відносин, сприяння більшій фінансовій автономії місцевих бюджетів визначено як одне з головних завдань [8].

У будь-якому разі децентралізація влади на користь органів місцевого самоврядування й інших уповноважених суб'єктів не може мати абсолютний характер. Так, за місцевими державними адміністраціями, що входять до централізованої системи органів виконавчої влади, повинно бути збережено повноваження щодо контролю за законністю актів місцевого самоврядування та щодо координації діяльності територіальних органів виконавчої влади, що не входять до складу місцевих держадміністрацій [3].

Зазначимо, що у більшості територіальних громад функціонування органів місцевого самоврядування не забезпечує створення та підтримку

сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини й надання суспільних послуг на належному рівні. Рівень бюджетної забезпеченості на утримання і розвиток місцевої інфраструктури у розрахунку на одного жителя в Україні найменший серед країн Європи – 448 грн. Час оновлення основних фондів місцевого самоврядування (їх вартість становить 500 млрд грн) за чинної системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування понад 58 років (рис.1).

Зважаючи на розширення доходної бази місцевих бюджетів, відбулося збільшення частки місцевих бюджетів у загальному обсязі зведеного бюджету України. За підсумками 2017 р., уперше питома вага місцевих бюджетів перевищила 50-відсоткову позначку. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України становила 51,2%, що майже на 6%

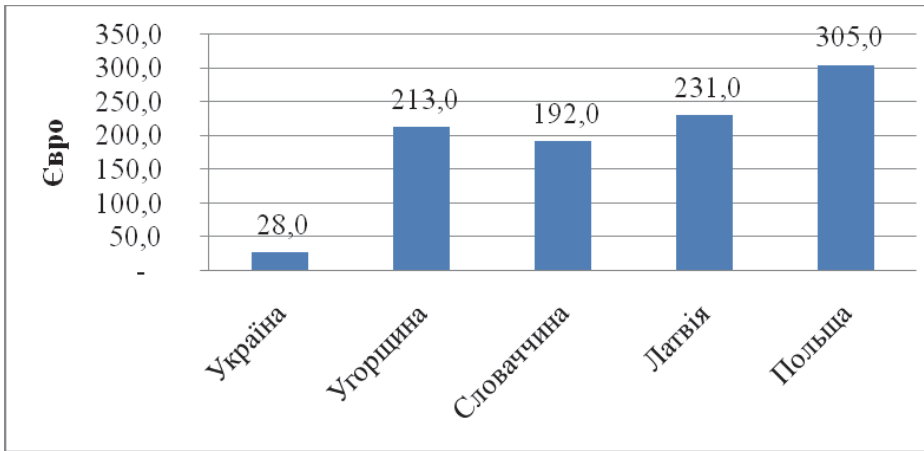

Рис. 1. Рівень бюджетної забезпеченості на 1 мешканця на виконання власних повноважень, %

більше за аналогічний показник 2015 року. Тобто, органи місцевої влади мають у своєму розпорядженні вагомий фінансовий ресурс, щоб мати змогу ефективно ним управляти та спрямовувати на розвиток громад.

Одночасно зі збільшенням частки місцевих бюджетів у фінансових ресурсах держави зростає також їх частка в обсязі валового внутріш-

нього продукту. У 2014–2015 роках цей показник становив 5,1%, у 2016 – 6,2%, за підсумками 2017 – 6,7 %, а у 2018 р. прогнозується, що частка місцевих бюджетів у ВВП країни становитиме 7,1%.

На даному етапі здійснення фінансової децентралізації в Україні досягнуто певних позитивних зрушень, проте здобутки реформи місцевого

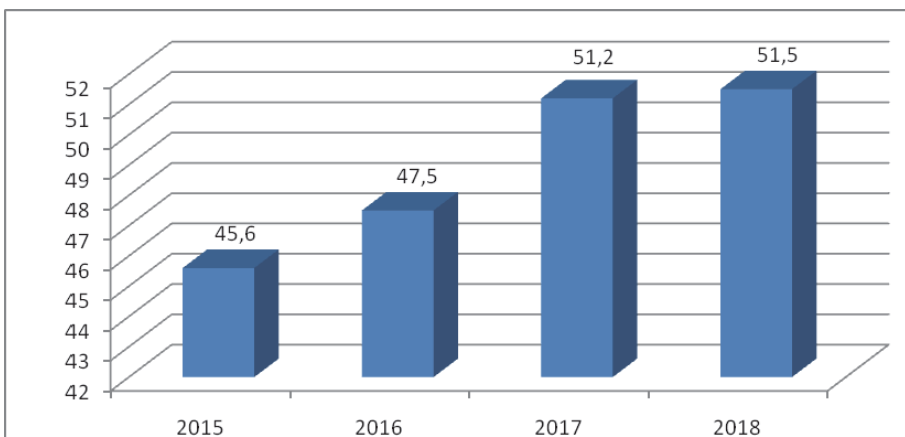

Рис. 2. Частка місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України, %

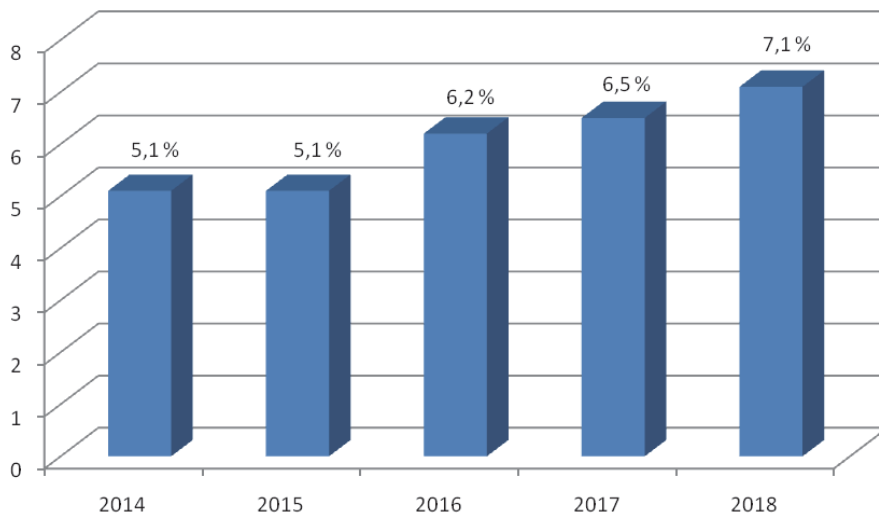

Рис. 3. Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) у ВВП за 2014–2018 роки, %

самоврядування прямо залежать від проведення бюджетно-фіскальної реформи, реформ у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, реалізації політики фінансової децентралізації, удосконалення міжбюджетних відносин щодо фінансового наповнення місцевих бюджетів для надання населенню якісних адміністративних і громадських послуг тощо [9].

Комплексне виконання передбачених напрямів реформування дасть змогу фінансовій децентралізації бути не основною метою державної політики, а стати дієвим інструментом державного управління в бюджетних відносинах та підвищенні ефективності надання суспільних послуг через делегування повноважень та забезпечення автономності й фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Завдяки децентралізації, громадські послуги можна організувати й надавати таким чином, щоб вони якнайкраще відповідали вподобанням місцевих жи-

телів, тобто підвищували ефективність та якість розподілу наявних ресурсів. Поряд із цим, децентралізація супроводжується і підвищенням продуктивності та функціонування бюджетної системи, забезпечуючи підзвітність місцевої влади своєму населенню і скорочуючи число інстанцій. Таким чином, більше повноважень надається місцевим органам влади, які краще знають місцеву специфіку і місцеві потреби [10].

Ефективність управління фінансами в умовах фіскальної децентралізації потребує пошуку оптимального співвідношення між наданою місцевим органам влади податковою і бюджетною автономією та встановленням контролю над прийняттям на цих рівнях бюджетних рішень. Межі бюджетної політики повинні зводитися до створення таких інституційних умов, які б запобігали негативним наслідкам нераціональної фіскальної поведінки не тільки для жителів конкретного регіону, але й для всієї системи стимулів у цілому.

Сучасний стан фінансової системи в країнах, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою можна охарактеризувати як послаблення центральної влади з одночасним зростанням ролі місцевих органів. Але економічні результати такого явища в різних країнах неоднакові. У ряді країн можна побачити позитивні результати такої тенденції, а в деяких країнах бюджетна децентралізація не дає позитивних результатів [4].

Тобто бюджетна децентралізація повинна супроводжуватися також відповідними соціально-економічними реформами та зростанням основних макроекономічних показників у країні.

Крім позитивних зрушень, наслідками проведення бюджетної децентралізації на сьогодні є ряд проблемних питань, які постали під час практичного застосування нових норм бюджетного законодавства, що потребують вирішення на законодавчому рівні.

Висновки і перспективи.

Фінансова децентралізація в Україні необхідна, щоб створити сприятливі умови для всебічного розвитку людини, вирішення проблем та надання якісних суспільних послуг у конкретному місті, селищі, селі. У процесі бюджетної децентралізації важливим є забезпечення чіткого розмежування повноважень, відповідальності органів влади різних рівнів і збільшення обсягу власних доходів бюджетів територіальних громад, а основним стратегічним завданням реалізації бюджетної децентралізації є забезпечення економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Визначено, що фінансова децентралізація має позитивний вплив на забезпечення громад фінансовими

ресурсами. А об'єднання територіальних громад є об'єктивно позитивним процесом для забезпечення їх сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Approaches to the definition of production determinants of oriented economy / M. P. Talavyria, V. V. Lymar, V. V. Baidala, R. T. Holub // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2016. – № 7. – С. 39–44.
2. Talavyria M. P. Aspects of sustainable development enterprises / M. P. Talavyria, O. M. Talavyria // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2015. – Vol. 3, Issue 3. – P. 147–149.
3. Державне управління та державна служба : словн.-довід. / уклад. О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с.
4. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації / О. С. Дроздовська // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 19–25.
5. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади / О. Кукарцев // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Львів, 2007. – № 19. – С. 102–108.
6. Сумська Т. Децентралізація бюджетної системи як організаційна основа системи місцевого самоврядування / Т. Сумська // Журнал європейської економіки : науковий журнал. – 2015. – № 1. – С. 59–71.
7. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / М. В. Харитончук. – К., 2000. – 17 с.

References

1. Approaches to the definition of production determinants of oriented economy. M. P. Talavyria, V. V. Lymar, V. V. Baidala, R. T.

- Holub (2016). Economics of agroindustrial complex International scientific and production magazine, 7, 39–44.
2. Talavyria, M. P., Talavyria, O. M. (2015). Aspects of sustainable development enterprises. Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky, 3, 3, 147–149.
 3. Derzhavne upravlinnya ta derzhavna sluzhba [Public administration and public service] (2005). National Economic University. Kyiv: KNEU, 480.
 4. Drozdovskaya, O. S. (2008). Teoretichni zasady finansovoyi decentralizatsiyi [Theoretical Principles of Financial Decentralization]. Finance of Ukraine, 8, 19–25.
 5. Kukartsev, O. (2007). Institucionalni mehanizmi regionalnoyi politiki: centralizatsiya i decentralizatsiya vladi [Institutional mechanisms of regional policy: centralization and decentralization of power]. Bulletin of the Lviv Polytechnic National University, 19, 102–108.
 6. Sumy, T. (2015). Decentralizatsiya byudzhetnoyi systemy yak organizatsiina osnova systemy miscevogo samovryaduvannya [Decentralization of the budget system as an organizational basis of the system of local self-government]. Journal of European Economics: Scientific Journal, 1, 59–71.
 7. Kharitonchuk, M. V. (2000). Zarubizhni koncepciyi i praktika decentralizatsiyi derzhavnogo upravlinnya [Foreign concepts and practice of decentralization of public administration]. Kiev, 17.

Горай А.

THE INFLUENCE OF DECENTRALIZATION ON FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.01>

Abstract. For today, the main development of a democratic state is to ensure the improvement of the well-being of each individual citizen.

Having analyzed the experience of the developed European countries, achievement of this goal is possible only in the conditions of high-quality public administration, which strengthens democratic institutions, eliminates the inequality of access to public goods, improves the quality of public services and the standard of living of the population.

At the present stage, Ukraine, in accordance with the basic provisions of the European Charter of Local Self-Government, continues to focus its efforts on the implementation of the European integration course on the development of local and regional democracy. And decentralization itself is, today, one of the most successful reforms that is being implemented effectively in the country.

In the context of reforming the public finance system, a tendency towards decentralization in public administration is relevant, as a result of which a certain number of powers are transferred to the local authorities.

Thus, financial decentralization can balance the mechanisms of providing public services with the needs and preferences of local communities.

Keywords: local government, decentralization, budget, local budget, finance, local budget revenues, budget decentralization.

Горай А. О.

ВЛИЯНИЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.01>

Аннотация. На сегодняшний день основой развития демократического государства является обеспечение повышения уровня благосостояния каждого отдельного гражданина.

Опыт развитых европейских стран свидетельствует о том, что достижение данной цели возможно лишь при условии качественного государственного управления,

усиливает демократические институты, ликвидирует неравенство возможности доступа к общественным благам, повышает качество общественных услуг и уровень жизни населения.

На современном этапе Украина, согласно основным положениям Европейской хартии местного самоуправления, продолжает направлять свои усилия на реализацию евроинтеграционного курса по развитию местной и региональной демократии. И именно децентрализация является на сегодняшний день одной из самых успешных реформ, эффективно внедряемых в стране.

В условиях реформирования системы публичных финансов актуальна тенденция к децентрализации в государственном управлении, в результате чего, выполнение определенного ряда полномочий передается местным органам власти.

Так, финансовая децентрализация позволяет сбалансировать механизмы предоставления общественных услуг с потребностями и предпочтениями жителей местных общин.

Ключевые слова: местное самоуправление, децентрализация, бюджет, местный бюджет, финансы, доходы местных бюджетов, бюджетная децентрализация.

БІОЕНЕРГЕТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Голуб Р. Т., аспірант кафедри економічної теорії

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: office_kiev@takagro.ua

Анотація. Україна має хороші передумови та достатній потенціал для динамічного розвитку сектору біоенергетики. Основними рушійними силами цього процесу є постійне зростання цін на традиційні енергоносії та наявність значного потенціалу біомаси, доступної для енергетичного використання.

Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпорту енергоносіїв, у першу чергу, природного газу, і значний потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи розвитку біоенергетики в Україні досі істотно відстають від європейських.

Ключові слова: біоенергетика, біопаливо, відновлювані джерела, біомаса, енергія, споживання.

Актуальність.

Найважливішою умовою сталого розвитку в сучасній економіці стає перехід на новий рівень організації бізнес-процесів, проведення послідовних дій, спрямованих на підвищення ефективності виробництва та зниження енергоємності продукції, використання відновлюваних джерел енергії. Їх раціональне використання у виробничому процесі допомогло б зменшити споживання нафти, природного газу та вихопного вугілля.

Біопаливо, на сьогодні, є єдиним альтернативним заміном мінерального палива. Основним виробником біологічного палива може стати саме сільське господарство, маючи

величезний потенціал для виробництва біоенергії як основної, а також побічної продукції рослинництва й тваринництва[7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання щодо сутності й практичного обґрунтування біоенергетичного потенціалу розглядалися у наукових публікаціях таких вітчизняних вчених, як Я. Б. Олійник [5], П. Т. Саблук, М. С. Самойлік [6], Б. С. Федорченко [7], Svitlana Trybush [8] та інших.

Мета дослідження – визначення сучасного стану біоенергетики в Україні, а також аналіз зарубіжного досвіду з цих питань.

Матеріали і методи дослідження.

Під час дослідження було використано такі методи: монографічний – під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи з текстовим поданням зазначеної проблематики; системний – для уточнення категоріального апарату; логічний – для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів, з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження та їх обговорення. Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпортних енергоносіїв, у першу чергу, природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи розвитку біоенергетики в Україні досі істотно відстають від європейських. На сьогодні частка біомаси в загальному постачанні первинної енергії в країні становить лише 1,2% [2], а у валовому кінцевому енергоспоживанні – 1,78%.

Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпортних енергоносіїв, перш за все, природного газу, і значний потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи розвитку біоенергетики в Україні досі істотно відстають від європейських. На сьогодні частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні становить 1,78%. Щорічно в Україні для виробництва енергії використо-

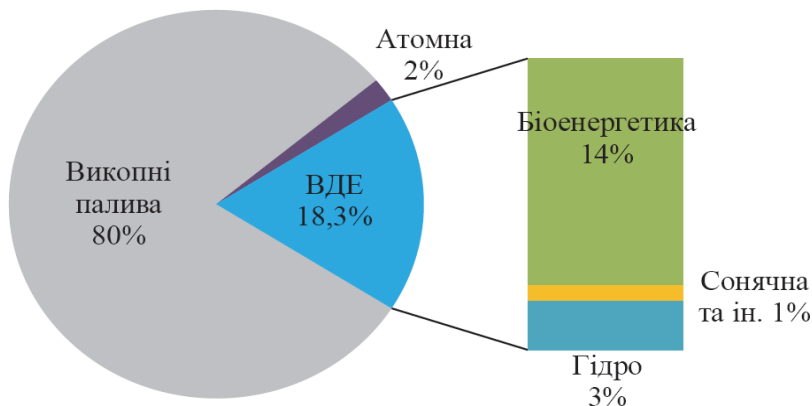
вується близько 2 млн т у.п./рік біомаси різних видів. На деревину припадає найвищий відсоток використання економічно доцільного потенціалу – 80%, тоді як для інших видів біомаси (за винятком лушпиння соняшника) цей показник на порядок нижчий. Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур та ріпаку.

Відновлювані джерела енергії нині відіграють значну роль у світовій енергетиці. Їх внесок до валового кінцевого енергоспоживання становить більше, ніж 18%, у тому числі біомаса – 14% ВКЕ або 76% від загального внеску всіх ВДЕ (див. рисунок) [9].

Основними напрямками реалізації енергетичного потенціалу біомаси та біогазу в Україні є виробництво теплової та електричної енергії. Відповідні концепції розвитку енергогенерації на біомасі/біогазі до 2020 р. і 2030 р. розробила Біоенергетична асоціація України [8].

При існуючих цінах на викопні палива (у першу чергу, на природний газ), теплову енергію та на біомасу впровадження котлів на біопаливі для виробництва теплової енергії є економічно доцільним і може рекомендуватися для об'єктів теплоенергетики в промисловому і бюджетному секторах. Реалізація таких проектів у житлово-комунальному господарстві перебуває на сьогодні на межі рентабельності. Термін окупності проектів із впровадження котлів на деревині та соломі становить 2–3 роки для промислового та бюджетного секторів і 8–10 років – для ЖКГ.

До 2020 р. біомаса може замінити близько 3,5 млрд м³/рік природ-

**Структура валового кінцевого енергоспоживання у світі
(загалом 339000 ПДж) [9]**

ного газу для виробництва теплової енергії в Україні, а до 2030 р. – 7,5 млрд м³/рік (див. таблицю). Одним із ключових положень концепції є поступове збільшення частки потужностей ТЕЦ на біомасі й твердих побутових відходах. Для 2030 р. оптимальним видається такий розподіл теплових потужностей: ТЕЦ на біомасі – 25%, ТЕЦ на ТПВ – 10%, котельні та побутові котли – 65%.

Європейський досвід свідчить, що енергія, вироблена з біомаси та інших відновлюваних джерел, відіграє дедалі більш провідну роль у загальному енергетичному балансі. Згідно з даними фахівців Біоенергетичної асоціації України, в ЄС частка відновлюваних джерел вже на сьогодні становить 15%, а в Україні – 1% [1]. При цьому саме біомаса становить 62% від загального внеску відновлюваних джерел енергії. А в європейських країнах з найбільш високорозвиненим агропромисловим комплексом, таких, як Угорщина, Польща, Фінляндія, країни Балтії, за

рахунок великого об'єму біоенергетичної сировини, виробництво енергії з біомаси сягає 95%. Враховуючи потенційні можливості України щодо кількості сировини для виготовлення біомаси, наша держава має всі шанси зайняти провідні позиції в галузі біоенергетики.

Європейський Союз успішно рухається до досягнення мети 2020 р. з відновлюваної енергетики – 20% енергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у валовому кінцевому енергоспоживанні. За останні 10 років цей показник зріс з 8% до 14%. Три країни (Швеція, Болгарія та Естонія) вже виконали свої національні цілі 2020 року.

На сьогодні обсяги споживання біомаси для виробництва енергії в Європейському Союзі становлять понад 120 млн т н.е./рік, а до 2020 р. валове кінцеве споживання біомаси має зрости до 138 млн т н.е./рік. Основним видом біомаси, що використовується, є тверда біомаса. Її частка в загальному обсязі споживання незмінно становить

Ключові показники концепції виробництва теплової енергії з біомаси в Україні [4]

Показники	2011	2020	2030
Споживання первинних енергоресурсів, млн. т у.п	180,7	212,8	238,1
Частка біомаси в загальному споживанні енергії	1,24%	3,0%	7,0%
у млн. т у.п	2,24%	6,4	16,7
Частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні	1,78%	4,30%	10,0%
Встановлена потужність біоенергетичного обладнання для виробництва теплової енергії, МВтт	3586	7665	17150
розподіл потужності:			
<i>ТЕЦ на біомасі</i>	1,00%	13,00%	25,00%
<i>ТЕЦ на ТПВ</i>	-	2,00%	10,00%
<i>котельні, побутові котли та печі на біомасі</i>	99,0%	85,0%	65,0%
Об'єм БМ для виробництва теплової енергії, млн. т у.п.	2,16	4,29	8,84
частка від потенціалу біомаси	6,40%	13,0%	26,0%
Загальне виробництво теплової енергії, млн. Гкал	232	250	271
Частка біомаси в загальному виробництві теплової енергії	6,0%	14,0%	32,0%
млн. Гкал	13,9	35	86,7
Заміщення споживання природного газу для виробництва теплової енергії, млрд. м³/рік	1,67	3,5	7,5
частка від загального обсягу споживання природного газу	2,9%	7,0%	15,0%

близько 70%. Внесок біомаси до валового кінцевого енергоспоживання ЄС вже перевищив 8%, а до 2020 р. має зрости до 14%. В окремих країнах-лідерах рівень розвитку біоенергетики значно вищий від середньоєвропейського. Так, у Фінляндії частка біомаси в кінцевому енергоспоживанні становить 28%, Латвії – понад 27%, Швеції та Естонії – близько 26% (для порівняння – в Україні 1,78%). Україна має великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії, що є гарною передумовою для динамічного розвитку сектору біоенергетики. Економічно доцільний енергетичний потенціал біомаси

в країні становить близько 20–25 млн т у.п./рік. Основними складовими потенціалу є відходи сільськогосподарського виробництва (солома, стебла кукурудзи, стебла соняшнику і т.п.) – понад 11 млн т у.п./рік (за даними 2015 р.) та енергетичні культури – близько 10 млн т у.п./рік. При цьому сільськогосподарські відходи є реальною частиною потенціалу біомаси, а дані щодо енергетичних культур відображують обсяг біомаси, який можна отримати при вирощуванні цих культур на вільних землях в Україні. Слід зазначити, що цей процес активно розвивається останні кілька років.

Висновки і перспективи.

В Україні існує ряд бар'єрів для успішного розвитку сектору біоенергетики. До них можна віднести недосконалість існуючого законодавства за «зеленим» тарифом, недостатню увагу діючої Енергетичної стратегії до можливостей сектора, недолік дієвих механізмів стимулювання відновлюваної енергетики та інші. Біоенергетична асоціація України розробила комплекс заходів, спрямованих на подолання цих бар'єрів і активне залучення біомаси в енергетичний баланс країни. Вважаємо, що реалізація цих заходів зробить істотний внесок у зміцнення енергетичної незалежності України.

Таким чином, найближчим часом необхідно вирішити всі проблемні моменти, що заважають розвитку біоенергетичної галузі в Україні. Тому що це стратегічне питання, вирішення якого безпосередньо впливає на забезпечення енергонезалежності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Бурикін О. Б. Оптимальне керування відновлювальними джерелами електроенергії у локальних електричних системах / О. Б. Бурикін // Вісник ВПІ. Енергетика та електротехніка. – 2016. – № 4. – 69–74 с.
2. Енергетичний баланс України за 2012 рік. Експрес-випуск Державної служби статистики України №08/4-16/240 від 20.12.2013.
3. Енергетичний потенціал біомаси в Україні. URL : http://nubip.edu.ua/sites/default/files/BIOMASS_UA_PRAGM_31_05_2011.pdf
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1071 від 24.07.2013.
5. Олійник Я. Б. Основи екології : підруч. / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К. : Знання, 2012. – 558 с

6. Самойлік М. С. Оцінка біоенергетичного потенціалу Полтавської області / М. С. Самойлік, К. А., Чудан, А. О. Шуліка // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 1. – 36–41 с.
7. Федорченко Б. С. Стан та перспективи розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств України / Б. С. Федорченко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 46 (1019). – 97–105 с.
8. Trybush S. (2012). Willow for Energy: Myths and Reality. Proc. of 8th International Conference on Biomass for Energy (Accessed 25–26 September 2012).
9. WBA Global Bioenergy Statistics, 2014.

References

1. Burikin, O. B. (2016). Optimal control of renewable power sources in local electrical systems. Bulletin of the EPI. Power engineering and electrical engineering, 4, 69–74.
2. Energy balance of Ukraine for 2012. Express-release of the State Statistics Service of Ukraine No 08 / 4–16 / 240 of 20.12.2013.
3. Energy potential of biomass in Ukraine. URL: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/BIOMASS_UA_PRAGM_31_05_2011.pdf.
4. Energy strategy of Ukraine for the period up to 2030. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1071 dated July 24, 2013.
5. Oliynyk, Y. B., Shishchenko, P. G., Gavrilenko, O. P. (2012). Fundamentals of Ecology: Textbook. K.: Knowledge, 558.
6. Samoylik, M. S., Chudan, K. A, Shulika, A. O. (2011). Estimation of bioenergetic potential of Poltava region. Newsletter of the Poltava State Agrarian Academy, 1, 36–41.
7. Fedorchenko, B. S. (2013). Status and prospects of development of bioenergy potential of agricultural enterprises of Ukraine. Bulletin of the NTU "KhPI", 46 (1019), 97–105.
8. Trybush, S. (2012). Willow for Energy: Myths and Reality. Proc. of 8th International

al Conference on Biomass for Energy (Accessed 25–26 September 2012).

9. WBA Global Bioenergy Statistics, 2014.

Holub R.

BIOENERGETICS: CURRENT STATE, PERSPECTIVES, FOREIGN EXPERIENCE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.08>

Abstract. *Ukraine has good preconditions and sufficient potential for dynamic development of the bioenergy sector. The main driving forces of this process are the constant rise in prices for traditional energy sources and the availability of large biomass potential available for energy use.*

For Ukraine, bioenergy is one of the strategic directions for the development of the renewable energy sector, given the high dependence of the country on imported energy resources, first of all, on natural gas, and the great potential of biomass available for energy production. Unfortunately, the pace of bioenergy development in Ukraine still lags far behind European ones.

Keywords: *bioenergy, biofuels, renewable sources, biomass, energy, consumption.*

Голуб Р. Т.

БИОЭНЕРГЕТИКА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ, ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.08>

Аннотация. *Украина имеет хорошие предпосылки и достаточный потенциал для динамичного развития сектора биоэнергетики. Основными движущими силами этого процесса является постоянный рост цен на традиционные энергоносители и наличие большого потенциала биомассы, доступной для энергетического использования.*

Для Украины биоэнергетика является одним из стратегических направлений развития сектора возобновляемых источников энергии, учитывая высокую зависимость страны от импортных энергоносителей, в первую очередь, природного газа, и большой потенциал биомассы, доступной для производства энергии. К сожалению, темпы развития биоэнергетики в Украине до сих пор существенно отстают от европейских.

Ключевые слова: *биоэнергетика, биотопливо, возобновляемые источники, биомасса, энергия, потребления.*

РИНОК ЗЕРНОВИХ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ

Ващенко І. В., аспірант кафедри економічної теорії *

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: masterservice6@gmail.com

Анотація. В умовах ринкової економіки постає необхідність інтеграції України у світовий економічний простір, пошуку стійких ніш у реалізації виробленої продукції. Враховуючи ту обставину, що однією з провідних галузей міжнародної спеціалізації країни є сільськогосподарське виробництво, зміцнення позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції є одним із першочергових завдань держави.

На сьогодні у світі є три головні ресурси, які визначають перспективи розвитку країн на майбутнє: питна вода, зерно та нафта. Зерновий сектор істотно впливає на добробут сільського населення і розвиток сільських територій та є фундаментом для більшості галузей агропромислового комплексу України. На аграрному ринку зернові культури зберігають провідні позиції в експорті, переробці і внутрішньому споживанні, що доводить їх стратегічно важливу роль у забезпеченні продовольчої та економічної безпеки країни.

Стратегічний характер і масштаби розвитку вітчизняної зернової галузі доповнюються досить вагомими її міжгалузевими зв'язками з іншими секторами національного господарства, що істотно впливає на загальний стан усієї економіки країни.

Ключові слова: зернові, ринок, сільське господарство, урожайність, валовий збір.

Актуальність.

Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно, в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Зернове господарство є особливою галуззю агропромислового комплексу, що визначає в сучасних умовах

рівень розвитку всього аграрного сектору економіки України. Саме зазначеними та іншими обставинами зумовлюється актуальність виконання поданого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Фундаментальні питання, пов'язані з даною проблематикою, було розглянуто у працях багатьох вчених,

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. П. Талавири

зокрема О. І. Алтухова, Ю. Д. Білик, В. І. Бойко, В. І. Власова, В. І. Губенка, Б. Губського, С. Кваша, В. О. Клюкач, М. Г. Лобас, З. П. Ніколаєнко, П. Саблук, В. Суперсон, А. А. Фесини, Л. М. Худолій, О. Шпичак та інших. Водночас, необхідно зауважити, що теоретичні та прикладні проблеми, пов'язані з функціонуванням та розвитком ринку зернових в умовах загострення фінансової та економічної кризи, потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження – визначення стану й сучасних тенденцій розвитку ринку зерна в Україні.

Матеріали і методи дослідження.

Під час проведення дослідження було використано такі методи: монографічний – під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи з текстовим поданням зазначеної проблематики; системний – для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний – під час роботи зі статистичною інформацією та виведення аналітичних виразів; логічний – для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів, з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження та їх обговорення. В аграрній політиці України зерно, особливо пшениця, займає центральне місце. Зерно є стратегічним продуктом і барометром стану сільського господарства.

Зерновий ринок являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а та-

кож державного контролю за його якістю та зберіганням. Суб'єктами ринку зерна є товаровиробники зерна, підприємства зі зберігання зерна, суб'єкти заставних закупок зерна та проведення інтервенційних операцій, акредитовані біржі та інші (див. таблицю).

У цілому зерновий комплекс є основою для розвитку внутрішнього ринку зерна, хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, спиртової, кондитерської, комбікормової, виробництва біоетанолу та інших галузей. В окремих випадках, від господарського току до кінцевої реалізації процес руху зерна акумулює в собі від 3 до 22 суміжних або побічних виробництв які відбиваються на вартості кінцевого продукту [2].

Виробництво зернових культур є основним напрямом в АПК України. Кукурудза, пшениця та ячмінь – це три основні культури, що формують основу в рослинництві України. Про це свідчить структура виробництва зернових і зернобобових культур, що продемонстровано на рис. 1.

Цінова волативність на ринку зерна залишається одним із найбільш непередбачуваних факторів ринкового середовища, що негативно впливає на розвиток галузі.

З початку 2017 р., як і в минулі періоди, кон'юнктура світового агропродовольчого ринку характеризувалася значним коливанням цін на основі види сільськогосподарської сировини. Однак для вітчизняного аграрного експорту в цілому за січень – липень 2017 р. склалася порівняно краща цінова ситуація, ніж минулого року (рис. 2).

Так, середньозважена ціна експорту пшениці в січні – липні 2017 р., порівняно з відповідним періодом 2016 р., зросла на 106,2% і сягає 161,07 дол. за 1 т, ячменю, відповід-

Суб'єкти ринку зерна в Україні

СУБ'ЄКТИ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА					
Сільськогосподарські підприємства		Фермерські господарства		Особисті господарства населення	
СУБ'ЄКТИ ЗБЕРІГАННЯ ЗЕРНА					
Елеватори	Хлібні бази	Борошномельні підприємства	Комбікормові підприємства	Хлібоприймальні бази	
СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ					
Аграрний фонд		Аграрна біржа		Інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна	
СУБ'ЄКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ					
Біржі	Оптові ринки	Міські та сільські ринки	Магазини роздрібно́ї торгівлі	Ярмарки	Виставки
СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВО-РОЗРАХУНКОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ					
Банки	Кредитні спілки	Страхові організації	Розрахунково-клірингові установи	Фонд аграрних страхових субсидій	
СУБ'ЄКТИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ					
Залізничний транспорт		Водний транспорт	Автомобільний транспорт		Повітряний транспорт

но, 101,8% і 141,2 дол. та кукурудзи – 101,7% і 156,1 дол. [8].

Доволі важлива роль зернових культур у забезпеченні продовольчої та економічної безпеки країни спонукає експертів та агроаналітиків ринку до аналізу тенденцій, які визначальним чином впливають на загальний стан і перспективи розвитку галузі [6].

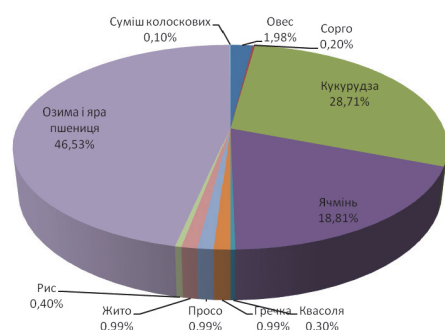

Рис. 1. Структура посівної площі під зерновими культурами України

Тенденції, які нині спостерігаються у виробництві зернових культур, безпосередньо пов'язані з двома важливими трендами. Насамперед, за період 2013–2017 років відбулося зниження посівних площ та питомої частки зернових культур. Водночас, під урожай 2017 р. в цілому вони зросли на 101,4% (рис. 3).

Інший тренд пов'язаний із суттєвим підвищенням показника їх середньої врожайності, що в цілому компенсувало можливе зниження виробництва внаслідок скорочення посівних площ. Упродовж 2013–2016 років середня врожайність усіх зернових культур включно з кукурудзою зросла із 40,6 ц/га до 46,1 ц/га, або на 13,5% [8].

Поряд із цим, додатково до економічних факторів внутрішнього і зовнішнього характеру, що пов'язані з кон'юктурою аграрного ринку і цінами на матеріально-технічні ресурси, зернова галузь зазнає певного природно-кліматичного впливу.

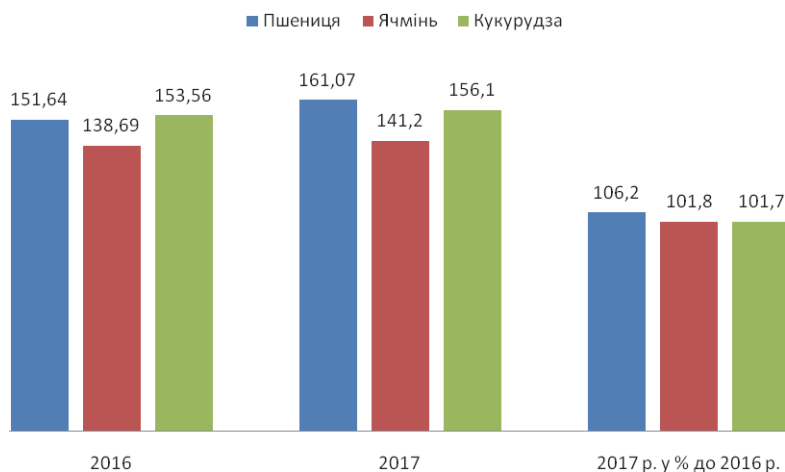

Рис. 2. Середньозважені ціни експорту основних зернових культур з України в січні – липні 2017 року порівняно з аналогічним періодом 2016 року

Україна за відповідних економічних умов спроможна забезпечити себе необхідною кількістю зерна та забезпечити експорт значної його кількості на світовий ринок [5].

В українській економіці є значний потенціал як у виробництві зерна, хлібопродуктів, кормів, так і взагалі в аграрному секторі. Але щоб розкрити цей потенціал, потрібно створити: законодавчо-нормативну базу, яка відповідає міжнародним актам та нор-

мам; інституції, які б забезпечували конкурентоспроможність у ринковому середовищі; механізм впровадження новітніх технологій та інвестицій [3].

Основними напрямками експорту українського зерна має бути Північна Африка, Близький Схід, ЄС та СНД. При здійсненні рекомендованих вище заходів, Україна зможе утримувати ці ринки. Також Україна зможе успішно конкурувати на внутрішньому ринку зерна, хлібопродуктів та кормів.

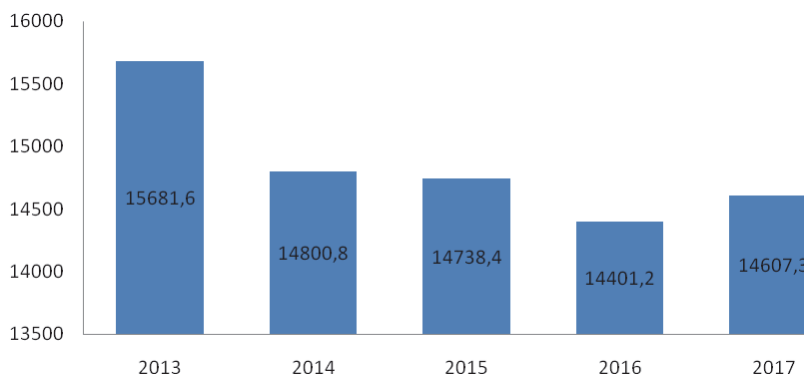

Рис. 3. Динаміка посівних площ зернових і зернобобових культур в усіх категоріях господарств України

Висновки і перспективи.

Отже, незважаючи на складні погодні умови цього року, зернова галузь забезпечила стійке виробництво, що гарантує продовольчу й економічну безпеку країни. Зернові культури є основою формування й підтримання на належному рівні стратегічного продовольчого, кормового та експортного балансу держави.

Список використаних джерел:

1. Лебідь В. М. Сучасний стан ринку зерна України / В. М. Лебідь, К. Є. Прищепя // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1 (31). – С. 131–135.
2. Лузан Ю. Я. Збалансованість попиту та пропозицій на продовольчому ринку України / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 27–36.
3. Майстро С. В. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання [Електронний ресурс] / С. В. Майстро, М. Г. Хірамагомедов. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/01.pdf>.–2012
4. Мельник Л. Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання / Л. Л. Мельник // Агросвіт. – 2013. – № 4. – С. 13–19.
5. Нікішина О. В. Стратегічні орієнтири розвитку зернового ринку України [Електронний ресурс] / О. В. Нікішина. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20110629/6_nikish.htm
6. Програма "Зерно України – 2015". К. : ДІА, 2011. – С. 48.
7. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Lebed, V. M., Graft, K. E. (2013). Suchasnij stan rynku zerna Ukrayiny [The current state of the Ukrainian grain market]. *Economic Bulletin Donbass*, 1 (31), 131–135.
2. Luzan, Yu. (2011). Zbalansovanist popytu ta propozycij na prodovolchomu rynku Ukrayiny [Balance of demand and supply on the Ukrainian food market]. *Economy of agroindustrial complex*, 8, 27–36.
3. Master, S. V., Hiraamagomedov, M. G. The grain market in Ukraine: the current state and trends of state regulation. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/01.pdf>.–2012.
4. Melnyk, L. L. (2013). Zernovij kompleks Ukrayiny v aspekti eksportnyh mozhlyvostej ta derzhavnogo reguluvannya [Ukraine's grain complex in terms of export opportunities and state regulation]. *AgroSvit*, 4, 13–19.
5. Nikishina, O. V. Strategic guidelines for the development of Ukraine's grain market. Available at: http://www.confcontact.com/20110629/6_nikish.htm.
6. "Grain of Ukraine – 2015" program (2011). Kiev.: DIA, 48.
7. Statistical information. State Committee of Statistics of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Vashchenko I.

**MARKET OF GRAINS IN UKRAINE:
ANALYSIS OF THE MODERN STATE**
[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.09](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.09)

Abstract. *In a market economy, there is a need for Ukraine's integration into the world economic space, the search for stable niches in the sale of manufactured products. Taking into account the fact that one of the leading branches of international specialization of the country is agricultural production, strengthening of the*

positions on the world market of agricultural products is one of the state's top priorities.

Today in the world there are three main resources that determine the prospects for the development of countries for the future: drinking water, grain and oil. The cereal sector has a significant impact on the welfare of the rural population and the development of rural areas and is the basis for most sectors of the agro-industrial complex of Ukraine.

In the agrarian market, grain crops retain leading positions in exports, processing and domestic consumption, proving their strategic importance in ensuring food and economic security of the country.

The strategic nature and scale of the development of the domestic grain industry are complemented by its significant inter-sectoral links with other sectors of the national economy, which has a significant impact on the overall state of the entire economy of the country.

Keywords: cereals, market, agriculture, yield, gross tax.

Ващенко И. В.

**РЫНОК ЗЕРНОВЫХ В УКРАИНЕ:
АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ**

[https://doi.org/10.31548/
zemleustriy2018.03.09](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.09)

Аннотация. В условиях рыночной экономики возникает необходимость интеграции Украины в мировое экономическое

пространство, поиска устойчивых ниш в реализации продукции. Учитывая то обстоятельство, что одной из ведущих отраслей международной специализации страны является сельскохозяйственное производство, укрепление позиций на мировом рынке сельскохозяйственной продукции – одна из первоочередных задач государства.

Сегодня в мире есть три главных ресурса, которые определяют перспективы развития стран на будущее: питьевая вода, зерно и нефть. Зерновой сектор существенно влияет на благосостояние сельского населения и развитие сельских территорий и является фундаментом для большинства отраслей агропромышленного комплекса Украины.

На аграрном рынке зерновые культуры сохраняют ведущие позиции в экспорте, переработке и внутреннем потреблении, что доказывает их стратегически важную роль в обеспечении продовольственной и экономической безопасности страны.

Стратегический характер и масштабы развития отечественной зерновой отрасли дополняются достаточно весомыми ее межотраслевыми связями с другими секторами национального хозяйства, оказывают существенное влияние на общее состояние всей экономики страны.

Ключевые слова: зерновые, рынок, сельскохозяйственное хозяйство, урожайность, валовой сбор.

АНАЛІЗ РИНКУ НАФТИ ТА НАФТОПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

Ващенко В. В., аспірант кафедри економічної теорії*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vashchenko.valentyn@gmail.com

Анотація. Нині питання нафти та нафтопродуктів є достатньо важливим як у теоретичній, так і практичній площинах. Особливого значення набуває питання повноти та відповідності сучасним ринковим умовам існуючого в Україні порядку формування цін на нафту вітчизняного видобутку.

У статті проаналізовано сучасний стан ринку нафти в Україні та досліджено динаміку середніх цін на нафтопродукти в Україні. Проаналізовано динаміку цін на нафтопродукти в Європі. Досліджено тенденції видобутку нафти в Україні та визначено їх неухильне зниження останніми роками.

У результаті аналізу національного ринку сирової нафти визначено, що: стала тенденція торгівлі сировою нафтою на ринку України зумовлена скороченням об'ємів переробки нафти, яке, у свою чергу, спричинене витисненням із національного ринку вітчизняного пального імпортом; основною причиною незадовільної конкурентоспроможності вітчизняного моторного палива є його якість, що не відповідає вимогам сучасних стандартів та не відповідає до нього ціна; низька якість моторного палива вітчизняного виробництва визначається переважним використанням для його виробництва низькоякісної (високосіркової) імпоротної (російської) нафти; у цілому конкурентоспроможність вітчизняної нафтопереробної галузі визнана низькою.

Ключові слова: нафта, нафтопродукти, ціна, імпорт, експорт, ринок.

Актуальність.

Стрімке зростання цін на нафту на світовому ринку потребує визначення факторів, що його спричинили. Проблеми ціноутворення на вуглеводні останнім часом є доволі актуальними як на вітчизняному ринку, так і на іноземному. Це визначається особливою роллю, яку нафта відіграє

у світі, та дефіцитністю вуглеводневих ресурсів, їх вичерпністю. Постійні коливання цін на світових ринках нафти ускладнюють можливість їх прогнозування з метою резервування в бюджеті чи інших державних фондах коштів для стабілізації цін. Саме зазначеними та іншими обставинами зумовлюється актуальність виконання поданого дослідження.

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. П. Талавира

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми ціноутворення завжди цікавили таких зарубіжних вчених, як Кауфман, Гейтлі, Марн, Регнер, Завада, серед російських вчених – В. Єсіпова, В. Тарасевича, які досліджували методи ціноутворення на засадах витратного методу та його пристосування до умов ринкової економіки. Серед вітчизняних вчених теоретичні основи ціноутворення знайшли відображення у наукових працях І. Лукінова, Я. Плоткіна, П. Беленького, А. Мельник та інших, які досліджували зазначену проблему передусім у контексті управління витратами і результатами та державного регулювання, і зокрема – на ринку нафтопродуктів.

Дослідження механізмів ціноутворення на вітчизняному та світовому нафтовому ринку нині практично відсутні як з причини його відносної закритості, так і на підставі відсутності інтересу серед дослідників, оскільки цей ринок майже завжди був найбільш регульованим.

Мета дослідження – аналіз ринку нафти та нафтопродуктів в Україні та перспектив його розвитку відповідно до світового досвіду.

Матеріали і методи дослідження.

При проведенні дослідження було використано такі методи: монографічний – під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи з текстовим поданням зазначеної проблематики; системний – для уточнення категоріального апарату; логічний – для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів, з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження та їх обговорення.

Нафта та продукти її переробки відіграють провідну роль у розвитку світової економіки. Починаючи з 70-х років XX століття, коли нафта перетворилася на домінуючий енергоносій і стратегічний товар, кон'юнктура ринку нафти й нафтопродуктів опинилася в центрі уваги світового бізнесу і політики. Саме на цьому ринку в усьому своєму різноманітті та суперечності виявляються слабкі й сильні сторони розвитку світового господарства в цілому і результати діяльності окремих його учасників. Нафтовий ринок – це ринок, на якому взаємопов'язані інтереси багатьох держав світу [7].

Нафта була, є і в найближчому майбутньому залишиться основним джерелом первинної енергії, споживання якої неухильно поширюється у зв'язку з подальшим розвитком світової економіки. Одночасно зростає використання нафти і нафтопродуктів як сировини для хімічної промисловості, що, як відомо, економічно більш виправдано і ефективно порівняно з прямим енергетичним використанням вуглеводнів.

В Україні вирізняють три нафтогазоносні регіони: Східний, Західний та Південний.

Східний регіон утворився на Дніпровсько-Донецькій нафтогазоносній області й нині є найпродуктивнішим за обсягами видобутку вуглеводнів в Україні. Він має близько 85% запасів природного газу та близько 61% видобувних запасів нафти України [3]. Географічно розташований у межах Чернігівської, Сумської, Полтавської, Дніпропетровської, Харківської, Луганської та частково Донецької області.

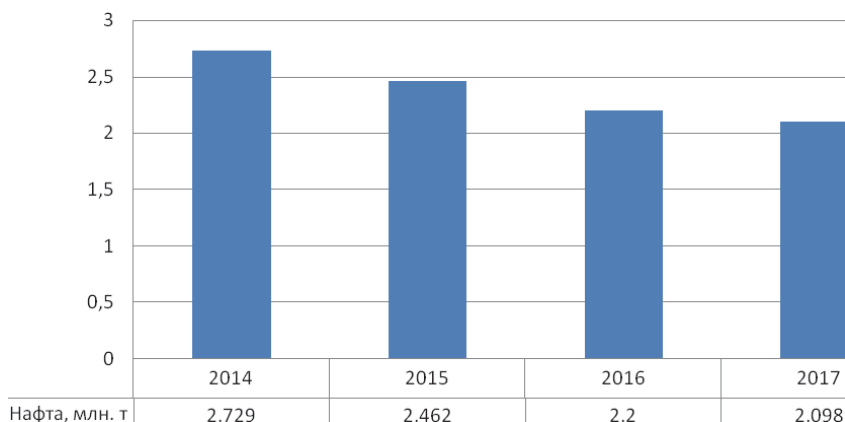

Рис. 1. Тенденція видобутку нафти в Україні, млн. тонн

Західний регіон включає в себе Передкарпатську, Карпатську, Волино-Подільську нафтогазоносні та Закарпатську газоносну область. Географічно розміщується у Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській областях.

Південний регіон утворюють Переддобрудзька, Причорноморсько-Кримська, Індоло-Кубанська та Азовсько-Березанська нафтогазоносні області. Географічно розташований в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій і частково Донецькій області, а також у Криму.

В аналізованому періоді в Україні спостерігалася стійка тенденція скорочення ринку нафти, основною причиною виникнення якої стало зниження попиту на неї. Показники, що характеризують динаміку видобутку нафти в Україні, наведено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, обсяги видобутку нафти зменшуються з кожним роком. У 2017 р., порівняно з 2014 р., показник видобутку нафти зменшився на 0,631 млн т (30,1%).

Раніше на українських нафтопереробних заводах перероблялося від 24 млн т нафти (дані за 2004 р. до

10 млн т (2010 р.). Упродовж останніх років щорічні обсяги переробки нафти в Україні становили всього близько 2,1–2,3 млн т. Частка дизельного пального українського виробництва на внутрішньому ринку в 2016–2017 роках оцінюється лише на рівні 10–11%. Унаслідок скорочення обсягів переробки нафти, попит на українському ринку в нафтопродуктах задовольняється за рахунок імпорту переважно з Білорусі, Литви, Російської Федерації, Польщі тощо [6].

Протягом останніх чотирьох років в Україні працює тільки «Кременчуцький НПЗ» та й то не на повну потужність. Відтак фактична відсутність виробництва в Україні необхідних обсягів нафтопродуктів, з точки зору їх впливу на формування балансу попиту та пропозиції, призвела до того, що ціни на імпортні нафтопродукти при постачанні в Україну формуються з премією до котирувань (за принципом імпортного паритету). У найкращі для галузі часи ціни на імпортний ресурс для України формувалися з дисконтом до котирувань (експортний паритет). Таким чином, кризовий стан в українській нафто-

Географічна структура імпорту дизельного палива в Україну в 2015–2017 роках (тис. тонн)

Країна	2015 р.	2016 р.	частка 2016 р., %	2017 р.	частка 2017 р., %	Зміна 2017/16, тис. т
Білорусь	2173	2813	54,88	2336	43,11	-477
РФ	1334	1058	20,64	2044	37,72	986
Литва	465	550	10,73	540	9,96	-11
Греція	310	298	5,81	200	3,69	-98
Туркменістан	18	40	0,78	150	2,77	110
Індія	-	45	0,88	61	1,13	16
Польща	288	109	2,13	24	0,44	-85
Угорщина	54	58	1,13	22	0,41	-36
Ізраїль	137	87	1,7	21	0,39	-67
інші	56	68	1,33	21	0,39	-46
Всього	4835	5126	100	5419	100	293

переробній галузі призводить до більш високих цін на нафтопродукти для кінцевого споживача (за оцінками, різниця становить 20–50 USD/т). Крім того, ця премія до ціни не залишається в Україні та не спрямовується на розвиток економіки.

Розрахункове споживання дизельного пального в Україні впродовж

останніх п'яти років збільшилося на 17%, або 858 тис. т (2017 р., порівняно з 2013 р.). Імпорт дизельного пального в Україну збільшився на 26%, або 1,1 млн т при зниженні виробництва на 39%, або 382 тис. т (2017 р. відносно 2013 р.). Аналіз географічної структури імпорту за період 2015–2017 років (2013 і 2014 роки не враховуємо через

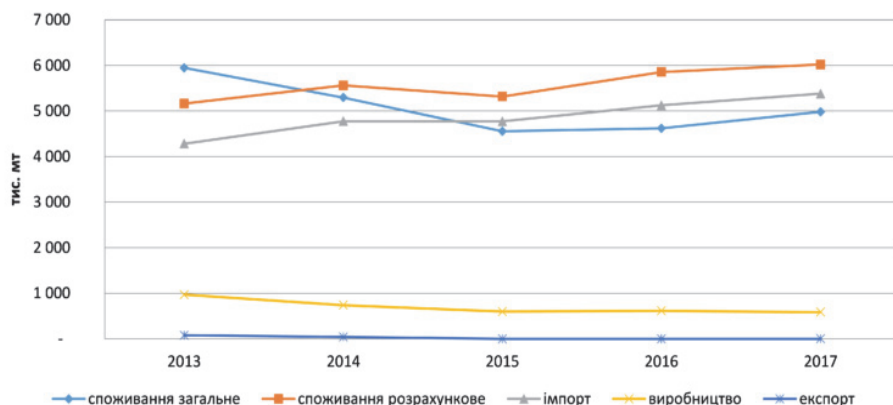

Рис. 2. Ситуація на ринку ДП України у 2013–2017 роках

схемні поставки «транзиту» та ситуацію в АР Крим, Луганській та Донецькій областях) демонструє суттєве збільшення обсягів імпорту дизельного пального з Білорусі, Литви, Туркменістану та двократне збільшення – з РФ. Також двократне збільшення обсягів імпорту бензину спостерігається з Білорусі – у 2015 р. було імпортовано 621 тис. т, у 2016 р. – близько 1,2 млн т, у 2017 р. – близько 1 млн т, що становить майже 80% від усього імпорту бензинів в Україну [6].

Упродовж останніх 10 років, через різницю у вартості дизельного пального та бензинів на ринку України, спостерігається тенденція поступового переходу споживачів із бензинів на ДП та СПБТ (щоправда, через суттєве підвищення вартості СПБТ протягом останнього часу, перехід на нього став менш привабливим). Усе це, а також ситуація в АР Крим, Луганській та Донецькій областях, за останні п'ять років (2017 р. порівняно з 2013 р.) призвело до того, що розрахункове споживання бензинів моторних в Україні знизилося на 28%, або на 711 тис. т. При цьому імпорт бензинів в Україну зменшився на 30%, або на

526 тис. т при зниженні виробництва на 42%, або на 407 тис. тонн.

На наш погляд, для задоволення поточної потреби України в бензинах та ДП (за різними оцінками, сумарно приблизно 6,8–7,5 млн т на рік) і прогнозованого незначного зростання рівня споживання в короткостроковій перспективі, щороку необхідно переробляти близько 15–16 млн т нафти. При цьому ще буде додатково вироблено приблизно 3–3,5 млн т мазуту (він може використовуватися для заміщення вугілля та газу на ТЕС) та близько 0,5–0,7 млн т бітуму (використовується для ремонту доріг).

Упродовж кількох десятиріч нафта була основним джерелом первинної енергії. Зростання глобальної економіки приведе до підвищення попиту на багато видів сировини та насамперед на нафту. Головну роль у формуванні попиту на нафтопродукти відіграє рівень використання опалення, електроенергії, транспорту, рівень розвитку економіки та кліматичні умови країни. На пропозицію впливають витрати на розвідування нафтових родовищ і виробництво нафтопродуктів, технологічний рівень, регулятивне оточення,

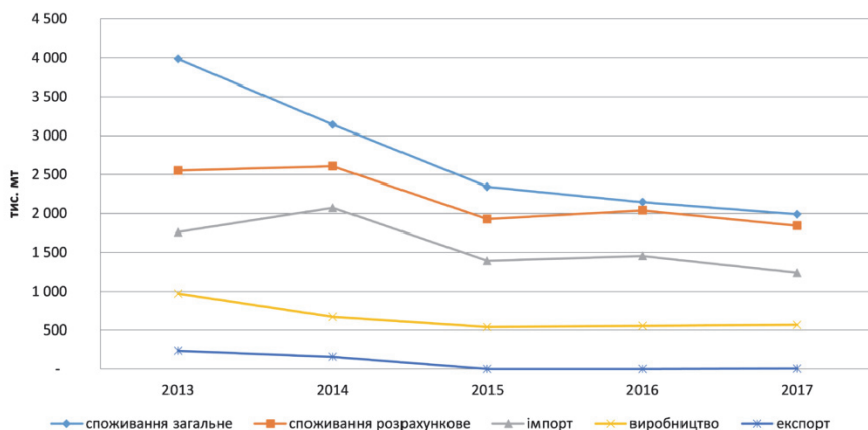

Рис. 3. Ситуація на ринку бензинів моторних України у 2013–2017 роках

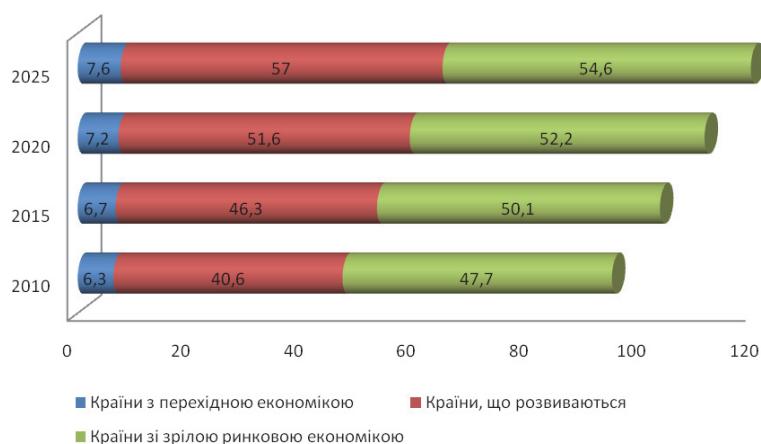

Рис. 4. Прогнозне споживання нафти (млн. барелів / день) [2]

а також цінові коливання [3]. Високорозвинені країни споживають, як правило, більше за слаборозвинені, але існує тенденція суттєвого підвищення попиту на нафту з боку країн, що розвиваються (рис. 4).

Збільшення попиту на нафту в індустріальних регіонах буде пов'язано, головним чином, з підвищенням попиту на нафтопродукти в транспортному секторі, де майже відсутні конкурентоспроможні, з економічного погляду, альтернативи цим видам палива. У країнах, що розвиваються, попит на нафту зростатиме в усіх секторах споживання (використання дизельних двигунів для генерування електроенергії, підвищення попиту на сировину в нафтохімічній промисловості).

Висновки і перспективи.

Питання розвитку ринку нафти та нафтопродуктів України та світу є актуальним на сьогодні й потребує подальшого аналізу. Формування взаємозв'язків та визначення рівня розвитку країн тісно пов'язано зі споживанням енергії. На підставі про-

веденого аналізу розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів можна зробити такі висновки. Основною причиною незадовільної конкурентоспроможності вітчизняного моторного палива є його якість, що не відповідає вимогам сучасних стандартів та невідповідна до нього ціна. У цілому конкурентоспроможність вітчизняної нафтопереробної галузі дуже низька.

Спираючись на вищевиявлені особливості формування на українському ринку сирової нафти, порівняно з міжнародним досвідом, можна відзначити значні викривлення у механізмі її ціноутворення, що призводять до здорожчання вартості її переробки, а отже, й до неконкурентоспроможності вітчизняних нафтопродуктів.

Список використаних джерел:

1. Вікторов С. Энергетика – 2030: дорога до кризи? / С. Вікторов // Энергетична політика України. – 2015. – № 10. – С. 8–10.
2. Гірничий енциклопедичний словник : у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2004. – 752 с.
3. Дорожжкіна М. Ринок нафти та нафтопро-

- дуктів України: проблеми розвитку та регулювання / М. Дорожкіна // Економіка. – 2006. – № 85. – С. 8–11.
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=260994>
5. Проблеми та перспективи розвитку ринку нафтопродуктів у контексті забезпечення енергетичної безпеки — НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nafta_89ffa.pdf
6. Рябцев Г. Л. А если так? Шесть возможных сценариев развития украинской переработки и топливного рынка в 2014–2015 гг. / Г. Л. Рябцева // Терминал. – 2014. – № 14. – С. 6–11.

References

1. Viktorov, S. (2015). Energetyka – 2030: doroga do kryzy? [Power engineering – 2030: the road to the crisis?]. Energy Policy of Ukraine, 10, 8–10.
2. Girnychiy entsyklopedychnyi slovnyk : u 3 t [Mining Encyclopedic Dictionary: 3 t.] (2004). Donetsk: Eastern Publishing House, 752.
3. Dorozhkina, M. (2006). Rynok nafty ta naftoproduktiv Ukraïni: problemy rozvytku ta reguluvannya [Market of oil and petroleum products in Ukraine: problems of development and regulation]. Economics, 85, 8–11.
4. The Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030 The Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine. Available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=260994>.
5. Problems and Prospects for Oil Products Market Development in the Context of Ensuring Energy Security – NISS. Available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nafta_89ffa.pdf.

6. Ryabtsev, G. L. (2014). A esli tak? SHest vozmojnyih stsensariiev razvitiya ukrainskoy pererabotki i toplivnogo ryinka v 2014– 2015 gg [And if so? Six possible scenarios for the development of Ukrainian refining and fuel market in 2014–2015]. Terminal, 14, 6–11.

V. Vashchenko

ANALYSIS OF THE OIL AND PETROLEUM MARKET IN UKRAINE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.10>

Abstract. Today, the issues of oil and petroleum products are very important both in the theoretical and practical aspects. Of particular importance is the issue of completeness and compliance with the current market conditions of the existing in Ukraine order of formation of prices for petroleum domestic production.

The article analyzes the current state of the oil market in Ukraine. The dynamics of average prices for petroleum products in Ukraine is investigated. The dynamics of prices for petroleum products in Europe is analyzed. The tendencies of oil extraction in Ukraine are investigated and their steady decline in recent years has been determined.

As a result of the analysis of the national market of crude oil, it was determined that: the tendency of crude oil trade in the Ukrainian market has been caused by the reduction of oil processing volumes, which, in turn, is caused by the exclusion from the domestic market of domestic fuel imports; the main reason for the unsatisfactory competitiveness of domestic motor fuel is its quality, which does not meet the requirements of modern standards and the price not corresponding to it; low quality motor fuel of domestic production is determined by the prevailing use for its production of low-quality (high-sulfur) import (Russian) oil; in general, the competitiveness of the domestic oil refining industry is considered low.

Keywords: oil, petroleum products, price, import, export, market, dynamics.

Ващенко В. В.

АНАЛИЗ РЫНКА НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ В УКРАИНЕ

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.10>

Аннотация. Сейчас вопрос нефти и нефтепродуктов является весьма важным как в теоретической, так и практической плоскостях. Особенное значение приобретает вопрос полноты и соответствия современным рыночным условиям существующего в Украине порядка формирования цен на нефть отечественной добычи.

В статье проанализировано современное состояние рынка нефти в Украине, исследована динамика средних цен на нефтепродукты в Украине. Проанализирована динамика цен на нефтепродукты в Европе. Исследованы тенденции добычи нефти в Украине и определено их неуклонное снижение в последние годы.

В результате анализа национально-го рынка сырой нефти определено, что:

устойчивая тенденция торговли сырой нефтью на рынке Украины обусловлена сокращением объемов переработки нефти, которое, в свою очередь, вызвано вытеснением с национального рынка отечественного горючего импортом; основной причиной неудовлетворительной конкурентоспособности отечественного моторного топлива является его качество, которое не соответствует требованиям современных стандартов и не соответствующая его цена; низкое качество моторного топлива отечественного производства определяется преимущественным использованием для его производства низкокачественной (высокосернистой) импортной (российской) нефти; в целом конкурентоспособность отечественной нефтеперерабатывающей отрасли признана низкой.

Ключевые слова: нефть, нефтепродукты, цена, импорт, экспорт, рынок, динамика.